

Σχολή	Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών Επιστημών & Τεχνών
Τμήμα	Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών
Πρόγραμμα	Μεταπτυχιακών Σπουδών
Κατεύθυνση	Στρατηγικές Σπουδές και Διεθνής Πολιτική

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ**

*«Η Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική και η ανάπτυξη των μυστικών υπηρεσιών, ως ανεξάρτητος
πυλώνας διασφάλισης του imperium από τον 6^ο έως τον 11^ο αιώνα μ.Χ.»*

Επιβλέπων καθηγητής	Σπυρίδων Λίτσας, Ph.D.
Μεταπτυχιακός Φοιτητής	Παναγιώτης Ιωάννη Τσιάμης

Θεσσαλονίκη, Δεκέμβριος 2019

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι. ΤΣΙΑΜΗΣ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση των μεταπτυχιακών μου σπουδών, μου δίνεται η ευκαιρία να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που έχουν επιδράσει καταλυτικά στη ζωή μου, ώστε να βρίσκομαι σήμερα στην ευχάριστη θέση να μπορώ να παρουσιάζω το παρόν πόνημα. Θα ήθελα λοιπόν να εκφράσω την τεράστια ευγνωμοσύνη στους γονείς μου, **Ιωάννη** και **Χαρίκλεια**, για την απεριόριστη και ανιδιοτελή τους αγάπη, για την συνεχή στήριξη των προσπαθειών μου και για τον τρόπο με τον οποίο αποτελούν παράδειγμα για τη δική μου οικογένεια.

Επίσης, θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες και την αγάπη μου στη σύζυγό μου **Άννα**, για την αμέριστη συμπαράστασή της καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου, για τη στήριξή της, με αγάπη και κατανόηση, στη δύσκολη προσπάθεια επίτευξης των στόχων μου και κυρίως για το γεγονός ότι βρίσκεται ΠΑΝΤΑ εκεί για μένα.

Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω την παρούσα διατριβή στους γιους μου, **Ιωάννη** και **Μάριο-Χαράλαμπο**.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Τμήμα Ι.....	5
Κεφάλαιο 1.....	5
Αντικείμενο της διατριβής.....	5
Κεφάλαιο 2.....	6
Εισαγωγή του όρου της «Υψηλής Στρατηγικής».....	6
2.1 Τύποι υψηλής στρατηγικής.....	8
Τμήμα ΙΙ.....	9
Κεφάλαιο 3.....	9
Η Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική.....	9
3.1 Στοιχεία διαφοροποίησης της Βυζαντινής από τη Ρωμαϊκή Υψηλή Στρατηγική.....	10
3.2 «Η Βυζαντινή Πειθώ».....	12
3.3 Το Βυζαντινό ισοζύγιο κόστους-ωφέλειας.....	14
3.4 Η βυζαντινή στρατηγική μια περίπτωση «έμμεσης προσέγγισης».....	15
3.5 Η πολιτική ιδεολογία του Βυζαντίου ως καθοριστικός παράγοντας διαφύλαξης του imperium και επιτυχίας της Βυζαντινής Υψηλής Στρατηγικής.....	17
3.5.1 Τα δόγματα του Imperium Romanum, της Βυζαντινής Κοινοπολιτείας και της περιορισμένης ιμπεριαλιστικής Οικουμενικότητας.....	19
Τμήμα ΙΙΙ.....	26
Κεφάλαιο 4.....	26
Η συμβολή των Μυστικών Υπηρεσιών στη διαφύλαξη του imperium.....	26
4.1 Παραπλάνηση, αφνιδιασμός και ψυχολογικές επιχειρήσεις.....	30
4.2 Η φύση και η σύνθεση και των Βυζαντινών Μυστικών Υπηρεσιών και Υπηρεσιών πληροφοριών.....	42
4.2.1 Η κρατική ταχυδρομική υπηρεσία.....	45
4.2.2 Μυστικές Υπηρεσίες και Αστυνομία.....	49
4.2.3 Κατασκοπεία των συνόρων.....	51
4.2.4 Στρατιωτική κατασκοπεία.....	54
4.2.5 Διπλωματία.....	59
4.2.5.1 Η ήπια ισχύς της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.....	64
5. Ορισμένες τελικές σκέψεις – Συμπεράσματα.....	67
Τμήμα ΙV.....	70

6. Παράρτημα.....	70
7. ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ ΟΡΩΝ.....	72
8. Κατάλογος Βυζαντινών Αυτοκρατόρων.....	74
9. Βιβλιογραφία – Πηγές	78

Τμήμα Ι

Κεφάλαιο 1

Αντικείμενο της διατριβής

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία (**BA**) αποτέλεσε το πλέον μακροχρόνιο κέντρο διεθνούς ισχύος και επιρροής στην ιστορία του δυτικού πολιτισμού, με εξαίρεση την Κίνα, η οποία βρισκόταν μακριά από τα γεωγραφικά όρια του «δυτικού κόσμου». Η πρωτεύουσα της Αυτοκρατορίας, η Κωνσταντινούπολη, κράτησε στα χέρια της τα πρωτεία του ηγέτη της διεθνούς πολιτικής περισσότερο από 1000 χρόνια. Η διασφάλιση του **imperium**, απέναντι σε ένα εξαιρετικά δυσμενές διεθνές περιβάλλον, υπήρξε το αποτέλεσμα μιας συνεχούς και πολυεπίπεδης εφαρμογής υψηλής στρατηγικής. Στο μεγαλύτερο μέρος της υπερχιλιετούς της ιστορίας, η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία - όπως ορθότερα θα πρέπει να αποκαλείται - όφειλε να αντιμετωπίσει έναν τουλάχιστον ισχυρότερο στρατιωτικά εχθρό. Για να μπορέσει η αυτοκρατορία να επιβιώσει επέλεγε, τις περισσότερες φορές, να μην αντιμετωπίζει τις εχθρικές δυνάμεις κατά μέτωπο, εκτός αν αυτό αποτελούσε την έσχατη λύση και σίγουρα αφού πρώτα θα είχε εξετάσει το κόστος αυτής της επιλογής. Η στρατηγική αυτή επιλογή, προκειμένου να είναι αποτελεσματική, απαιτούσε σωστή και έγκαιρη πληροφόρηση, έτσι ώστε να δώσει πλεονέκτημα στους Βυζαντινούς έναντι των αντιπάλων τους. Οι Υπηρεσίες Πληροφοριών της **BA**, ανάλογα με τη μορφή, τη δομή και τη λειτουργία τους στο πέρασμα των αιώνων, λειτούργησαν ως ένα ισχυρότατο όπλο για τη διασφάλιση και την επιβίωση της αυτοκρατορίας. Η τέχνη της «πειθούς» συνδυαζόταν με τη στρατιωτική ισχύ, υπό την καθοδήγηση του υπέρτερου συστήματος πληροφοριών των Βυζαντινών, με αποτέλεσμα την κυρίαρχη παρουσία της Κωνσταντινούπολης στη διεθνή σκηνή, για περισσότερο από μία χιλιετία. Κατά το χρονικό διάστημα από τον 6^ο αιώνα μέχρι τον 11^ο αιώνα, η Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική βρίσκεται στην ιδανική της μορφή, αφού από την πτώση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας το 476 μ.Χ. και έπειτα, αλλάζει ο γεωπολιτικός της προσανατολισμός της **BA** σε σχέση με την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, και η Κωνσταντινούπολη αποτελεί το ισχυρότερο και πλουσιότερο κέντρο εξουσίας του Χριστιανικού κόσμου.

Κεφάλαιο 2

Εισαγωγή του όρου της «Υψηλής Στρατηγικής»

Προκειμένου να μπορέσουμε να αποδώσουμε καλύτερα την έννοια της υψηλής στρατηγικής, θα πρέπει να ξεκινήσουμε με την έννοια της στρατηγικής, όπου με τον όρο αυτό εννοούμε τη σύζευξη μέσων και σκοπών, υπό το πρίσμα μιας πραγματικής ή μιας ενδεχόμενης σύγκρουσης. Δηλαδή, η στρατηγική συνίσταται στο τρίπτυχο «μέσα-σκοποί-αντίπαλος». Η ανάλογη εφαρμογή της παραπάνω πρότασης στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής συνιστά ότι στρατηγική είναι η σύζευξη μέσων και σκοπών ενός κράτους, μέσα στο διεθνή ανταγωνισμό, είτε σε συνθήκες πολέμου, είτε σε συνθήκες ειρήνης. Όταν όμως χρησιμοποιηθούν όλα τα διαθέσιμα μέσα ενός κράτους (στρατιωτικά, οικονομικά, διπλωματικά κ.λ.π.) για την επίτευξη των αντικειμενικών πολιτικών σκοπών του, καταλήγουμε στην «υψηλή στρατηγική». ¹ Σε συνθήκες πολέμου, η υψηλή στρατηγική περιέχει το σύνολο των μέσων που χρησιμοποιούν οι αντιμαχόμενες πλευρές για την προώθηση των πολεμικών τους στόχων και εδράζεται σε πέντε βασικές διαστάσεις, πάνω στις οποίες κινούνται οι αντίπαλες πλευρές:

- *Στρατιωτική Στρατηγική*: Με τον όρο αυτό αναφέρεται η χρήση όλων των στρατιωτικών πόρων της κρατικής οντότητας προκειμένου να προωθήσει, διαμέσου της ένοπλης βίας, τους πολιτικούς της σκοπούς, ² ενώ οι αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις ορίζουν την στρατηγική ως την «τέχνη και επιστήμη της ανάπτυξης και χρησιμοποίησης της εθνικής ισχύος κατά τρόπο συγχρονισμένο και ολοκληρωμένο προς επίτευξη των αντικειμενικών σκοπών του θεάτρου, εθνικών και πολυεθνικών». ³ Στο σημείο αυτό παρουσιάζεται η διαφορά ανάμεσα στη στρατηγική και την τακτική. Συγκεκριμένα, με τον όρο Τακτική επισημαίνεται η στρατιωτική δράση της κρατικής οντότητας, προκειμένου να επιτευχθούν οι αντικειμενικοί σκοποί της που προηγουμένως έχουν τεθεί, στα πλαίσια μιας ένοπλης σύγκρουσης. ⁴ Η στρατηγική προηγείται της τακτικής και τελειώνει τη στιγμή που οι αντίπαλοι εχθροί βρεθούν στο πεδίο της μάχης. Έτσι, αφού πρώτα έχει «επί χάρτου» σχεδιαστεί και προκαθοριστεί η δράση της ένοπλης δύναμης, η σκυτάλη δίνεται στον τρόπο

---

¹ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Ποιότητα, Αθήνα 2008, σ. 44.

² Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα, 2011, σ. 17.

³ Joint Staff, J-7, Joint Publication 1-02, Department of Defense Dictionary and Associated Terms, Washington, DC: US Joint Staff, November 30, 2004, p. 509.

⁴ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ. 45.

εκτέλεσης και εμπλοκής των στρατευμάτων στο καθορισμένο σημείο,⁵ που έχει απότερο σκοπό τη νίκη της εκάστοτε ένοπλης δύναμης στη μάχη.⁶

- *Οικονομική Διάσταση*: Ένα από τα μεγάλα προβλήματα του πολέμου είναι το οικονομικό κόστος.⁷ Το κόστος αυτό αφορά, τόσο τις δαπάνες που απαιτούνται για την υποστήριξη των πολεμικών επιχειρήσεων μιας εμπόλεμης πλευράς, όσο και του επιδιωκόμενου στόχου αυτής, που είναι η πρόκληση της μεγαλύτερης δυνατής ζημιάς στις πηγές πλούτου της αντίπαλης πλευράς.⁸
- *Εσωτερική πολιτική και διεθνής νομιμοποίηση*: μέσα από την οπτική της υψηλής στρατηγικής και κατά την περίοδο ενός πολέμου, η ικανότητα του πολιτικού συστήματος να αντλεί πόρους από τον πληθυσμό του για τις ένοπλες δυνάμεις και να οργανώνει την αμυντική του πολιτική, αποτελεί τη σημαντικότερη διάσταση της εσωτερικής πολιτικής.⁹ Σημαίνοντα όμως ρόλο στη διάσταση της εσωτερικής πολιτικής διαδραματίζει η προσπάθεια του κράτους να δικαιολογήσει ή να νομιμοποιήσει μια απόφαση πολεμικής επιχείρησης είτε στο εσωτερικό του, είτε στη διεθνή πολιτική σκηνή.¹⁰ Στην ανθρώπινη ιστορία έχει παρατηρηθεί ότι απαιτείται κατασκευή ενός ιδεολογήματος, που θα είναι σε θέση να λειτουργεί υποστηρικτικά προς τη διεξαγωγή του πολέμου και να συσπειρώνει μεγάλο αριθμό πολιτών του κράτους αλλά και του διεθνούς συμμαχικού του δικτύου, ως προς την υποστήριξη του σκοπού αυτού,¹¹ είτε πρόκειται, για παράδειγμα, για «δίκαιο» πόλεμο,¹² είτε για «προληπτικό» πόλεμο.¹³
- *Διπλωματία* : η διάσταση αυτή αφορά την προσπάθεια ενός εμπόλεμου κράτους να συντονίσει το εθνικό του συμφέρον με τις πολιτικές επιδιώξεις των συμμάχων του.¹⁴ Η διπλωματική δραστηριότητα του Βυζαντίου, όπως θα αναλυθεί εκτενώς πιο κάτω, ήταν εξαιρετικά πλούσια, καθιστώντας αυτή την πλέον ανεπτυγμένη, δικτυωμένη και συγκροτημένη στη μεσαιωνική Ευρώπη και την Εγγύς Ανατολή,¹⁵ και η οποία αποτελεί ακόμα και σήμερα λαμπρό παράδειγμα μίμησης, αφού με τους αριστοτεχνικούς χειρισμούς

---

⁵ Baron A.H. Jomini, *The Art of War*, Greenhill, London 1992, σ. 69.

⁶ Clausewitz, *Περί του πολέμου*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 57-58.

⁷ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ. 19.

⁸ Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων Κρίση Διαπραγμάτευση*, Παπαζήση, Αθήνα 1997, σ. 23.

⁹ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ. 20.

¹⁰ Σπυρίδων Ν. Λίτσας, *Πόλεμος και Ορθολογισμός*, εκδ. Ποιότητα, 2010, σσ. 306-307.

¹¹ Λίτσας, *Πόλεμος και Ορθολογισμός*, σ. 309.

¹² Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, εκδ. Ποιότητα, 2004, σ. 337.

¹³ Λίτσας, *Πόλεμος και Ορθολογισμός*, σ. 325.

¹⁴ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ. 21.

¹⁵ Ζ. Ουνταλτσόβα, Γ. Λιτάβριν, Ι. Μεντβέντιεφ, *Βυζαντινή Διπλωματία*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995, σ. 107.

της, κατάφερνε τις περισσότερες φορές να πετύχει τους αντικειμενικούς στόχους της διπλωματικής λειτουργίας.¹⁶

2.1 Τύποι υψηλής στρατηγικής

Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, η στρατιωτική στρατηγική ή απλώς στρατηγική, ως μία διάσταση της υψηλής στρατηγικής, είναι η διεξαγωγή πολέμου με βάση καθορισμένο σχέδιο.¹⁷ Κρίνεται σκόπιμο στο σημείο αυτό, να αναφερθούν τύποι μακροσκοπικών υψηλών στρατηγικών, καθώς παρακάτω θα γίνεται συνεχώς μνεία των κάτωθι εφαρμογών, ως η κατάλληλη επιλογή, μίας κάθε φορά ή και συνδυασμός αυτών, από τους Βυζαντινούς, για την αντιμετώπιση των εξωτερικών εχθρών της αυτοκρατορίας.

- Στρατηγική της στρατιωτικής ανάσχεσης-επέκτασης, όπου οι φίλιες δυνάμεις αναπτύσσονται ανάλογα, είτε αμυντικά, είτε επιθετικά προκειμένου να αντιμετωπίσουν την εξωτερική απειλή.
- Στρατηγική συμμαχιών, όπου οι φίλιες δυνάμεις συνασπίζονται με άλλα κράτη προκειμένου να αντιμετωπίσουν, από κοινού, τον ίδιο εχθρό.
- Στρατηγική εξισορροπήσεων, σύμφωνα με την οποία, μέσω ευέλικτων προσαρμογών των φίλιων δυνάμεων σε μια ισορροπία ισχύος, να επιτυγχάνεται η αντιμετώπιση του εχθρού.
- Στρατηγική κατευνασμού, όπου μέσα από μια σειρά αμοιβαίων ή και μονομερών παραχωρήσεων να αποφεύγεται η πολεμική εμπλοκή με τον αντίπαλο.

Καθεμία από τις ανωτέρω μορφές στρατηγικής παρουσιάζει, ανάλογα με την επιλογή, ορισμένα πλεονεκτήματα όπως π.χ. η δραστικότητα, η αποτελεσματικότητα, η συγκέντρωση μέγιστης ισχύος, το χαμηλό κόστος, η μείωση των συγκρούσεων, αλλά και μειονεκτήματα όπως π.χ. το δίλημμα ασφάλειας, η ελευθερία δράσεως, η αβεβαιότητα, η ένδειξη αδυναμίας στον αντίπαλο και την ταυτόχρονη αύξηση της επιθετικότητάς του. Η σωστή επιλογή μιας στρατηγικής ή ακόμα και ο συνδυασμός στρατηγικών, εξαρτάται από την προσαρμοστικότητα της επιλογής στο διεθνές περιβάλλον, την αποδοτικότητα της ως προς την επίτευξη των σκοπών που έχουν τεθεί, την ορθολογική συσχέτιση ικανοτήτων και στόχων, το μέτρο της εσωτερικής συνοχής και την αντοχή της επιλογής σε σφάλματα.¹⁸ Με βάση τα παραπάνω, διαφαίνεται πως η Βυζαντινή Αυτοκρατορία

---

¹⁶ Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων Κρίση Διαπραγμάτευση*, σ. 125.

¹⁷ Στρατιωτική Οργάνωση και Πολεμική Τέχνη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, Αθήνα 2012, Δ/ση Ιστορίας Στρατού/Γενικό Επιτελείο Στρατού, σ. 227.

¹⁸ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σσ. 22-35.

είχε μεγάλη επιτυχία στο να επιλέγει κάθε φορά τη σωστή στρατηγική, αφού παρέμεινε ηγέτιδα δύναμη στο διεθνές περιβάλλον, περισσότερο από μια χιλιετία.

Τμήμα II

Κεφάλαιο 3

Η Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική

Η επιλογή του αυτοκράτορα Μ. Κωνσταντίνου(280-337 μ.Χ.) το 330 μ.Χ. να μεταφέρει την πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη, αποτελεί την απαρχή της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας- ο όρος «Βυζαντινή Αυτοκρατορία» εφευρέθηκε πολύ αργότερα από δυτικούς ιστορικούς¹⁹ - αλλά κυρίως μια επιλογή που επαναπροσδιόρισε τα γεωπολιτικά δεδομένα για την Αυτοκρατορία. Το ανατολικό τμήμα της εκτεινόταν σε τρεις ηπείρους, καθιστώντας τη γεωγραφία λιγότερο ευνοϊκή γι' αυτό και τους εχθρούς που το περιβάλλαν ασύγκριτα περισσότερους και επικίνδυνους. Ειδικότερα και κυρίως μετά τον 5^ο αιώνα μ.Χ., η ανατολική ρωμαϊκή αυτοκρατορία δεν είχε το στρατηγικό βάθος που θα απαιτούνταν, ώστε να προασπίζει με μεγαλύτερη ασφάλεια τα συμφέροντά της. Αν στο ανωτέρω στοιχείο προστεθεί και το γεγονός ότι καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της η **ΒΑ** αντιμετώπιζε έναν τουλάχιστον εχθρό ισχυρότερο στρατιωτικά από αυτή, συνεπάγεται το συμπέρασμα πως η αυτοκρατορία όφειλε, προκειμένου να επιζήσει, να προσαρμόζεται συνεχώς στρατηγικά στα δεδομένα και τις περιστάσεις που έθετε γι' αυτή το εξαιρετικά δυσμενές διεθνές περιβάλλον. Εκ του αποτελέσματος, δηλαδή της πέραν των δέκα αιώνων πρωταγωνιστικής παρουσίας στο διεθνές στερέωμα, διαφαίνεται ότι η υψηλή στρατηγική που ακολούθησε η ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία αποτελεί πολύτιμο και αξεπέραστο παράδειγμα στρατηγικού σχεδιασμού, που ακόμα και στη σύγχρονη εποχή, των πρωτόγνωρων ανακαλύψεων και των τεχνολογικών θριάμβων, θεωρείται εξαιρετικά δύσκολο να βρεθεί μεγάλη δύναμη του διεθνούς συστήματος που θα της αντιπαρατεθεί σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής. Η **ΒΑ** ήρθε ως η συνέχεια της Ρωμαϊκής

---

¹⁹ «...Οι όροι «Βυζάντιο» και «Βυζαντινός», που περιγράφουν την περίοδο της μεσαιωνικής ιστορίας των χωρών που αποτέλεσαν την αυτοκρατορία, την οποία σήμερα ονομάζουμε καταχρηστικά Βυζαντινή, εφευρέθηκαν από τους πρώτους μελετητές της εποχής και της περιοχής αυτής. Καθολικοί ιερωμένοι, οι οποίοι αρνήθηκαν, για λόγους ιδεολογικούς, να ονομάσουν την αυτοκρατορία των σχισματικών, πάντα κατ' αυτούς, ορθοδόξων χριστιανών, με το επίσημο όνομά της, που ήταν το Ρώμη και ρωμαϊκή πολιτεία...Ρώμη, λοιπόν, ονομαζόταν η αυτοκρατορία του Βυζαντίου -οι «έξω Ρώμης» είναι οι εκτός αυτοκρατορίας για τους Βυζαντινούς-, Ρωμανία ,και όχι Ρουμανία, τα εδάφη που την απαρτίζουν, και βέβαια Ρωμαϊκή πολιτεία, Ρωμαϊκό κράτος και Ρωμαίοι οι πολίτες του...». Βλ. Ελένη Γλύκατζη- Αρβελέρ, *Γιατί το Βυζάντιο*, Μεταίχμιο, 2012, σσ. 15-16.

Αυτοκρατορίας, αλλά ειδικά μετά τον 5^ο αιώνα και την εισβολή των Ούννων του Αττίλα, η υψηλή της στρατηγική διαφοροποιήθηκε κατά πολύ, σε σημείο να μιλάμε για την ανάδυση μιας καινούριας υψηλής στρατηγικής, εκπληκτικά αποτελεσματικής.

3.1 Στοιχεία διαφοροποίησης της Βυζαντινής από τη Ρωμαϊκή Υψηλή Στρατηγική

Η μοίρα της **ΒΑ** ήταν πολύ διαφορετική από αυτή της Ρωμαϊκής και στην προσπάθειά κατανόησης των αιτιών της μακροήμερουσής της, θα πρέπει να σταθούμε σε κάποια δεδομένα που διαφοροποίησαν τη στρατηγική της, σε σχέση με εκείνη της προκατόχου της.

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία γύρω στο 500 μ.Χ. και το πλήθος των εθνών που την περιβάλλουν.²⁰

Όπως φαίνεται και στον ανωτέρω χάρτη, η **θέση** της αυτοκρατορίας και ειδικότερα αυτή της πρωτεύουσάς της, δεν θα χαρακτηριζόταν ιδιαίτερα ευνοϊκή γεωγραφικά. Μπορεί η Κωνσταντινούπολη, από τη μία πλευρά να βρισκόταν σε κομβικότατο σημείο και συγκεκριμένα στο σταυροδρόμι δύο ηπείρων, από την άλλη πλευρά η ασφάλεια της κάθε φορά να κρινόταν από την έκταση του στρατηγικού βάθους της στη Μ. Ανατολή. Στα ανατολικά σύνορά της, βρισκόταν μία τεράστια και με ένδοξο παρελθόν αναθεωρητική δύναμη, η Περσία των Σασανιδών, η οποία στο πέρασμα των αιώνων επιχείρησε αρκετές αναθεωρητικές προσπάθειες, προκειμένου να

²⁰ <https://gr.pinterest.com/pin/310396599303764451/>

επαναφέρει τα σύνορά της σε έκταση ανάλογη της παλαιότερης της αίγλης. Επίσης, στα βορειοανατολικά της, υπήρχαν τα εδάφη της χερσονήσου της Κριμαίας και του στρατηγικής σημασίας δύσβατου Καυκάσου, απ' όπου θα ξεκινούσαν τις επιδρομές τους πολλά βαρβαρικά φύλα. Στο Βορρά οι Βυζαντινοί θα καλούνταν να υπερασπιστούν τα σύνορα της αυτοκρατορίας αμέτρητες φορές, από σκληροτράχηλους εχθρούς πέρα του Δούναβη, όπως οι Ούννοι, οι Άβαροι, οι Βούλγαροι, οι Ρώσοι, οι Πετσενέγκοι κ.ά. Στο Νότο, οι πλούσιες επαρχίες της Αιγύπτου και της Συρίας θα έμπαιναν στο στόχαστρο κυρίως των Αράβων. Σύμφωνα λοιπόν με τα ανωτέρω, σχεδόν όλες οι κρίσιμες περιοχές για την επιβίωση της αυτοκρατορίας, βρισκόταν σε απόσταση αναπνοής από μεγάλες αναθεωρητικές δυνάμεις ή γειτνιάζαν με επικίνδυνους νομαδικούς λαούς που αναζητούσαν όσο το δυνατόν καλύτερη θέση στο διεθνές στερέωμα.²¹

Με πολυάριθμους εχθρούς που προερχόταν απ' όλα τα σημεία του ορίζοντα, χωρίς φυσικά εμπόδια που προστάτευαν την πρωτεύουσα (π.χ. η οροσειρά των Άλπεων για τη Ρώμη) και χωρίς ασφαλή ενδοχώρα (π.χ. Ιβηρική χερσόνησος για τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία), θα ανέμενε κανείς ότι ο βίος της **ΒΑ** δε θα ήταν μακρύς, πόσο μάλλον υπερχιλιετής. Αντίθετα, η **ΒΑ** με μια συνεχή προσαρμογή στα εκάστοτε δεδομένα και την ταυτόχρονη ανάδειξη της ενδεδειγμένης, κάθε φορά, στρατηγικής, έδειξε μια αξιοθαύμαστη αντοχή στις πιέσεις του διεθνούς περιβάλλοντος. Σημείο καμπής, προκειμένου να υπάρξει η ευελιξία για την ανάδειξη της εκάστοτε ενδεδειγμένης στρατηγικής, ήταν η μετάβαση από τη «**Ρωμαϊκή στρατιωτική ισχύ**», στη «**Βυζαντινή Πειθώ**». Η βάση της ισχύος της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας ήταν οι λεγεώνες της. Το μέσο για την επίτευξη της **Pax Romana** ήταν προβολή ωμής στρατιωτικής βίας, εναντίον λαών που απειλούσαν τη Ρώμη. Το γεγονός αυτό, πέρα από το τεράστιο κόστος που επέφερε στα κρατικά ταμεία, κατέστη δυσλειτουργικό όταν οι επιθέσεις εναντίον της αυτοκρατορίας ήταν ταυτόχρονες, συνεχείς, με μεγάλη σφοδρότητα και κατά μήκος των συνόρων της. Η στρατηγική της Ρώμης να αντιμετωπίζει τους εχθρούς της στο όριο των εκτεταμένων συνόρων της, είχε ως αποτέλεσμα πολλές φορές, την αδυναμία των κατακερματισμένων λεγεώνων να προστατεύσουν τα εδάφη της αυτοκρατορίας από τους εισβολείς. Έτσι, η «υπεροχή» των Ρωμαίων έναντι των εχθρών τους κόστιζε πάρα πολύ και σε ανθρώπινο δυναμικό αλλά και σε χρήμα.

---

²¹ Edward N. Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκδ. Τουρίκη, 2009, σσ. 19-23.

3.2 «Η Βυζαντινή Πειθώ»

Μέσα από μια συνεχή και ευέλικτη προσαρμογή της στρατηγικής της στις επιταγές του διεθνούς περιβάλλοντος, η ΒΑ κατάφερε να αυξάνει με την πάροδο του χρόνου, δυσανάλογα την ισχύ της σε σχέση με την στρατιωτική της δυνατότητα. Σε αντιδιαστολή με τη Ρώμη που χρησιμοποιούσε κατά κόρον τη στρατιωτική ισχύ για την αντιμετώπιση των εχθρικών επιβουλών, το Βυζάντιο για την επιβίωση του χρησιμοποιούσε την «πειθώ».

Η συνολική απεικόνιση των εδαφών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας το 565 μ.Χ., έτος θανάτου του Ιουστινιανού του Α'.²²

Η διαφύλαξη των αχανών συνόρων με την άμεση προβολή στρατιωτικής ισχύος στους επίδοξους επιβουλείς, κατέστη παρωχημένη υψηλή στρατηγική, εξαιτίας της δυσλειτουργίας και του τεράστιου κόστους που προκαλούσε στην Ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Η στρατηγική λοιπόν που αντιπαρέβαλαν οι Βυζαντινοί, προκειμένου να διαφυλάξουν τα σύνορά τους, αλλά και να αποφύγουν το «αιματηρό» κόστος ενός πολέμου, ήταν αυτή της *αναίμακτης επικράτησης*.²³

Η εφαρμογή της στρατηγικής αυτής είχε ως στόχο τη διαφύλαξη των συμφερόντων της

²² http://ozoirosmathitistispemptis.blogspot.com/2013/09/blog-post_6754.html.

²³ Νέστωρ Ε. Κουράκης, *Διαχρονικές αρχές βυζαντινής στρατηγικής και τακτικής- Με έμφαση στο έργο Τακτικά του Λέοντος Στ' του Σοφού*, Πολιτεία, 2012, σ. 24.

αυτοκρατορίας με την όσο το δυνατόν λιγότερη χρήση της στρατιωτικής ισχύος. Για το λόγο αυτό, οι Βυζαντινοί προσπαθούσαν περισσότερο να μετατρέψουν, μέσω τεχνασμάτων ή ανταλλαγμάτων, τους εν δυνάμει εχθρούς τους σε συμμάχους, παρά να τους αντιμετωπίσουν στο πεδίο της μάχης. Τρόποι της προσπάθειας «πειθούς» ήταν η στρατολόγηση συμμάχων, η αποτροπή εχθρικών επιθέσεων με ήπια μέσα, καθώς και η προτροπή δυνητικών εχθρών να αλληλοεπιτεθούν.²⁴ Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αλληλοεπίθεσης μεταξύ δύο εχθρών της αυτοκρατορίας είναι εκείνο μεταξύ Γηπαιδών και Λομβαρδών. Στα μέσα περίπου του 6^{ου} αιώνα, επί αυτοκράτορα Ιουστινιανού του Α΄, το Βυζάντιο δεχόταν επιθέσεις στην περιοχή των Βαλκανίων, από το γερμανικό φύλο των Γηπαιδών. Την ίδια χρονική περίοδο, είχε κάνει την εμφάνισή του στην περιοχή, ένα άλλο γερμανικό φύλο, εκείνο των Λομβαρδών. Η ιδιοφυής κίνηση του Ιουστινιανού, προκειμένου να εξουδετερώσει, μέσω ισορροπιών, τις απειλές των δύο γερμανικών φύλων έναντι της αυτοκρατορίας, ήταν να «πείσει», μέσω πληρωμών χρυσού, τους Λομβαρδούς να εγκατασταθούν στην περιοχή, που είχαν καταλάβει από τους Βυζαντινούς, οι Γηπαίδες. Η στρατηγική αυτή κίνηση προκάλεσε τη μακροχρόνια σύρραξη μεταξύ των δύο γερμανικών φύλων και την προσωρινή εξάλειψη της απειλής για την **ΒΑ**. Οι Βυζαντινοί έλεγχαν εξισοροπητικά την απειλή στην περιοχή σε τέτοιο βαθμό, που τα δύο φύλα έστειλαν πρεσβείες στον αυτοκράτορα, προκειμένου να προστατέψει το ένα φύλο από το άλλο.²⁵ Διαφαίνεται από το ανωτέρω παράδειγμα ευφυούς υψηλής στρατηγικής, πως οι Βυζαντινοί έδιναν έμφαση στην έμμεση προσέγγιση και συγκεκριμένα περισσότερο στη συγκράτηση του εχθρού, παρά στην εξολόθρευσή του. Άλλωστε, όπως αναφέρει και ο Mearsheimer, *οι συμμαχίες είναι μόνο προσωρινοί γάμοι ευκολίας: οι σημερινοί σύμμαχοι μπορεί να είναι οι αυριανοί εχθροί και οι σημερινοί εχθροί μπορεί να είναι οι αυριανοί σύμμαχοι.*²⁶ Σε ένα διεθνές περιβάλλον με πολυποίκιλες απειλές, θα ήταν ανώφελη η κατασπατάληση πόρων για την απόλυτη εξουδετέρωση ενός εχθρού, ο οποίος δυνητικά θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί, με την κατάλληλη διεργασία, ως ανάχωμα σε μια αναδυόμενη απειλή. Με τη χρήση της πειθούς, το Βυζάντιο κατάφερνε να διασφαλίζει την επιβίωσή του, χωρίς να αναλώνει την πολεμική του δύναμη. Γι' αυτό, η καταφυγή στην χρήση στρατιωτικής βίας, όφειλε να είναι η τελευταία εναλλακτική επιλογή ενός Βυζαντινού ηγέτη. Χαρακτηριστική είναι η προτροπή σε ένα στρατηγό, όπως αυτή αναφέρεται στα *Τακτικά* του αυτοκράτορα Λέοντος Στ΄ του Σοφού(866-912 μ.Χ.) : «*Θεωρώ ότι είναι ασφαλέστερο και*

---

²⁴ Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 24.

²⁵ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ. 106.

²⁶ Mearsheimer John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, 2001, σ. 33.

ωφελιμότερο να υπερισχύσει κανείς του εχθρού με τον σχεδιασμό και τη στρατηγική παρά με τη φυσική βία, τη δύναμη και τους κινδύνους μιας εκ του συστάδην μάχης». ²⁷

3.3 Το Βυζαντινό ισοζύγιο κόστους-ωφέλειας

Με δεδομένο ότι η **ΒΑ** στη συγκεκριμένη περίπτωση, αποτελεί στη θέση του κράτους, το σημαντικότερο δρώντα στο διεθνές σύστημα της εποχής και βασική μονάδα ανάλυσης για τη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων, ²⁸ θα γίνει προσπάθεια να εξεταστεί η χάραξη της στρατηγικής της, υπό το πρίσμα των βασικών αρχών του πολιτικού ρεαλισμού. Όπως και στο προαναφερόμενο κίνητρο της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας να εξισορροπήσει τους αντιπάλους της, προκειμένου να αυξήσει την ασφάλειά της, έτσι ως ορθολογικός δρών, ήταν «ευαίσθητη στο κόστος» που θα αποκόμιζε σε κάθε ενδεχόμενη πολεμική αναμέτρηση. ²⁹ Σχεδόν σε όλα τα γνωστά στρατιωτικά εγχειρίδια της Βυζαντινής βιβλιογραφίας γίνονται αναφορές για το πόσο σημαντικό θεωρούσαν οι Βυζαντινοί το κόστος που θα απέφερε στην αυτοκρατορία μια πολεμική σύρραξη. Είναι χαρακτηριστική η αρχή στρατηγικής που απαντάται στα *Τακτικά* του αυτοκράτορα Λέοντος Στ' του Σοφού: «άνευ ωφελείας ή ανάγκης επί τίνι πράγματι ου δέον παρακινδυνεύειν». ³⁰ Ακόμα, σε ένα απόφθεγμα-προτροπή σε στρατηγό, όπως αυτό αναφέρεται στο *Στρατηγικόν του Μαυρικού*, θα πρέπει «να μην διακινδυνεύει ο στρατηγός χωρίς να υπάρχει ανάγκη ή ωφέλεια, αλλιώς δε θα διαφέρει από τους χρυσοθήρες». ³¹ Οι Βυζαντινοί ηγήτορες, αποφάσιζαν να πολεμήσουν, μόνο όταν αυτό διαφαινόταν ως η έσχατη λύση. Το γεγονός αυτό σε καμία περίπτωση δεν αποτελούσε έλλειψη ανδρείας ή φυγομαχία, αλλά ο τρόπος διατήρησης των στρατιωτικών δυνάμεων όσο το δυνατόν αλώβητων, ώστε να είναι διαθέσιμες για την αντιμετώπιση των πολυάριθμων εχθρών της αυτοκρατορίας, όπου θα θεωρούνταν επιβεβλημένη η προβολή της ισχύος τους. Σύμφωνα με τον Runciman, η βάση της στρατηγικής των Βυζαντινών ήταν η σύνεση και οι επιθέσεις των «βαρβάρων» και των αλλοθρήσκων ήταν τόσο συχνές, και κατά κανόνα τόσο απρόβλεπτες, ώστε μία τολμηρή επιθετική πολιτική ήταν, ουσιαστικά, αδιανόητη. ³² Για το λόγο αυτό, τα Βυζαντινά στρατιωτικά εγχειρίδια προβάλλουν διάφορους τρόπους αντιμετώπισης του εχθρού, κατά κύριο λόγο με ενέδρες

---

²⁷ Κουράκης, *Διαχρονικές αρχές βυζαντινής στρατηγικής και τακτικής- Με έμφαση στο έργο Τακτικά του Λέοντος Στ' του Σοφού*, σ. 24.

²⁸ Ιωάννης Κωνσταντόπουλος, *Οικονομία και Κατασκοπεία*, Ποιότητα, 2010, σ. 219.

²⁹ Kenneth N. Waltz, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Ποιότητα, 2011, σ. 11.

³⁰ Νέστωρ Ε. Κουράκης, ό. π., σ. 54.

³¹ Μαυρικού *Τακτικά Στρατηγικά*, *Το Στρατηγικόν του Μαυρικού*, μτφ Σ. Γυφτοπούλου, Κ.& Μ. Αντ. Σταμούλη, 2016, σ. 154.

³² Steven Runciman, *Βυζαντινός Πολιτισμός*, Μεταίχμιο, 2016, σ. 199.

και στρατηγήματα, υπολογίζοντας το πεπερασμένο πλήθος των στρατιωτικών δυνάμεων και επισημαίνοντας την προνοητικότητα και τη σύνεση ως μέγιστες στρατιωτικές αρετές.³³ Χαρακτηριστική είναι η συμβουλή στο *Στρατηγικόν του Μαυρικίου*: «Σωστό είναι με δόλο ή έφοδο ή πείνα να καταστρέφει τους εχθρούς και όχι με πρόσκληση σε μάχη εκ παρατάξεως, όπου μάλλον της τύχης παρά της ανδρείας γίνεται επίδειξη».³⁴ Με τους τρόπους λοιπόν αυτούς, οι Βυζαντινοί προσπαθούσαν να καταστήσουν ετεροβαρή τη σχέση ωφέλειας-κόστους, και συγκεκριμένα με την ωφέλεια να γίνεται όσο το δυνατόν μεγαλύτερη του κόστους.

3.4 Η βυζαντινή στρατηγική μια περίπτωση «έμμεσης προσέγγισης»

Η «έμμεση προσέγγιση» σύμφωνα με τον Liddell Hart είναι *η παράκαμψη των ισχυρών εχθρικών σημείων και η αποφυγή της κατατριβής των φίλιων δυνάμεων, ενώ σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής, «έμμεση προσέγγιση» είναι η παράκαμψη του κύριου αντιπάλου με κατεύθυνση της πολεμικής προσπάθειας εναντίον των δευτερευόντων αντιπάλων, αναβάλλοντας το καίριο πλήγμα για εύθετο χρόνο*.³⁵ Τα κείμενα της Βυζαντινής στρατιωτικής γραμματείας βρίθουν από προτροπές-εντολές, οι οποίες διαπνέονται από τις αρχές της έμμεσης προσέγγισης, όπως αυτές αναφέρονται από τον Βρετανό στρατηγικό αναλυτή Liddell Hart και αναλύονται από τον διακεκριμένο Έλληνα ερευνητή Νίκο Λυγερό³⁶, καθώς το Βυζάντιο αντιμετώπιζε πολλαπλές απειλές κατά μήκος των συνόρων του, χωρίς να διαθέτει, τις περισσότερες φορές, την στρατιωτική ισχύ που απαιτούνταν για να αντιπαρατεθεί με αξιώσεις έναντι του εχθρού.³⁷ Η κύρια αποστολή του βυζαντινού στρατού ήταν να αντιπαρατεθεί με τον εχθρό σε τόπο και χρόνο, οι οποίοι θα ήταν όσο το δυνατόν πιο ευνοϊκοί για αυτόν. Αυτό θα γινόταν μετά από μια σειρά ελιγμών και θα αποσκοπούσε στην εκπλήρωση του βυζαντινού αμυντικού δόγματος, με τις λιγότερες δυνατές απώλειες.³⁸ Έτσι στο *Στρατηγικόν* αναφέρεται: «Όποιος δεν συγκρίνει τις δυνάμεις του με του εχθρού θα καταλήξει σε σφάλμα δυσχερές», «Πολλές φορές και η τοποθεσία ήταν επωφελής και ανέδειξε σε καλύτερους τους ασθενέστερους» και «Παράπτωμα είναι του στρατηγού άμα σε μία μάχη χαθούν οι πιο πολλοί από τον στρατό».³⁹ Με τη στρατηγική της έμμεσης προσέγγισης οι Βυζαντινοί έχαναν την ευκαιρία,

---

³³ Runciman, *Βυζαντινός Πολιτισμός*, σσ. 199-200.

³⁴ Μαυρικίου Τακτικά Στρατηγικά, *Το Στρατηγικόν του Μαυρικίου*, σ. 158.

³⁵ Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ. 222.

³⁶ <http://www.lygeros.org/4183-gr.php>

³⁷ Κολιόπουλος, *Η Στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα*, σ. 108.

³⁸ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ. 82.

³⁹ Μαυρικίου Τακτικά Στρατηγικά, σ. 158-162.

μέσα από μια νίκη, να καταφέρουν συντριπτικά χτυπήματα στον εχθρό, κατάφερναν όμως να αμύνονται στρατηγικά, ακόμα και σε πολλαπλά πολεμικά μέτωπα και να διατηρούν επαρκή τη στρατιωτική τους δύναμη. Επίσης, μέσω των ελιγμών πέτυχαν αρκετές φορές την κατατριβή των εχθρικών δυνάμεων, χωρίς καν να αναμετρηθούν στο πεδίο της μάχης. Ένα τέτοιο χαρακτηριστικότατο παράδειγμα, το οποίο ο Liddell Hart στο βιβλίο του Strategy, ανακήρυξε ως την οικονομικότερη αντίσταση σε μεγάλη εισβολή στην ιστορία, ήταν η χωρίς μάχη υποχώρηση, του δεκαπλάσιου από τον βυζαντινό, περσικού στρατού, έπειτα από τους ελιγμούς του βυζαντινού στρατηγού Βελισαρίου (505-565 μ.Χ.) το 542 μ.Χ.:⁴⁰

Την άνοιξη του 542 ο Χοσρόης επέδραμε εναντίον τους Ιερουσαλήμ, την πλουσιότερη πόλη τους ρωμαϊκής ανατολής, μετά την καταστροφή της Αντιόχειας. Ο Ιουστινιανός έστειλε ξανά τον Βελισάριο εναντίον των Περσών. Ο Βυζαντινός στρατηγός συγκέντρωσε λίγες αλλά ευκίνητες διαθέσιμες δυνάμεις και μαντεύοντας την πορεία της τεράστιας περσικής στρατιάς, περίμενε τους πολεμίους του στο πιο ευαίσθητο γι' τους σημείο, στο Κάσερμιχ του Άνω Ευφράτη. Όταν έφτασαν εκεί οι Πέρσες, ο Χοσρόης κατάλαβε ότι βρισκόταν σε μειονεκτική θέση. Απέστειλε αντιπροσωπεία στον Βελισάριο, η οποία είχε ως πραγματικό σκοπό να εξακριβώσει το πραγματικό μέγεθος και τη σύνθεση του βυζαντινού στρατεύματος. Από τη μεριά του ο Βελισάριος αντελήφθη τους προθέσεις των Περσών. Για το λόγο αυτό έδωσε διαταγή στους στρατιώτες του, να απλωθούν σε όση έκταση είχαν στη διάθεσή τους και να κινούνται αδιάκοπα, ώστε να δημιουργούν την εικόνα ότι είναι πολλοί περισσότεροι απ' ότι στην πραγματικότητα. Επιπλέον, το άγημα που υποδέχτηκε την περσική αντιπροσωπεία, αποτελείτο από τους πλέον εύρωστους και μεγαλόσωμους στρατιώτες (κυρίως Γότθους, Βανδάλους και τους πρώην αιχμαλώτους από τη Δύση, που είχαν στρατολογηθεί από τους Βυζαντινούς), οι οποίοι με τον στρατηγό τους έδειχναν ιδιαίτερα ευδιάθετοι και προσηγείς, αποπνέοντας μία σιγουριά και αισιοδοξία που προβλημάτισε ιδιαίτερα τους Πέρσες. Με την επιστροφή των απεσταλμένων του, ο Χοσρόης έλαβε τις πληροφορίες και αποφάσισε να μην διακινδυνεύσει μια εισβολή με μια τόσο «ισχυρή» δύναμη στα νώτα του. Μα και ο Βελισάριος δεν αρκέστηκε μόνον σ' αυτό το τέχνασμα. Με μια σειρά περίπλοκων ελιγμών κατά μήκος του Ευφράτη, επέφερε μεγαλύτερη σύγχυση στους αντιπάλους του, οι οποίοι αποφάσισαν τελικά να αποσυρθούν στη χώρα τους.⁴¹

Βέβαια, δεν έλειψαν και οι περίοδοι όπου η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ήταν αρκετά δυνατή, όπως για παράδειγμα στο απόγειο της ακμής της κατά τον 11^ο αιώνα, όπου η προβολή της ισχύος της γινόταν μέσω της άμεσης προσέγγισης. Κατά κανόνα όμως η εμπλοκή του Βυζαντίου σε στρατιωτική ενέργεια γινόταν με μεγάλη περίσκεψη ώστε να μην στερηθεί η αυτοκρατορία, εξαιτίας μιας ενδεχόμενης ήττας το αξιόμαχο του στρατού του. Η στρατηγική της αναίμακτης

⁴⁰ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ. 82.

⁴¹ el.wikipedia.org/wiki/%CE%92%CE%B5%CE%BB%CE%B9%CF%83%CE%AC%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82

επικράτησης εξηγεί και σε μεγάλο βαθμό τη μακροβιότητα της **ΒΑ**.⁴² Διαφαίνεται λοιπόν, ότι σκοπός του Βυζαντινού κράτους δεν ήταν η συσσώρευση νικών στο πεδίο των μαχών, αλλά η σωστή διαχείριση, από πλευράς οφέλους, των νικών. Οι Βυζαντινοί θεωρούσαν ως απαράβατο κανόνα την αναγωγή στο μέγιστο βαθμό, κάθε δυνατού τακτικού και επιχειρησιακού πλεονεκτήματος, ώστε να μην εξαρτώνται από τη στρατιωτική δύναμη, περισσότερο απ' όσο ήταν απαραίτητο.⁴³ Μεγάλο όπλο λοιπόν για να καταστεί αποτελεσματική αυτή η *έμμεση προσέγγιση*, ήταν ένα εκπληκτικό σύστημα πληροφόρησης του αυτοκράτορα, το οποίο μέσα από τη διπλωματία, τη δωροδοκία,⁴⁴ την παραπλάνηση και την προπαγάνδα, λειτουργούσε ως τεράστιος πολλαπλασιαστής ισχύος, που μείωνε πάρα πολύ το βαθμό εξάρτησης της **ΒΑ** από τη χρήση της στρατιωτικής ισχύος. Στο σημείο αυτό έγκειται και η μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις υψηλές στρατηγικές της Ρωμαϊκής και της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Στην μεν πρώτη, η διασφάλιση των συμφερόντων και γενικότερα του **imperium**, γινόταν κυρίως με την άμεση προβολή της στρατιωτικής ισχύος, ενώ στη δεύτερη, η υπερχιλιετής επιβίωση προήλθε σε σημαντικότερο βαθμό, λόγω της έμμεσης προσέγγισης στα πολυάριθμα πολεμικά μέτωπα.

3.5 Η πολιτική ιδεολογία του Βυζαντίου ως καθοριστικός παράγοντας διαφύλαξης του imperium και επιτυχίας της Βυζαντινής Υψηλής Στρατηγικής

Όπως αναφέρθηκε σε προγενέστερο κεφάλαιο, βασικότερες διαστάσεις της υψηλής στρατηγικής ενός κράτους, ειδικά όταν αυτό βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση, είναι η εσωτερική και η διεθνής νομιμοποίηση. Η περίπτωση της Ανατολικής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και η ικανότητά της να υποστηρίξει ιδεολογικά τη διαμόρφωση της υψηλής της στρατηγικής⁴⁵, προκειμένου να υποστηρίξει τους σκοπούς της, δηλαδή τη διασφάλιση του **imperium**, ήταν παροιμιώδης. Η **ΒΑ** στη μακρόχρονη ιστορία της χρειάστηκε πολλές φορές να διαμορφώσει με ευελιξία την πολιτική της ταυτότητα ώστε, διαμέσου αυτής, να διαφυλάξει τα συμφέροντά της πάνω στις επιταγές της χριστιανικής πίστης, της ρωμαϊκής πολιτικής θεωρίας και του ελληνικού πολιτισμού. Αυτή η πολιτική της ιδεολογία ήταν που βοήθησε υποστηρικτικά, τόσο στο διαμορφώνεται η βυζαντινή

---

⁴² Κουράκης, *Διαχρονικές αρχές βυζαντινής στρατηγικής και τακτικής- Με έμφαση στο έργο Τακτικά του Λέοντος Στ' του Σοφού*, σ. 61.

⁴³ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ. 622.

⁴⁴ [...] και γαρ Ηράκλειος πριν Πέρσας εκστρατεύσαι δώροις προς αυτούς ταύτας εβεβαίω, υποσχόμενος παράσχειν αυτοίς νομισμάτων μυριάδας είκοσι, [...]. Βλ. Νικηφόρου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, *Ιστορία Σύντομος από της Μαυρικίου Βασιλείας*, Lipsiae, σ. 21.

⁴⁵ Λίτσας, *Πόλεμος και Ορθολογισμός*, σ. 309.

υψηλή στρατηγική, όσο και στο να συσπειρώνεται ο πολυποίκιλος εθνολογικά πληθυσμός, που περιέκλειε στους κόλπους της η **ΒΑ**. Ο χριστιανισμός λειτουργούσε στην Ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία ως ο εγγυητής της πνευματικής συνοχής και ενότητας, ενώ η ρωμαϊκή ιδέα της εξασφάλισε τη βάση και τη νομιμότητα για την εξάσκηση μιας πολιτικής με παγκόσμια εμβέλεια. Η χριστιανική οικουμενικότητα και η ρωμαϊκή παγκοσμιότητα, αποτελούν τους δύο πυλώνες της βυζαντινής αυτοκρατορικής ιδεολογίας, της μεγάλης οικουμενικής ιδέας που αέναα οδηγούσε το Βυζάντιο στην υπερχλιετή του πορεία.⁴⁶ Σε μια τόσο μακρόχρονη πορεία όμως, οι αρχές της πολιτικής ιδεολογίας της **ΒΑ** δε θα μπορούσαν να παραμένουν σταθερές, αλλά ήταν αποτέλεσμα διάφορων μεταβολών, «των εν τίνι καιρώ μεταξύ Ρωμαίων καί διαφόρων εθνών συμβεβηκότων».⁴⁷ Πρωταρχικής σημασίας είναι το γεγονός ότι το Βυζάντιο, ως κληρονόμος του ρωμαϊκού **imperium**, πίστευε ότι ήταν η μοναδική αυτοκρατορία πάνω στη γη και διεκδικούσε κυρίαρχο ρόλο πάνω σε όλες τις χώρες που ανήκαν κάποτε στον ρωμαϊκό κόσμο (orbis) και που τώρα είχαν γίνει τμήματα της χριστιανικής οικουμένης.⁴⁸ Η ίδρυση της πρωτεύουσας στο Βυζάντιο, με θεία παρέμβαση στον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο, στην ευρωπαϊκή ακτή του Βοσπόρου και όχι στην Χαλκηδόνα της ασιατικής ακτής, αποτελεί το εφελτήριο της *θείκης παρουσίας* στη νέα χριστιανική αυτοκρατορία.⁴⁹ Έτσι, διακρίνεται πρώτα, η απόλυτη συνέχεια της Ρωμαϊκής παράδοσης, αφού ο ίδιος ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος μεταφέρει την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη και έπειτα διαφαίνεται η θεική παρέμβαση-παρουσία στην επιλογή του αυτοκράτορα. Τα δύο αυτά στοιχεία αποτελούν κομβικά σημεία, όσον αφορά τη νομιμοποίηση της **ΒΑ**, ως της απόλυτης και μοναδικής διαδόχου της Ρωμαϊκής κληρονομιάς, αλλά και της πρώτης χριστιανικής αυτοκρατορίας. Με τον τρόπο αυτό, ο θεμελιωτής της «Νέας Ρώμης», αυτοκράτορας Κωνσταντίνος, προικοδότησε τη νέα αυτοκρατορία με δύο πολύ σημαντικά «όπλα», αυτά της αποδοχής του χριστιανισμού ως κυρίαρχης θρησκείας και της Ρωμαϊκής καταγωγής, τα οποία στο πέρασμα των αιώνων, βοήθησαν τους Βυζαντινούς να ανταπεξέλθουν σε όλες τις προσπάθειες καπήλευσης της Ρωμαϊκής καταγωγής από αναδυθείσες αυτοκρατορίες, ιδίως της Δύσης. Η εκκλησία αγιοποίησε τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο για το απόλυτο πλεονέκτημα που έδωσε στη **ΒΑ**, ως προς την ανωτερότητα της καταγωγής της, έναντι του υπόλοιπου γνωστού κόσμου.⁵⁰ Αυτές οι αρχές περνούσαν ως κληρονομιά του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου σε κάθε Βυζαντινό

---

⁴⁶ Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Γιατί το Βυζάντιο*, σ. 26.

⁴⁷ Τηλέμαχος Κ. Λουγγής, *Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου, De administrando imperio*, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα, 2018, σ. 22.

⁴⁸ Georg Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, Ιστορικές Εκδόσεις Στεφ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1978, σ. 48.

⁴⁹ Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, εκδ. Ψυχογιός, 1992, σ. 11.

⁵⁰ Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, σ. 14.

αυτοκράτορα. Για το λόγο αυτό ο Βυζαντινός αυτοκράτορας ήταν, ως κληρονόμος των Ρωμαίων Καισάρων, ο *imperator*, δηλαδή ο πολέμαρχος και ο νομοθέτης. Με την μετατόπιση της αυτοκρατορίας προς την Ανατολή, έγινε ο αυτοκράτωρ, ο *δεσπότης* και μετά τις αρχές του 7^{ου} αιώνα ο *βασιλεύς*, δηλαδή ο κατ' εξοχήν αυτοκράτορας και λόγω του χριστιανισμού, ο *εκλεκτός του Θεού*, ο *αντιπρόσωπος του Θεού επί γης*, ο *ηγεμόνας που ήταν ισάξιος των Αποστόλων*.⁵¹ Ειδικά μετά την πτώση της Δυτικής αυτοκρατορίας, το Βυζάντιο γινόταν ο προστάτης της χριστιανοσύνης και το καταφύγιο του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού.⁵²

3.5.1 Τα δόγματα του Imperium Romanum, της Βυζαντινής Κοινοπολιτείας και της περιορισμένης ιμπεριαλιστικής Οικουμενικότητας

Από τον 6^ο αιώνα μ.Χ. και έπειτα, η Ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία προκειμένου νομιμοποιήσει εντός και εκτός αυτής την στρατηγική της, στηριζόμενη πάντα στα συστατικά της στοιχεία, δηλαδή τη ρωμαϊκή κρατική οργάνωση, τη χριστιανική ηθική και πίστη και την πνευματική παράδοση του ελληνισμού, διαμόρφωνε κατάλληλα την πολιτική της ιδεολογία. Η υποστήριξη της κατάλληλης ιδεολογίας, ήταν απόλυτα συνδεδεμένη με τους επιδιωκόμενους σκοπούς της αυτοκρατορίας και την προσπάθειά της είτε να αμυνθεί σε μια ενδεχόμενη εχθρική επίθεση, είτε να αντέξει σε μια εσωτερική αναταραχή ή επανάσταση, είτε τέλος να επεκταθεί εδαφικά.⁵³ Ο 6^{ος} αιώνας σημαδεύεται από την καταλυτική παρουσία του αυτοκράτορα Ιουστινιανού Α' (482-565 μ. Χ.) και την προσπάθειά του να επαναφέρει τα όρια της αυτοκρατορίας σε εκείνα των αρχαίων, λαμπρών, Ρωμαϊκών χρόνων.⁵⁴ Και ενώ μπορεί η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία να χωρίστηκε σε δύο μέρη, τη Δυτική και την Ανατολική, με τη μεταφορά της πρωτεύουσας από τη Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη, εντούτοις, η ιδέα της παγκοσμιότητας της αυτοκρατορίας παρέμενε ζωντανή. Για το λόγο αυτό, οι περιοχές που άλλοτε ανήκαν στο ρωμαϊκό *imperium* και είχαν περάσει πλέον στα χέρια των βαρβάρων, θεωρούταν αιώνιες και αναπόσπαστες κτήσεις της αυτοκρατορίας. Έτσι ο αυτοκράτορας, εν προκειμένω ο Ιουστινιανός ο Α', ως η κεφαλή του ρωμαϊκού κόσμου (*orbis romanus*) και της χριστιανικής οικουμένης, είχε ιερό χρέος και δικαίωμα να απελευθερώσει κατακτημένες περιοχές και να αποκαταστήσει το *imperium* στα παλαιά του σύνορα και υπό τη σκέπη της μιας και μόνης ρωμαϊκής ορθόδοξης χριστιανικής αυτοκρατορίας.

⁵¹ Charles Diehl, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκδ. Ηλιάδη, σ. 386.

⁵² Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, σ. 19.

⁵³ Ο.π. σ. 22.

⁵⁴ Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Γιατί το Βυζάντιο*, σ. 26.

Η εκπλήρωση αυτού του σκοπού αποτέλεσε την πολιτική επιδίωξη του Ιουστινιανού και υπό την ηγεσία των στρατηγών του, Βελισαρίου και Ναρσή (478-574 μ.Χ.), μεταφράστηκε σε μεγάλους ανακτητικούς πολέμους.⁵⁵

Πάνω στο χρυσό νόμισμα, στο ξακουστό «βυζαντινό», που ξεπερνούσε τα σύνορα, ο κόσμος έβλεπε τον βυζαντινό αυτοκράτορα με στρατιωτική στολή, στεφανωμένο από τον Χριστό ή την Παρθένο, απεικόνιση της θείας καταγωγής της εξουσίας του, συνοδευόμενο από τον άγγελο, σύμβολο νίκης και θείας προστασίας, να κρατάει στο ένα χέρι τη σφαίρα με το σταυρό, σημάδι της βυζαντινής οικουμενικότητας και στο άλλο το λάβαρο ή το σταυρόσχημο σκήπτρο, σύμβολο της ρωμαϊκής και χριστιανικής εξουσίας στον κόσμο. Ομολογούμε ότι τίποτα άλλο δε μπορούσε να δείξει καλύτερα και με πιο εντυπωσιακό τρόπο στους λαούς και τα έθνη, τις ιδεολογικές αρχές που εμψύχωναν το Βυζάντιο. Ο πολιτισμένος κόσμος, η οικουμένη, ανήκαν στον «εκλεκτό» και «προστατευόμενο» από το Θεό βυζαντινό αυτοκράτορα, τον διάδοχο των Ρωμαίων αυτοκρατόρων. Ο Ιουστινιανός ο Α΄ είχε πραγματοποιήσει αυτή τη μεγαλειώδη ιδέα και υπήρξε ο πρώτος βυζαντινός αυτοκράτορας, που απεικονίσθηκε πάνω στο νόμισμα, κρατώντας στο χέρι τη σφαίρα με το σταυρό.⁵⁶

Ο Ιουστινιανός μέσω της ιδεολογίας του **imperium romanum**, ότι δηλαδή η **ΒΑ** ήταν η αδιάλειπτη και «καθαρισμένη», μέσω του Χριστιανισμού, συνέχεια της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και η οποία αυτοκρατορία όφειλε την απελευθέρωση από τους βαρβάρους, των υπόδουλων πατριών εδαφών της, κατάφερε να μετατρέψει και πάλι τη Μεσόγειο σε Ρωμαϊκή λίμνη.⁵⁷ Η ιδεολογία της μεγάλης οικουμενικής ιδέας θα παραμείνει ως παρακαταθήκη για ένα περίπου ένα ακόμα αιώνα και στους επόμενους, μετά τον Ιουστινιανό τον Α΄, βυζαντινούς αυτοκράτορες, με αποκορύφωμα τη βασιλεία του ηρωικού αυτοκράτορα Ηρακλείου (575-645 μ.Χ.)⁵⁸

---

⁵⁵ Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, σ. 73.

⁵⁶ Γλύκατζη- Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, σ. 25.

⁵⁷ Ο.π. σσ. 20-21.

⁵⁸ «...Ο Ηράκλειος αποτελεί το πρότυπο του ηρωικού αυτοκράτορα...Η φήμη του στον κόσμο της ελληνικής ορθοδοξίας είναι παρόμοια με τη φήμη του Churchill στον αγγλοσαξωνικό κόσμο σήμερα...». Βλ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ. 127.

Επίσης, ο Βρετανός ιστορικός J. B. Bury στην *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας* του πανεπιστημίου Cambridge παρατηρεί: «Ο Ηράκλειος αποδείχτηκε ένας Θεμιστοκλής αλλά και, ως ένα σημείο, ένας Αλέξανδρος». Βλ. Σαράντος Ι. Καργάκος, *Η Αυτοκρατορία της Κωνσταντινουπόλεως*, τόμος Β΄, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2017, σ. 95.

Η συνολική απεικόνιση των εδαφών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας το 641 μ.Χ., τελευταίου έτους βασιλείας του Ηρακλείου.⁵⁹

Το δυσβάστακτο κόστος των πολεμικών επιχειρήσεων προκειμένου η αυτοκρατορία να επανέλθει στα αρχαία ρωμαϊκά επίπεδα, η εξαιρετικά επίπονη διατήρηση των όσων εδαφών είχαν ανακτηθεί, αλλά και η παραμέληση του ζωτικού, για την ύπαρξη της αυτοκρατορίας, χώρου της Μ. Ασίας, απείλησαν σοβαρά ακόμα και την ύπαρξη της **ΒΑ**. Παρά τις ηρωικές προσπάθειες του Ηρακλείου για την αναχαίτιση του Αραβικού επεκτατισμού, ο οποίος και κορυφώθηκε στο πρώτο μισό του 8^{ου} αιώνα, η **ΒΑ** αποκαμωμένη από τις μεγάλες και αδιάκοπες εκστρατείες, άρχισε να ολισθαίνει, χάνοντας συνεχώς εδάφη. Την κρίσιμη, για την επιβίωσή της, στιγμή η **ΒΑ** διαμόρφωσε κατάλληλα την πολιτική της ιδεολογία, έτσι ώστε αυτή να λειτουργήσει υποστηρικτικά στη διαμόρφωση της υψηλής της στρατηγικής. Το Βυζάντιο πλέον δε μπορούσε διατηρήσει τις παλαιές ρωμαϊκές κτήσεις και η προσπάθεια ανασύστασης της πάλαι ποτέ κραταιής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας ήταν πλέον ανώφελη, καθώς τα εχθρικά μέτωπα ήταν πολλαπλά και οι βαρβαρικές επιθέσεις χαρακτηριζόταν από μεγάλη σφοδρότητα και διάρκεια. Η συνεχής παρακμή κατέστησε την Ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, από το σημαντικότερο ίσως παράγοντα του διεθνούς συστήματος σε μια περιφερειακή δύναμη, η οποία όφειλε για την επιβίωσή της, να μετακινήσει το

---

⁵⁹ <https://byzantium.gr/grempers.html>

κέντρο βάρους των συμφερόντων της στη Μικρά Ασία, της περιοχής που αποτελούσε εκτός από το στρατηγικό βάθος της πρωτεύουσας και την κύρια πηγή τροφοδότησης της αυτοκρατορίας. Η χάραξη μιας νέας υψηλής στρατηγικής την κρίσιμη στιγμή κατόρθωσε, όχι μόνο να σταματήσει την καθοδική πορεία της ισχύος της **ΒΑ**, αλλά αντίθετα, να θέσει τις βάσεις ώστε εκ νέου, η Κωνσταντινούπολη να αποτελέσει το κέντρο της διεθνούς πολιτικής σκηνής. Μέσα από ένα μείγμα της στρατηγικής των συμμαχιών, των εξισορροπήσεων αλλά και ενίοτε του κατευνασμού⁶⁰, το Βυζάντιο κατάφερε να γίνει η μεγαλύτερη νησίδα σταθερότητας, στο άναρχο και ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον της εποχής. Επίσης, γίνεται το κέντρο του διεθνούς συστήματος όπου ο Βυζαντινός αυτοκράτορας, μέσω μιας διαδικασίας παραχώρησης νομιμοποίησης, αναδεικνύεται ως ο απόλυτος ρυθμιστής μιας Κοινοπολιτείας. Σε αυτή ακριβώς τη «**Βυζαντινή Κοινοπολιτεία**», ο αυτοκράτορας, ως ο μοναδικός κληρονόμος της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και μοναδικός υπερασπιστής της χριστιανοσύνης, απένειμε, σύμφωνα με ένα πολύ συγκεκριμένο και ευφύες πρωτόκολλο, αυτοκρατορικούς τίτλους σε ηγέτες υποτελών συμμάχων, που ισοδυναμούσαν με αναγνώριση των ίδιων και των λαών τους ως αυτόνομες οντότητες στο διεθνές σύστημα.⁶¹ Με τον τρόπο αυτό η **ΒΑ**, παρότι δεν κυριαρχούσε στους λαούς που την περιβάλλαν, με έκταση σαφώς μικρότερη από τους προηγούμενους ένδοξους αιώνες αλλά πιο συγκεντρωμένη, απαλλαγμένη από το νεκρό βάρος της Δύσης και τον κίνδυνο των διασπαστικών τάσεων της Ανατολής, βρισκόταν στην κορυφή μιας συμμαχίας που εδραζόταν στα εδάφη της παλαιάς Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.⁶² Μπορεί η **ΒΑ** να μη μπορούσε να καυχηθεί για το εύρος των εδαφών της, αλλά είχε πλέον το ειδικό βάρος, που πήγαζε από το αρχαίο ρωμαϊκό μεγαλείο της, και το οποίο την καθιστούσε απόλυτο ρυθμιστή της διεθνούς σκηνής μέχρι σχεδόν τα μέσα του 9^{ου} αιώνα, χάρη στην ικανότητά της να συγκροτεί συνασπισμούς προκειμένου να εξυπηρετεί τους σκοπούς της και να αποκτά πλεονεκτήματα έναντι των αντιπάλων της.⁶³ Ενόσω το Βυζάντιο προσπαθούσε να διευρύνει την επιρροή του στη διεθνή σκηνή και να προστατέψει το κύρος του, μέσω της δημιουργίας συμμαχιών, το Αραβικό Χαλιφάτο πήρε τη θέση της Περσικής αυτοκρατορίας ως η πλέον επικίνδυνη και εχθρική δύναμη για την αυτοκρατορία, αλλά και ως ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες του διεθνούς συστήματος της εποχής. Έτσι, με όρους «δομικού ρεαλισμού», η **ΒΑ** κλήθηκε να προσδιορίσει το εθνικό της συμφέρον με βάση τις πιέσεις που ασκήθηκαν από το

---

⁶⁰ Η περίοδος βασιλείας της αυτοκράτειρας Ειρήνης της Αθηναίας χαρακτηρίστηκε από πολιτικές κατευνασμού, με ιδιαίτερα καταστροφικά για την αυτοκρατορία αποτελέσματα. Βλ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σσ. 183-185.

⁶¹ Λουγγής, *Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου, De administrando imperio*, σσ. 54-55.

⁶² Diehl, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 126.

⁶³ Kenneth N. Waltz, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*, εκδ. Ποιότητα, 2011, σ. 260.

διεθνές σύστημα, εξαιτίας της κατακόρυφης αύξησης της ισχύος του Αραβικού Χαλιφάτου.⁶⁴ Για το λόγο αυτό και προκειμένου η Ανατολική αυτοκρατορία να πραγματοποιήσει την επιθυμία της για επιβίωση,⁶⁵ αναπροσάρμοσε την πολιτική της ιδεολογία. Ειδικότερα, η Κωνσταντινούπολη για να αντιμετωπίσει την Αραβική λαίλαπα ταύτισε την ιδέα της σωτηρίας του βυζαντινού έθνους με τη σωτηρία της χριστιανοσύνης, μια ιδέα που είχε καλλιεργηθεί κατά τη διάρκεια των αγώνων κατά των απίστων.⁶⁶ Η απάντηση της βυζαντινής υψηλής στρατηγικής στον Ιερό πόλεμο του Ισλάμ και στις παροτρύνσεις του Κορανίου στους πιστούς «να αγωνιστούν στον δρόμο του Θεού» κατά των απίστων,⁶⁷ ήταν ο βυζαντινός εθνικισμός. Σύμφωνα με τον καθηγητή Ταξιάρχη Κόλλια, «ο κίνδυνος που αντιπροσώπευε για το Βυζάντιο ο θρησκευτικός πόλεμος των Αράβων, το τζιχάντ, οδήγησε στην ανάπτυξη της ιδέας του θρησκευτικού πολέμου και ανάμεσα στους χριστιανούς, οι οποίοι με τη σειρά τους ήταν έτοιμοι να πεθάνουν για το χριστιανισμό στον πόλεμο ενάντια των απίστων».⁶⁸ Η ανάπτυξη του βυζαντινού εθνικισμού δεν έγινε με όρους εθνοκεντρισμού και πολιτιστικής ταυτότητας, αλλά αποκλειστικά με το δεδομένο της θρησκείας.⁶⁹

...Πρέπει να παραδεχτούμε ότι το έθνος και κατά συνέπεια ο βυζαντινός εθνικισμός δεν γεννήθηκαν για την αντιμετώπιση των Βουλγάρων, τους οποίους η Αυτοκρατορία κατόρθωσε με τον καιρό ν' απορροφήσει ή ν' αφομοιώσει μη μπορώντας να τους απομακρύνει από τα εδάφη της, ούτε για την αντιμετώπιση των Περσών, από τους οποίους διεκδίκησε ωστόσο την κυριαρχία στην Ανατολή, αλλά για την αντιμετώπιση των Αράβων, που ήταν οι κατ' εξοχήν άπιστοι και εμπνεόταν επίσης από τη δύναμη και τη μεγάλη ιδέα του ιερού πολέμου. Δεν υπερβάλλουμε καθόλου, αν πούμε ότι ο βυζαντινός εθνικισμός υπήρξε ακριβώς η βυζαντινή απάντηση στον ιερό πόλεμο του Ισλάμ. Πρόκειται λοιπόν, πριν απ' όλα, για μια χριστιανική ιδέα, εμποτισμένη μάλιστα με μυστικιστικούς τόνους. Είναι αυτή η ιδέα που δίνει πράγματι στο εξής σ' όλες τις στρατιωτικές επιχειρήσεις της Αυτοκρατορίας, τη μορφή και τον χαρακτήρα πραγματικών «σταυροφοριών»...⁷⁰

Περί τα μέσα του 9^{ου} αιώνα και ειδικότερα με την άνοδο της Μακεδονικής δυναστείας (867-1056 μ.Χ.) στο θρόνο της Κωνσταντινούπολης, η βυζαντινή υψηλή στρατηγική εργαλειοποίησε τις προαναφερόμενες στρατιωτικές επιχειρήσεις και μετέτρεψε το δόγμα της Βυζαντινής

---

⁶⁴ Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Θεωρία διεθνών σχέσεων: Αποτροπή και πυρηνική στρατηγική στον ψυχρό πόλεμο*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα 2000, σ. 40.

⁶⁵ Waltz, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*, σ. 259.

⁶⁶ Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, σ. 40.

⁶⁷ Anthony Giddens, *Κοινωνιολογία*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 595.

⁶⁸ Ταξιάρχης ΚΟΛΛΙΑΣ, *Η άμυνα στο Βυζάντιο*, εγκυκλοπ. Παπύρου, τόμ. 54, Αθήνα 2007, σσ. 199-209.

⁶⁹ Giddens, *Κοινωνιολογία*, σ. 74.

⁷⁰ Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, σσ. 41-42.

Κοινοπολιτείας, σε δόγμα της *Περιορισμένης Ιμπεριαλιστικής Οικουμενικότητας*. Στην νέα διάσταση της πολιτικής ιδεολογίας του Βυζαντίου, η αυτοκρατορία πέρασε από τη φάση δημιουργίας μιας διεθνούς κοινότητας με κέντρο την ίδια, στη φάση της επέκτασης, ως αποτέλεσμα της προσπάθειας επίτευξης του οικουμενικού πεπρωμένου των Βυζαντινών. Όμως, η ρωμαϊκή οικουμένη τον 10^ο αιώνα, όπως αυτή εντέχνως προσδιορίζεται στο έργο «**De Administrando Imperio**» του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Ζ΄ του Πορφυρογέννητου (905-959 μ.Χ.), είναι σαφέστατα περιορισμένη στο χώρο και δεν έχει καμία σχέση πια με την απεριόριστη ιουστινιάνεια οικουμένη της πρώιμης βυζαντινής εποχής.⁷¹ Τα εδάφη όπου θα κυριαρχήσει η ΒΑ βάση των επιταγών της Κωνσταντινείας δωρεάς,⁷² φτάνουν από τη Συρία και την Παλαιστίνη έως το Δούναβη, και από την Αρμενία ως την ανακτημένη νότια Ιταλία.⁷³ Η Ορθοδοξία θα χρησιμοποιηθεί ως μέσο διάδοσης του βυζαντινού πολιτισμού αλλά και άσκησης εξωτερικής πολιτικής, υποστηρίζοντας το ιδεολογικό αφήγημα της αυτοκρατορίας, στην προσπάθειά της για επέκταση στην Ανατολή.⁷⁴ Η Βυζαντινή υψηλή στρατηγική από τα μέσα του 9^{ου} έως τα μέσα του 10^{ου} αιώνα φτάνει στο απόγειό της, μέσα από ένα ευφυή συνδυασμό όλων των αρχέτυπων στρατηγικών.⁷⁵

...Για να κατανοηθούν οι μακροπρόθεσμες τάσεις της βυζαντινής υψηλής στρατηγικής κατά την περίοδο αυτή, είναι χρήσιμο να ερμηνευθούν με βάση ένα αφαιρετικό σχήμα τριών ομόκεντρων κύκλων. Τον εσωτερικό κύκλο αποτελούσε η επικράτεια της Αυτοκρατορίας, η άμυνα της οποίας βασιζόταν στα θέματα και στην κεντρική εφεδρεία των ταγμάτων. Τον ενδιάμεσο κύκλο αποτελούσαν οι συμμαχίες του Βυζαντίου. Στον εξωτερικό κύκλο το Βυζάντιο προωθούσε πολιτική ισορροπίας δυνάμεων. Εφόσον προέκυπτε μια απειλή, η πρώτη προσπάθεια αντιμετώπισής της λάμβανε χώρα στον εξωτερικό κύκλο μέσω εξισορροπητικών ελιγμών. Εφόσον οι εξισορροπητικοί ελιγμοί δεν εξουδετέρωναν την απειλή, η επιθετική δύναμη προσέκρουε στους συμμάχους του Βυζαντίου, στον ενδιάμεσο κύκλο. Αν ούτε οι σύμμαχοι δεν ήταν σε θέση να ανακόψουν την προέλαση της εχθρικής δύναμης, τότε αναλάμβαναν την υπεράσπιση της βυζαντινής επικράτειας οι ένοπλες δυνάμεις του Βυζαντίου. Στη χειρότερη περίπτωση, όταν το Βυζάντιο αντιμετώπιζε ταυτόχρονες άμεσες απειλές σε πολλά μέτωπα, κατέφευγε στον κατευνασμό των ελασσόνων απειλών, για να είναι σε θέση να επικεντρώσει τις στρατιωτικές του ενέργειες στα μέτωπα μείζονος σημασίας...⁷⁶

⁷¹ Λουγγής, *Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου, De administrando imperio*, σ. 31.

⁷² Ο.π. σσ. 29-31.

⁷³ Diehl, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 130.

⁷⁴ Λίτσας, *Πόλεμος και Ορθολογισμός*, σσ. 306-307.

⁷⁵ Βλ. σ. 7 παρούσας.

⁷⁶ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σσ. 190-191.

Μακροπρόθεσμα, η εφαρμογή της παραπάνω υψηλής στρατηγικής βοήθησε, πέρα από τη σταδιακή αύξηση των κατακτημένων περιοχών, και στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη της Αυτοκρατορίας. Ο εκχριστιανισμός και ο εξελληνισμός των «βαρβάρων», επέτρεψε το Βυζάντιο να επεκτείνει για μεγάλο χρονικό διάστημα την πνευματική, καλλιτεχνική και πολιτική του επιρροή, σε μια ακτίνα που ξεπερνούσε κατά πολύ τα σύνορα της **ΒΑ**.⁷⁷

Η προσπάθεια για την ανάταση της Αυτοκρατορίας, που ξεκίνησε με την άνοδο της δυναστείας των Ισαύρων (717-802 μ.Χ.) στον αυτοκρατορικό θρόνο, ήταν ουσιαστικά μια προσπάθεια για την ανάκτηση της αξιοπρέπειας των Βυζαντινών. Με την άνοδο της Μακεδονικής δυναστείας στο θρόνο της Κωνσταντινούπολης, οι επιτυχίες στην εξωτερική πολιτική και η σταθερότητα στο εσωτερικό της Αυτοκρατορίας, μετέτρεψαν αυτή την αξιοπρέπεια σε υπερηφάνεια. Αναπόφευκτα και σαν έργο αρχαίας τραγωδίας, το αίσθημα υπερηφάνειας και ανωτερότητας των Βυζαντινών δεν άργησε να μετατραπεί σε αλαζονεία, της οποίας τα καταστροφικά αποτελέσματα άρχισαν να διαφαίνονται προς τα μέσα του 11^{ου} αιώνα και έπειτα.⁷⁸

⁷⁷ Γλύκατζη- Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, σ. 53.

⁷⁸ Ο. π. σσ. 64-69.

Η συνολική απεικόνιση των εδαφών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας το 1025 μ.Χ., τελευταίου έτους βασιλείας του Βασιλείου Β΄ του Βουλγαροκτόνου.⁷⁹

Τμήμα III

Κεφάλαιο 4

Η συμβολή των Μυστικών Υπηρεσιών στη διαφύλαξη του imperium

Αναμφισβήτητα η Βυζαντινή υψηλή στρατηγική αποτελεί αντικείμενο θαυμασμού, αφού η αποτελεσματικότητά της τεκμαίρεται από την υπερχίλιετη παρουσία της Ανατολικής Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στο διεθνές στερέωμα, όχι μόνο ως ένας απλός συμμετέχων αλλά ως ένας από τους σημαντικότερους δρώντες του, ανά εποχή, διεθνούς συστήματος. Η επιτυχία αυτή της **BA** έγκειται στην ικανότητά της να «γεννά» ισχύ και μάλιστα τις περισσότερες φορές δυσανάλογα μεγαλύτερη, από την ισχύ που της προσέδιδαν τα αυτοκρατορικά στρατεύματα.⁸⁰ Η ισχύς των Βυζαντινών, με τη βοήθεια της οποίας κατάφερναν να ισχυροποιούν τις συμμαχίες τους αλλά και να «πείθουν» τους δυνητικούς τους αντιπάλους,⁸¹ βασιζόταν στο αξιοθαύμαστο σύστημα πληροφοριών τους. Το στρατηγικό δόγμα της **BA** να αντιμετωπίζει κυρίως «έμμεσα» τους πολυάριθμους αντιπάλους της,⁸² είχε ως επακόλουθο, η απόκτηση πληροφοριών να αποτελέσει σημαντικότατο πυλώνα διασφάλισης του **imperium**. Η έγκαιρη και σωστή πληροφόρηση έδινε στον αυτοκράτορα το πλεονέκτημα της προσαρμοστικότητας, τόσο σε επιχειρησιακό, όσο και σε στρατηγικό επίπεδο. Οι Βυζαντινοί έδιναν πολύ μεγάλη σημασία στην απόκτηση πληροφοριών και αυτό φαίνεται σχεδόν σε όλα τα στρατιωτικά εγχειρίδια που έχουν διασωθεί. Η συλλογή των πληροφοριών αφορούσε, πέρα από τη στενή έννοια του τακτικού μέρους μιας ενδεχόμενης πολεμικής αντιπαράθεσης, και την ευρεία, μέσω της οποίας κατάφερναν οι Βυζαντινοί να κατανοούν το διεθνές περιβάλλον.

...Βασιζόταν στη μεγάλη ικανότητα που επέδειξαν οι Βυζαντινοί στη δημιουργία, τη συντήρηση και την αξιοποίηση ενός πολύ αποτελεσματικού δικτύου πληροφοριών - σήμερα

⁷⁹ <https://byzantium.gr/grempers.html>

⁸⁰ Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 25.

⁸¹ Βλ. κεφ. 3.2 .

⁸² Βλ. κεφ. 3.4 .

θα λέγαμε *intelligence*. Η λειτουργία ενός τέτοιου δικτύου απαιτούσε την ύπαρξη μιας ιθύνουσας ελίτ με βαθιά παιδεία, που ήταν σε θέση να χειριστεί, να αξιολογήσει και να αξιοποιήσει τις πληροφορίες κατά τη διπλωματική δραστηριότητά της. Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας είχε στη διάθεσή του μια μορφωμένη ελίτ που μπορούσε να κάνει μακρινά ταξίδια, να επισκεφθεί ξένες χώρες, να καταλάβει ποια είναι η πολιτική κατάσταση εκεί και να αναλύσει ενδεχόμενους κινδύνους. Και, βεβαίως, να συντάξει σωστές και ακριβείς αναφορές. Με αυτόν τον τρόπο, επί παραδείγματι, το έτος 550 οι κυβερνώντες στην Κωνσταντινούπολη ήταν οι μόνοι που γνώριζαν πολύ καλά τι συνέβαινε στην κεντρική Ασία. Όλα αυτά δεν θα ήταν εφικτά, αν δεν υπήρχε ως υπόβαθρο η ελληνική και ελληνιστική παιδεία, την οποία η άρχουσα τάξη στο Βυζάντιο διαφύλαξε και καλλιέργησε με μεγάλη αγάπη. Αυτή η ελληνική παιδεία προσέφερε ένα ευρύ πολιτιστικό πλαίσιο, το οποίο επέτρεπε τη δημιουργία δικτύου πληροφοριών, το οποίο, με τη σειρά του, επέτρεπε τη διπλωματική δραστηριότητα. Επέτρεπε, δηλαδή, να εντοπιστούν οι πιθανοί νέοι σύμμαχοι και να βρεθούν τα κατάλληλα επιχειρήματα ώστε να πειστούν να πολεμήσουν για χάρη της Κωνσταντινούπολης. Κανένας άλλος δεν μπορούσε να εφαρμόσει παρόμοια στρατηγική.⁸³

Στην υπερχιλιετή ιστορία του το Βυζάντιο είχε να αντιμετωπίσει μονίμως πολυάριθμους και τις περισσότερες φορές ισχυρότερους εχθρούς, σε σημείο που ο πόλεμος να φαντάζει ως ένα σύνηθες φαινόμενο και η ειρήνη μια «εκτροπή» από την πραγματικότητα.⁸⁴

*Το βυζαντινόν κράτος ήτο περικυκλωμένον από εχθρούς. Ωμοίαζε μάλλον προς τεράστιον φρούριον, πάντοτε εις κατάστασιν επιφυλακής, πάντοτε έτοιμον να αντιμετωπίση εχθρικής επιθέσεις και εφόδους. Η άμυνα όμως και αντιμετώπισις των εχθρών του κράτους δεν ηδύνατο να γίνεται μόνον διά πολέμων. Οι πόλεμοι και τότε, όπως και τώρα, ήσαν πολύ δαπανηροί, επί πλέον δε δεν εξησφάλιζον πάντοτε τας παραμεθορίους τουλάχιστον επαρχίας του κράτους από την λεηλασίαν και την καταστροφήν. Το Βυζάντιον λοιπόν ήτο υποχρεωμένον και με άλλους τρόπους να προσπαθή να διατηρή την ειρήνην και την ησυχίαν του και να εξουδετερώνη τας επιβουλάς των εχθρών του.*⁸⁵

Για να ανταπεξέλθουν όμως οι Βυζαντινοί σε αυτή την περιοδικότητα του πολέμου,⁸⁶ και αναλογιζόμενοι την επικινδυνότητα και το κόστος των πολεμικών αντιπαραθέσεων, κατέφευγαν στη χρησιμότητα της συλλογής πληροφοριών, προκειμένου να αποφύγουν ένα πόλεμο, παρά να επικρατήσουν, με οποιοδήποτε κόστος, σ' αυτόν. Χάρη στη έγκαιρη και σωστή πληροφόρηση που

---

⁸³ «Η στρατηγική του Βυζαντίου μάθημα για τις ΗΠΑ» συνέντευξη του Έντουαρτ Λούτβακ στον Δημήτρη Δεληολάνη, από το Αρχείο Πολιτισμού της Καθημερινής που δημοσιεύθηκε στην ιστοσελίδα Kathimerini.gr - Ηλεκτρονική έκδοση της Καθημερινής στο διαδίκτυο, στις 28-03-2010.

⁸⁴ Philip H. J. Davies & Kristian C. Gustafson, *INTELLIGENCE ELSEWHERE Spies and Espionage outside the Anglosphere*, εκδ. Georgetown University Press, 2013, p. 72.

⁸⁵ Ιωάννης Ε. Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, εκδ. Σάκκουλα, 1978, σ. 63.

⁸⁶ Waltz, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*, σ. 17.

τους προσέφερε το δίκτυο πληροφοριών τους, οι Βυζαντινοί κατάφερναν να πολλαπλασιάζουν τους παράγοντες ισχύος⁸⁷ της αυτοκρατορίας, αλλά και να αποκτούν πλεονέκτημα στη χάραξη της στρατηγικής τους, έναντι της στρατηγικής των αντιπάλων τους.⁸⁸ Η ανυπέρβλητη λοιπόν στρατηγική επιτυχία της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ήταν ο εκπληκτικός πολλές φορές συνδυασμός της δύναμης, που προσέφεραν τα βυζαντινά στρατεύματα με την τέχνη της «πειθούς», υπό την καθοδήγηση ενός τεράστιου συστήματος πληροφοριών. Παρότι και άλλοι ηγεμόνες χρησιμοποιούσαν δίκτυα πληροφοριών, ο Βυζαντινός αυτοκράτορας είχε, τις περισσότερες φορές, την **πληροφοριακή υπεροχή**,⁸⁹ με τη σωστή χρήση της οποίας κατάφερνε να ξεπερνά τα εχθρικά εμπόδια, πολλές φορές χωρίς να καταφύγει καν στη χρήση των όπλων.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο όρος «**Μυστικές Υπηρεσίες**» δε θα πρέπει να συγχέεται με τη σημερινή έννοια του όρου. Στο Βυζάντιο δεν υπήρχαν οργανισμοί με σταθερό προσωπικό, σύμφωνα με τους όρους που διέπουν τις σύγχρονες υπηρεσίες πληροφοριών, που να τους έχει ανατεθεί από το κράτος, είτε η συλλογή και εκτίμηση εξωτερικών πληροφοριών, είτε η ανάπτυξη ενός συστήματος αντικατασκοπείας, με σκοπό την αποτροπή των προσπαθειών συλλογής πληροφοριών από αντίστοιχες υπηρεσίες αντίπαλων κρατών.⁹⁰ Δηλαδή, οργανισμούς που να έχουν προσωπικό με πολύ συγκεκριμένη δράση, ως προς την χωρική τους αρμοδιότητα αλλά και το είδος της πληροφορίας που θα συλλέξουν.⁹¹ Όπως θα φανεί και παρακάτω, στο Βυζάντιο όλη η μηχανή του κράτους ήταν προσανατολισμένη στη διαφύλαξη του **imperium**, με τον αυτοκράτορα να διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην ασφάλεια της αυτοκρατορίας, μέσω της τελικής διαχείρισης, εκτίμησης και ροής των πληροφοριών. Όλοι οι κρατικοί λειτουργοί, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό, είτε στην πρωτεύουσα είτε στην επαρχία, είχαν ως κύρια

---

⁸⁷ Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, εκδ. Ινφογνώμων, 2011, σ. 30.

⁸⁸ ...«η στρατηγική του καθενός εξαρτάται από τη στρατηγική όλων των άλλων»... Βλ. Waltz, *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος*, σ. 256.

⁸⁹ **Πληροφοριακή υπεροχή** (*information superiority*) είναι το επιχειρησιακό πλεονέκτημα το οποίο προέρχεται από την ικανότητα συλλογής, επεξεργασίας και διασποράς μιας αδιάκοπης ροής πληροφοριών, ενώ εκμεταλλεύεται την αδυναμία του αντιπάλου να πράξει το ίδιο. Η πληροφοριακή υπεροχή επιτυγχάνεται σε μη πολεμικές καταστάσεις ή σε κάποια κατάσταση στην οποία δεν υπάρχουν σαφώς καθορισμένοι αντίπαλοι, όταν φίλιες δυνάμεις έχουν ανάγκη πληροφοριών για την επίτευξη επιχειρησιακών σκοπών. Βλ. Ιωάννης Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, εκδ. Ινφογνώμων, 2011, σ. 219.

⁹⁰ Κουλουμπής Θ. – Κώνστας Δ., *Διεθνείς Σχέσεις: Μια συνολική προσέγγιση*, εκδ. Παπαζήσης, τομ. Β', 1985, σσ. 14-15.

⁹¹ π.χ. «η δαιδαλώδης κοινότητα πληροφοριών των Η.Π.Α.». Βλ. *Handbook of Intelligence Studies*, edited by Loch K. Johnson, published in the Taylor & Francis e-Library, 2006, p. 4.

Επίσης βλ. Πίνακα 1 Παραρτήματος, ο.π. p. 363.

Βλ. Πίνακα 2 Παραρτήματος, Jeffrey T. Richelson, *The U.S. Intelligence Community*, Westview Press, 2016, p. 31.

Επίσης βλ. Αλεξάντρ Ορλώφ, *Εγχειρίδιο Κατασκοπείας και Ανταρτοπόλεμος*, εκδ. Eurobooks, 2015, σσ. 21-43.

καθήκοντά τους την ανίχνευση εχθρικών απειλών ή την καταστροφή τους.⁹² Επίσης, η ΒΑ δεν είχε ένα μόνιμο και αυτοτελές υπουργείο εξωτερικών, που να διαθέτει μόνιμους διπλωμάτες σε διάφορα κράτη ή στις αυλές ηγεμόνων. Για το λόγο αυτό, την διπλωματική εκπροσώπηση του αυτοκράτορα όπου αυτή απαιτούνταν την αναλάμβαναν διάφοροι αξιωματούχοι που ενίοτε επιτελούσαν τα καθήκοντα αυτά ανάμεσα σε άλλα ή παράλληλα με αυτά. Αξίζει να σημειωθεί ότι η «βυζαντινή πειθώ»- η διαδικασία δηλαδή να «πειστεί» ένα έθνος να πολεμήσει εναντίον ενός εχθρού του Βυζαντίου ή ακόμα και το ίδιο το έθνος να πάψει να αποτελεί εχθρό της αυτοκρατορίας- αποτελούσε τον κύριο στόχο και τη στοιχειωδέστερη εφαρμογή της βυζαντινής διπλωματίας, γεγονός εξαιρετικά δύσκολο να επιτευχθεί σε ένα άκρως ευμετάβλητο διεθνές περιβάλλον εκείνης της εποχής.⁹³ Ακόμα θα πρέπει να σημειωθεί ότι, όσον αφορά τις πηγές προέλευσης των πληροφοριών, δεν υπήρχαν σαφείς διαχωρισμοί μεταξύ της εσωτερικής και της εξωτερικής ασφάλειας, καθώς επίσης και αν οι πληροφορίες ήταν πολιτικές ή στρατιωτικές, ώστε να είναι δυνατή η συλλογή πολιτικών, στρατιωτικών, εγχώριων και ξένων πληροφοριών από τους πολιτικούς και στρατιωτικούς διαχειριστές. Έτσι λοιπόν οι Βυζαντινοί, ακολουθώντας πιστά το παράδειγμα των Ρωμαίων, χρησιμοποίησαν τόσο τους αμάχους όσο και τους στρατιώτες, ως τους ειδικούς συνεργάτες τους και ως διπλωμάτες-κατασκόπους.⁹⁴ Όσον αφορά την επεξεργασία των πληροφοριών, αυτή γινόταν από τον εκάστοτε τελικό αποδέκτη της πληροφορίας, είτε αυτός ήταν ο ίδιος ο αυτοκράτορας, είτε ήταν κάποιος αξιωματούχος της αυτοκρατορίας (π.χ. Στρατηγός στη μάχη, διοικητής επαρχίας κ.ά.).⁹⁵ Γίνεται λοιπόν σαφές ότι η διαδρομή της πληροφορίας στο Βυζάντιο είχε «ελάχιστους ενδιάμεσους σταθμούς», και δεν έχει καμία απολύτως σχέση με αυτή που συναντούμε στις δομές των σύγχρονων μυστικών υπηρεσιών και υπηρεσιών ασφαλείας, όπου διαφορετικά, πολυπληθή και, ενδεχομένως, ανεξάρτητα μεταξύ τους τμήματα, απασχολούνται με τη συλλογή, την επεξεργασία – ανάλυση και την απόδοση της πληροφορίας, στο λήπτη της απόφασης για περαιτέρω χρήση.⁹⁶

---

⁹² Philip H. J. Davies & Kristian C. Gustafson, *INTELLIGENCE...the Anglosphere*, p. 72

⁹³ Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 27.

⁹⁴ Άρθρο «*The Eyes and Ears: The Sasanian and Roman Spies ca. AD 222-450*», Ilkka SYVÄNNE (University of Haifa, Israel), p. 112.

⁹⁵ «*Μαυρικίου Στρατηγικόν: σχετικά με τον συντάκτη και το "Target Group"*», άρθρο της Σοφίας Γυφτοπούλου από το «Συμπόσιο για τα βυζαντινά τακτικά στρατηγικά και την Στρατηγική» που οργάνωσε ο καθ. Τ. Γ. Κόλιας στις 21/22-11-2006 στην Αθήνα, σ. 342.

⁹⁶ Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων Κρίση Διαπραγμάτευση*, σ. 58.

4.1 Παραπλάνηση, αιφνιδιασμός και ψυχολογικές επιχειρήσεις

Το υπέρτερο σύστημα πληροφοριών, βοηθούσε τους Βυζαντινούς να προβαίνουν σε διάφορες **πληροφοριακές επιχειρήσεις**.⁹⁷ Είναι χαρακτηριστικό το πλήθος των Βυζαντινών στρατιωτικών εγχειριδίων που αναφέρονται σε αντίστοιχες επιχειρήσεις, που είχαν πάντοτε στόχο την απόκτηση της ισχύος, δηλαδή σύμφωνα με τον Raymond Aron, «την ικανότητα να πράξεις κάτι, να δημιουργήσεις ή να καταστρέψεις»,⁹⁸ η οποία με τη σειρά της, ως το μέσο, θα οδηγούσε στην ασφάλεια.⁹⁹ Με σημείο αναφοράς το βασικό στρατηγικό δόγμα των Βυζαντινών της *αναίμακτης επικράτησης*, τα στρατιωτικά εγχειρίδια δε θα μπορούσαν παρά να είναι ένας οδηγός ενεργειών σε τακτικό επίπεδο, για τον εκάστοτε ηγέτη που θα προσπαθούσε να επικρατήσει επί του αντιπάλου με τις λιγότερες δυνατές απώλειες, βασιζόμενος πάντα στη συνδρομή των μυστικών του υπηρεσιών:

*[...] Δεν μπορείς να μάθεις για τους εχθρούς με άλλο τρόπο, παρά αν έχεις πολλούς κατασκόπους. Κι όταν μάθεις λεπτομερώς αυτά που τους αφορούν, τότε, αν μπορείς να τους αντιμετωπίσεις, κάνε πόλεμο, αλλά όχι άσκοπα, μήπως καταστρέψεις το στρατό σου. Να προσπαθείς να υπερισχύσεις του εχθρού σου με στρατηγήματα και τεχνάσματα και ενέδρες και τελευταίο απ' όλα, αν είναι απαραίτητο, με τη μάχη. Αλλά να μη δώσεις μάχη, πριν τον γνωρίσεις καλά και τον δοκιμάσεις. Γιατί αν συγκρουστείς με τον εχθρό σου πριν τον γνωρίσεις καλά, δε θα ξέρεις πως να τον πολεμήσεις. [...]*¹⁰⁰

«Να υπερισχύει κανείς έναντι των αντιπάλων με τη σκέψη μάλλον και με τα στρατηγήματα παρά με την εκ του συστάδην μάχη και τις ριψοκίνδυνες ενέργειες». Η στρατηγική της *αναίμακτης επικράτησης* δεν χαρακτηρίζεται πάντα από το στοιχείο του «ευ αγωνίζεσθαι», καθώς προϋποθέτει τις περισσότερες φορές ευρηματικότητα, η οποία βέβαια πολύ συχνά φθάνει έως τα όρια της της

---

⁹⁷ **Πληροφοριακές επιχειρήσεις** (*information operations*) νοούνται εκείνες που χαρακτηρίζονται από την ενσωματωμένη χρήση δυνατοτήτων που βασίζονται στις πληροφορίες, σε συνδυασμό με άλλες επιχειρησιακές εφαρμογές, με στόχο τον επηρεασμό, την αποδιοργάνωση, τη διάβρωση, ή την ιδιοποίηση των μηχανισμών λήψης των αποφάσεων των αντιπάλων και των πιθανών αντιπάλων, ενώ παράλληλα προστατεύονται τα φίλια συστήματα. Οι πληροφοριακές επιχειρήσεις διεξάγονται με στόχο την απόκτηση **πληροφοριακής υπεροχής** που είναι ουσιώδης για όλες τις μορφές επιχειρήσεων. Βλ. Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, σ. 219.

⁹⁸ Aron Raymond, *Peace and War: A Theory of International Relations*, New York: Doubleday & Company, Inc., 1966, p. 47.

⁹⁹ Waltz, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, σ. 269.

¹⁰⁰ Κεκαυμένος, *Στρατηγικόν*, εκδ. Κανάκη, Αθήνα, 1996, σ. 54.

πανουργίας και της εξαπάτησης του αντιπάλου.¹⁰¹ «Η απάτη πολλές φορές ωφελεί στη μάχη»,¹⁰² «Πρέπει ο στρατηγός να ενεργεί όπως ο καλός παλαιστής· να κάνει ότι δήθεν θα ενεργήσει κάτι, για να εξαπατήσει τον αντίπαλο, και να επιχειρήσει στην ώρα του το ενδεδειγμένο· και έτσι θα επικρατήσει στη μάχη».¹⁰³

Οι παραπάνω προτροπές, που συναντώνται στο Στρατηγικόν του Μαυρικίου, για παραπλάνηση¹⁰⁴ – στρατηγήματα, αποτελούν την πεμπτουςία της Βυζαντινής στρατηγικής, τόσο στο επίπεδο στρατιωτικής στρατηγικής όσο και στο επίπεδο της τακτικής μάχης. Κι αυτό γιατί με την παραπλάνηση, όπως και με τη διπλωματία και το θρησκευτικό προσηλυτισμό, η ιδιοφυής εφαρμογή της υψηλής Βυζαντινής στρατηγικής μετέτρεπε την ίδια την πολλαπλότητα των εχθρικών απειλών σε πλεονέκτημα.¹⁰⁵ Η παραπλάνηση αποτελούσε μια συνήθη πρακτική τόσο στη διπλωματία όσο και στον πόλεμο.¹⁰⁶ Η τέχνη της παραπλάνησης χρησιμοποιούνταν για να «προφυλαχθεί» η αλήθεια που έπρεπε να μείνει μυστική αλλά και μέσω διαρροής επιλεγμένων πληροφοριών, να οδηγηθεί ο εχθρός σε λανθασμένο στόχο.¹⁰⁷

Περί της ανάγκης και της ωφέλειας από την κατανομή του στρατού σε πρώτη και δεύτερη γραμμή [...] Στρατηγική είναι η αξιοποίηση του καιρού και του τόπου, των αιφνιδιασμών και των διαφόρων τεχνασμάτων προς εξαπάτηση του εχθρού, και ει δυνατόν να επιτευχθεί ο σκοπός χωρίς εμπλοκή σε μάχη δημόσια· η Στρατηγική ως αναγκαία και σωτήρια είναι χαρακτηριστική της σύνεσης και της ανδρείας του στρατηγού. Στρατιωτική τέχνη είναι η εμπλοκή του στρατού στις διαφόρων τύπων μάχες και επιχειρήσεις με τακτική

¹⁰¹Κουράκης, Διαχρονικές αρχές βυζαντινής στρατηγικής και τακτικής- Με έμφαση στο έργο Τακτικά του Λέοντος Στ' του Σοφού, σ. 25.

¹⁰² Μαυρικίου Τακτικά Στρατηγικά, Το Στρατηγικόν του Μαυρικίου, σ. 158.

¹⁰³ Ο. π., σ. 166.

¹⁰⁴ ... Στη διεθνή βιβλιογραφία η παραπλάνηση εμφανίζεται άρρηκτα συνδεδεμένη με την άρνηση ως μία έννοια («άρνηση και παραπλάνηση») που περιγράφει τη διεξαγωγή πληροφοριακών επιχειρήσεων από ένα κράτος προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς του. Οι Bruce και Bennett θεωρούν ότι η «άρνηση και παραπλάνηση» έχει άμεση σχέση με τους εθνικούς διαμορφωτές των αποφάσεων και τους στρατιωτικούς και την ορίζουν ως «κάθε εγχείρημα (δραστηριότητα ή πρόγραμμα) εκ μέρους των αντιπάλων – κρατικών και μη κρατικών δρώντων – προκειμένου να επηρεάσουν ή να ξεγελάσουν τις κοινότητες λήψης αποφάσεων ή πληροφόρησης, μειώνοντας την αποτελεσματικότητα της συλλογής [πληροφοριών], χειραγωγώντας πληροφορίες, ή [...] προσπαθώντας να διαχειριστούν τις αντιλήψεις των παραγώνων και καταναλωτών πληροφοριών». Πιστεύουν ότι η «άρνηση και παραπλάνηση» αποτελούν μια μορφή ασύμμετρου πολέμου. Είναι αισιόδοξοι, όσον αφορά τις πιθανότητες επιτυχίας της παραπλάνησης, αφού θεωρούν πως ενώ η παραπλάνηση είναι λιγότερο συνήθης από την άρνηση, μοιάζει με μία ασημένια σφαίρα που την κρατάμε σε εφεδρεία προκειμένου να τη χρησιμοποιήσουμε μόνο στις σπάνιες, αλλά τέλειες περιστάσεις... Βλ. Ο Ρόλος της Παραπλάνησης στην Ειρήνη και στον Πόλεμο, άρθρο του Ιωάννη Λ. Κωνσταντόπουλου στην Αεροπορική Επιθεώρηση, 2015, σ. 3.

¹⁰⁵ Luttwak, Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, σ. 624.

¹⁰⁶ Scot Macdonald, Propaganda and Information Warfare in the Twenty - First Century, published in the Taylor & Francis e- Library, 2006, pp. 76-77.

¹⁰⁷ Luttwak, Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, σ. 435.

και συγχρονισμό αλλά και με τήρηση των κανόνων ασφαλείας· και όχι μόνον να αποφεύγουμε τα τεχνάσματα των εχθρών αλλά και να μηχανευόμαστε τεχνάσματα εξ΄ισου...¹⁰⁸

Εφαρμογή της ανωτέρω προτροπής για παραπλάνηση, συναντάται το έτος 542 μ. Χ. κατά τους Βυζαντινοπερσικούς πολέμους,¹⁰⁹ όπου ο στρατηγός Βελισάριος κατάφερε, το αποκορύφωμα της στρατηγικής ικανότητας κατά τον Sun Tzu,¹¹⁰ να νικήσει τους Πέρσες, αναγκάζοντάς τους να υποχωρήσουν, χωρίς να εμπλακεί ο Βυζαντινός στρατός σε μάχη.

Περί της ενέδρας εκατέρωθεν [...] Κατά τη συμπλοκή, εκουσίως οι άνδρες που είχαν παραταχθεί μπροστά προσποιήθηκαν την υποχώρηση και αυτοί μεν πέρασαν με ασφάλεια από τα στερεά περάσματα που αναγνώριζαν, οι εχθροί όμως που καταδίωκαν με ορμή και είχαν άγνοια έπεσαν στο όρυγμα μέσα. Τότε όρμησαν και οι έγκρυπτοι αιφνιδιαστικά, έπειτα αντεστράφησαν και οι άλλοι από την φαινομενική υποχώρηση και εξολόθρευσαν έτσι τους περισσότερους εχθρούς, που οι μεν έπεσαν στην τάφρο μέσα οι δε τράπηκαν σε άτακτη φυγή, λόγω από το απρόσμενο συμβάν...¹¹¹

Αντίστοιχο παράδειγμα παραπλάνησης (παραπλανητική υποχώρηση) απαντάται κατά τη μάχη της Αρκαδιούπολης το έτος 970 μ.Χ.¹¹², όπου ο στρατηγός Βάρδας Σκληρός συνέτριψε τους Πετсенέγκους, τους Ρως και τους Βουλγάρους, με αποτέλεσμα ο αυτοκράτορας Ιωάννης Α΄ Τσιμισκής (925-976 μ.Χ.) να κερδίσει πολύτιμο χρόνο για να συνεχίσει την εκστρατεία του στην Ανατολή και να λάβει πολύτιμες πληροφορίες για τη σύνθεση, το ηθικό και τη μαχητική αξία των εχθρών, πληροφορίες τις οποίες αξιοποίησε σε μεγάλο βαθμό στην εκστρατεία του επόμενου έτους.¹¹³ Άλλο παράδειγμα παραπλάνησης του εχθρού που έχει σχέση με την προετοιμασία για τη μάχη είναι το εξής:

Όταν θέλουμε να κρύψουμε το πλήθος του στρατού από τους πολέμιους, παρατάσσουμε τους άνδρες για το βάδην με τους ζυγούς πυκνούς και τους παραγγέλλουμε να προχωρήσουν· η

---

¹⁰⁸ Μαυρικήου Τακτικά Στρατηγικά, *Το Στρατηγικόν του Μαυρικήου*, σ. 63.

¹⁰⁹ βλ. σσ. 17-18 παρούσας.

¹¹⁰ Sun Tzu, *Η τέχνη του πολέμου*, εκδ. Περίπλους, 2003, σ. 29.

¹¹¹ Μαυρικήου, *Το Στρατηγικόν...*, σ. 105.

¹¹² Μάχη μεταξύ των Βυζαντινών και των Ρως η οποία κατέληξε σε νίκη των Βυζαντινών. Οι απώλειες των Βυζαντινών ήταν 550 στρατιώτες, ενώ των εισβολέων αρκετές χιλιάδες.

¹¹³ John Haldon, *Οι πόλεμοι του Βυζαντίου*, εκδ. Τουρική, 2004, σσ. 156-160.

συνέχεια εξαπατά την όραση και δεν αφήνει τους εναντίους να υπολογίσουν με ακρίβεια το πλήθος.¹¹⁴

Επίσης στη βυζαντινή στρατιωτική γραμματεία συναντώνται και προτροπές για παραπλάνηση, οι οποίες θα προκαλέσουν διχόνοια και καχυποψία στις τάξεις του εχθρού:

Μπορείς να προκαλέσεις διχόνοια και υποψία άμα δεν κάψεις και ούτε λεηλατήσεις τις περιουσίες αποκλειστικά των επισήμων στα χωριά των πολεμίων.¹¹⁵

Ακόμα:

Όταν προσέρχεται πρεσβεία του εχθρού, να κάνουμε έρευνα σχετικά με τους ηγέτες της ομάδας, και κατά την άφιξή τους να τους φερόμαστε πολύ φιλικά, έτσι ώστε να αρχίσουν οι δικοί τους να τους υποπεύονται.¹¹⁶

Με αφορμή το ανωτέρω γνωμικό, θα πρέπει να σημειωθεί ότι όσον αφορά τις προτροπές για παραπλάνηση, εκτός από την εφαρμογή τους στο πεδίο της μάχης, υπήρχε μακροχρόνια και στενή εναρμόνιση μεταξύ των εντολών των βυζαντινών τακτικών εγχειριδίων και των λειτουργιών της βυζαντινής διπλωματίας. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση με τη διακοπή στον ποταμό Δούναβη, της εκστρατείας των Ρώσων, υπό το Βλαντιμίρ Γιαροσλάβιτς, εναντίον της Κωνσταντινούπολης το 1043 μ.Χ., όπου μια πιθανή προσφορά δώρων (η οποία ιστορικά δεν έχει αποδειχτεί), προκάλεσε διχογνωμία ανάμεσα στους Ρώσους και τους Σκανδιναβούς. Οι Βυζαντινοί, μέσω των πρεσβειών τους, προσπαθούσαν πολλές φορές παραπλανητικά να διασπείρουν τη διχόνοια όπου αυτό ήταν δυνατό. Βασιζόμενοι λοιπόν στο σύστημα πληροφοριών τους, είχαν κατανοήσει απόλυτα τον άναρχο χαρακτήρα των νομαδικών κοινωνιών, όπου δεν υπήρχε μια βασική αντιπροσωπευτική αρχή για να συνδιαλλαγεί μαζί τους. Έτσι οι απεσταλμένοι του Βυζαντίου έκαναν γενναιόδωρες παραχωρήσεις σε συγκεκριμένους άρχοντες που είχαν προεπιλέξει, προκειμένου να προκαλέσουν υποψίες, διαφωνίες και διάλυση, στις συχνά εύθραυστες συνομοσπονδίες, κυρίως των βόρειων νομαδικών λαών. Ήταν δε τέτοια η συχνότητα των επιχειρήσεων παραπλάνησης των Βυζαντινών εις βάρος νομάδων, που η κόρη του αυτοκράτορα

---

¹¹⁴ Μαυρικήου, *Το Στρατηγικόν...*, σ. 162.

¹¹⁵ Μαυρικήου, *Το Στρατηγικόν...*, σ. 152.

¹¹⁶ Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy. Αγγλική μετάφρ. George T. Dennis. University of Pennsylvania Press, 1984, p. 80.

Αλεξίου Α΄ του Κομνηνού (1081-1118 μ.Χ.), Άννα η Κομνηνή στο έργο της «Άλεξιάδα», αναφέρει την αδυναμία του πατέρα της να προκαλέσει διχόνοια μεταξύ των Πετσενέγκων το 1091 μ.Χ., ως «ένα ασυνήθιστο φαινόμενο, μια απόκλιση από τον κανόνα».¹¹⁷ Τέλος, η μέθοδος της παραπλάνησης θεωρούνταν από τους Βυζαντινούς επιβεβλημένη και αποτελεσματική και κατά τις πολιορκίες οχυρών του εχθρού.¹¹⁸ Συγκεκριμένα αναφέρεται:

*«Επιβάλλεται ότι από μικρή απόσταση ασφαλείας, θα επιδεικνύεις στους πολιορκημένους και γενικώς σε όσους είναι μέσα στα οχυρά, στρατιώτες μας που ξεχωρίζουν για το σώμα τους και τον οπλισμό τους, με τους ανάλογους ίππους. Τους υποδεέστερους θα τους φέρεις με την αποσκευή σε απόσταση, τόση ώστε να μην είναι δυνατό να διακρίνουν από το οχύρωμα ούτε άνδρα ούτε ζώο, και να νομίζουν οι πολιορκημένοι ότι όλοι όσοι φαίνονται είναι άνδρες τέτοιοι όπως αυτοί που πλησίασαν. Επίσης είναι καλό να φαίνεται στους πολιορκημένους ότι είναι πολλοί οι κατάφρακτοι και όσοι δεν έχουν ζάβες να φοράνε σκαπλία των ολόσωμων θωράκων, για να φαίνονται από μακριά ότι και αυτοί είναι ζαβάτοι».*¹¹⁹

Η συλλογή πληροφοριών από το εκτεταμένο δίκτυο των Βυζαντινών μυστικών Υπηρεσιών έπαιξε καταλυτικό ρόλο και στην επίτευξη ή στην αποφυγή αιφνιδιασμού, που σε συνδυασμό με την παραπλάνηση αποτελούσε έναν αρκετά κρίσιμο παράγοντα στη Βυζαντινή στρατηγική.

*«Η αιφνιδιαστική επίθεση μπορεί να οριστεί ως μία επίθεση η οποία εξαπολύεται εναντίον ενός αντιπάλου που είναι ανεπαρκώς προετοιμασμένος σε σχέση με τα μέσα που δυνητικά (σε περίπτωση κινητοποίησης) έχει στη διάθεσή του».*¹²⁰

Επίσης:

«Ορίζουμε με το στρατηγικό αιφνιδιασμό ως την κατάσταση εκείνη κατά την οποία ένα κράτος καταλαμβάνεται εξ αήνης από μία ξένη πρωτοβουλία στο στρατηγικό επίπεδο.

---

¹¹⁷ BYZANTINISCHE FORSCHUNGEN, Internationale Zeitschrift für Byzantinistik, Jonathan Shepard/ Cambridge, *Information, Disinformation and Delay in Byzantine Diplomacy*, Verlag Adolf M. Hakkert-Amsterdam, 1985, pp. 267-268.

¹¹⁸ *Στρατιωτική Οργάνωση και Πολεμική Τέχνη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, ...*, Γενικό Επιτελείο Στρατού, σ. 331.

¹¹⁹ Μαυρικήου, *Το Στρατηγικόν...*, σ. 192.

¹²⁰ Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, *Στρατηγικός Αιφνιδιασμός, υπηρεσίες πληροφοριών και αιφνιδιαστικές επιθέσεις*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σσ. 28-29.

Είναι μια ζαφνική κατανόηση ότι η αντίληψη της απειλής, με βάση την οποία το κράτος λειτουργούσε, ήταν λανθασμένη».¹²¹

Μέσα από τα βυζαντινά στρατιωτικά εγχειρίδια παρουσιάζονται τρόποι επίτευξης αλλά και αποφυγής αιφνιδιασμού. Οι εντολές που περιγράφουν τα εγχειρίδια αφορούν τόσο σχηματισμούς μάχης ή εν γένει επιθετικές ενέργειες, με προσπάθεια αιφνιδιασμού του αντιπάλου ακολουθώντας την κατάλληλη τακτική, όσο και ενέργειες που απαιτούνται ώστε να αποφευχθεί μια αιφνιδιαστική επίθεση του εχθρού, σε περιόδους όπου δεν υπάρχει πολεμική αντιπαράθεση π.χ. κατά την πορεία ή την στρατοπέδευση των φίλιων δυνάμεων. Για να υπάρξει όμως αποτέλεσμα στην χρήση μεθόδων αιφνιδιασμού, τα βυζαντινά εγχειρίδια συνιστούν μεγάλη προσπάθεια συλλογής και επεξεργασίας πληροφοριών.¹²² Επίσης, στην Ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, το εκτεταμένο εύρος των συνόρων της, γινόταν πάρα πολλές φορές αφορμή για αιφνιδιαστικές εχθρικές επιθέσεις. Για την αντιμετώπιση αυτών των περιστατικών, αναφέρονται στα στρατιωτικά εγχειρίδια μια σειρά μέτρων, όπως η εκτεταμένη χρήση των κατασκόπων, η τοποθέτηση φυλακίων για την παρακολούθηση των κινήσεων του εχθρού, καθώς και η οργάνωση μικρής κλίμακας αντεπιθέσεων από μικρά και ευέλικτα συνοριακά στρατιωτικά τμήματα σε βάρος των αντιπάλων της αυτοκρατορίας όταν εκείνοι επιστρέφουν στις περιοχές τους, προκειμένου να καθυστερήσουν όσο το δυνατόν περισσότερο μια νέα, αιφνιδιαστική και ευρεία εχθρική επίθεση.¹²³ Στο πολύ σημαντικό βυζαντινό σύγγραμμα *Περί Παραδρομής Πολέμου*, κειμένου του αυτοκράτορα και στρατηγού Νικηφόρου Β΄ Φωκά (912-969 μ.Χ.) αναφέρεται η οδηγία προς στρατηγό για παρόμοια περίπτωση:

Ο στρατηγός οφείλει να φροντίζει επισταμένως και να σχεδιάζει και να μελετά και αυτό: εάν είναι δυνατόν να εκτελεί αιφνιδιαστικές και απροσδόκητες επιθέσεις εναντίον των εχθρών. Εάν ο στρατηγός είναι ικανός για κάτι τέτοιο, τότε με λιγοστούς άνδρες θα κατατροπώσει τους αντιπάλους. Εάν, πάλι, όπως δηλώθηκε πρωτύτερα, επιτύχει έναν τόπο, μέσα σε στενά, κατάλληλο για πόλεμο από δύο πλευρές εναντίον των εχθρών, να ξεκινήσει πόλεμο χωρίς δισταγμό. [...] Ωστόσο, είναι κατά πολύ λυσιτελέστερο και βολικότερο, αντί να αντιμετωπίσει τους αντιπάλους όταν προτίθενται να επιτεθούν κατά της Ρωμανίας, να το κάνει μάλλον όταν επιστρέφουν από την δική μας χώρα προς τη δική τους, επειδή εκείνοι

---

¹²¹ Ο. π., σ. 29.

¹²² Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 435.

¹²³ John Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*, published in the Taylor & Francis e-Library, 2003, pp. 177-179.

*τότε, έχοντας χρονοτριβήσει επί μακρόν στη χώρα των Ρωμαίων, εύκολα συντρίβονται και ταλαιπωρούνται. [...]*¹²⁴

Για να ανταποκριθεί όμως η βυζαντινή στρατιωτική μηχανή αποτελεσματικά στις αιφνιδιαστικές επιθέσεις όλων των εχθρικών λαών αλλά και να μπορέσει ενδεχομένως να κινηθεί η ίδια αιφνιδιαστικά έναντι των αντιπάλων της, έπρεπε προηγουμένως να δουλέψουν συστηματικά οι υπηρεσίες πληροφοριών, προκειμένου να αποδώσουν στους έχοντες το γενικό πρόσταγμα του στρατεύματος, μιλώντας με σύγχρονους όρους, ένα «προφίλ» του εχθρού, δίνοντας έμφαση στα εθνικά μειονεκτήματα και πλεονεκτήματά του στη μάχη. Έτσι για παράδειγμα αναφέρεται χαρακτηριστικά στα στρατιωτικά βυζαντινά εγχειρίδια ότι: *οι Πέρσες παρότι είχαν ένα εξαιρετικά πειθαρχημένο και οργανωμένο στράτευμα, ήταν ευάλωτοι σε αιφνιδιαστικές επιθέσεις στα πλευρά και τα νώτα τους, καθώς δεν δέσμευαν δυνάμεις επαρκείς για την προστασία έναντι κυκλωτικής επίθεσης, των ευάλωτων αυτών μετώπων της παράταξής τους. Ακόμα ήταν ευάλωτοι κατά την υποχώρηση, καθώς δεν ανασυγκροτούσαν εύκολα την παράταξή τους. Σημαντική είναι και η πληροφορία ότι οι Πέρσες ανέχονταν την πείνα, τη δίψα και τη ζέστη, ήταν όμως ευάλωτοι στο κρύο, στη βροχή και στους νότιους ανέμους, καθώς αυτές οι συνθήκες χαλάρωναν τα τόξα τους. Όσον αφορά τα νομαδικά φύλα της στέπας (κυρίως τα γερμανικά φύλα), η επιδίωξή τους ήταν να προσβάλουν τον εχθρό κυρίως με παραπλανητικές και αιφνιδιαστικές επιθέσεις, γεγονός που απέρρεε από τη σύνθεση των στρατευμάτων τους, τα οποία κατά κανόνα ήταν έφιππα και χωρίς ιδιαίτερη οργάνωση. Όμως, οι νομαδικοί αυτοί λαοί αγνοούσαν τις αρχές της επιμελητείας στο στράτευμα, ήταν επιρρεπείς στις δωροδοκίες και δυσκολευόταν στη μάχη σώμα με σώμα με στρατεύματα που είχαν πυκνή και συνεχή παράταξη. Ο έτερος μεγάλος εχθρός που καταδυνάστευσε για πολλούς αιώνες τα βόρεια εδάφη της ΒΑ, οι Σλάβοι, ήταν ιδιαίτερα εξοικειωμένοι με την τακτική του ανταρτοπόλεμου, απέφευγαν τις συμπλοκές σε ανοιχτά σημεία και ειδικευόταν στις ενέδρες και τις αιφνιδιαστικές επιδρομές τη νύχτα όσο και τη μέρα. Παρόλα αυτά τα Σλαβικά φύλα ήταν ευάλωτα σε καταγισμούς βελών, σε πολύπλευρες, αιφνιδιαστικές επιθέσεις και σε μάχες εκ του συστάδην, ιδίως όταν αντιμετώπιζαν το βυζαντινό ελαφρύ πεζικό που ήταν καταλληλότερο για τις συνθήκες ορεινού ανταρτοπόλεμου.*¹²⁵ Στην παρακάτω οδηγία-προτροπή που συναντάται στο *Στρατηγικόν*

---

¹²⁴ Αυτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκάς, *Περί Παραδρομής Πολέμου*, Επιστ. Επιμ. Ηλίας Κουσκουβέλης, μεταφρ. Αθανάσιος Τσουκνάκης, εκδ. Πανεπιστημίου Μακεδονία, 2016, σσ. 22-23.

¹²⁵ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σσ. 84-90.

του Μαυρικού, διαφαίνεται ξεκάθαρα η σημαντικότερη συμβολή των μυστικών υπηρεσιών (κατασκοπών) για την επίτευξη μιας αιφνιδιαστικής επίθεσης :

*Στα αποσπάσματα που στήνουν ενέδρες, σε αυτούς δηλαδή που επιχειρούν έναν αιφνιδιασμό εναντίον της εχθρικής παρατάξεως ή μία έφοδο, θα δοθούν οδηγίες προκειμένου πρώτα από όλα να στείλουν σκούλκες σε περιπολία· για να μην τυχόν συναντηθούν με τίποτα ενάντιους και υπομείνουν επίθεση αιφνιδιασμού μαζική από τα κέρατα ή από τα νώτα του εχθρού. Πολλές φορές και οι εχθροί παρατάσσουν σε δύο γραμμές και, αν δεν ενεργήσουν προσεκτικά οι επιθέσεις κατά της πρώτης γραμμής του εχθρού, πέφτουμε εμείς σε ενέδρα. Εάν λοιπόν είναι παραταγμένοι και οι εχθροί σε πρώτη και δεύτερη γραμμή, το πρέπει δεν είναι να αιφνιδιάσουμε ενέδρα εναντίον των νώτων της πρώτης γραμμής αλλά εναντίον του άκρου, δηλαδή της πτέρυγας, είτε από το ένα μέρος να γίνει η έφοδος, είτε και από τα δύο όπως είπαμε. [...]*¹²⁶

Επίσης σε άλλο χαρακτηριστικό απόσπασμα, ανάμεσα σε πλήθος άλλων παρόμοιων αναφορών στο Στρατηγικόν του Μαυρικού, τονίζεται ότι:

*Επιβάλλεται ότι ο στρατηγός θα έχει ενδιαφέρον άσβεστο για την κατάσταση των εχθρών και θα τους παρακολουθεί με σκούλκες ανιχνευτικές, που παρατηρούν επακριβώς και αδιάκοπα από απόσταση αρκετή· και από τους κατασκοπούς, από τους σκουλκάτορες δηλαδή, να μαθαίνει και τις κινήσεις του εχθρού και το πλήθος του και την παράταξη της μάχης και να είναι προετοιμασμένος, που να μην αιφνιδιαστεί.*¹²⁷

Τέλος, σημαντικότερη ήταν η προσφορά των βυζαντινών υπηρεσιών πληροφοριών και σε μία άλλη πληροφοριακή επιχείρηση, εκείνη των ψυχολογικών επιχειρήσεων (ΨΕ).¹²⁸ Παρότι την εποχή εκείνη δεν είχε αναπτυχθεί η επιστήμη της Κοινωνικής Ψυχολογίας, αφού θεμελιώθηκε ουσιαστικά από τον Gustave Le Bon (1841-1931) με το βιβλίο του «Ψυχολογία των Μαζών», οι

¹²⁶ Μαυρικού, *Το Στρατηγικόν...*, σ. 102.

¹²⁷ Ο. π., σ. 127.

¹²⁸ Σύμφωνα με το Ελληνικό στρατιωτικό Εγχειρίδιο Εκστρατείας ΕΕ 125-1, **Ψυχολογικές Επιχειρήσεις** «είναι σχεδιασμένες ψυχολογικές δραστηριότητες κατά τη διάρκεια της ειρήνης, της εντάσεως και του πολέμου κατευθυνόμενες σε εχθρικές, φίλιες ή ουδέτερες κοινωνικές ομάδες, με σκοπό να δημιουργήσουν τέτοια στάση και συμπεριφορά, ώστε να μας ευνοούν στην επίτευξη πολιτικών και στρατιωτικών αντικειμενικών σκοπών. Περιλαμβάνουν Ψυχολογικές Ενέργειες (ΨΕΝ), Ψυχολογικό Πόλεμο (ΨΠ), Ψυχολογικές Επιχειρήσεις Σταθεροποίησης, Ψυχολογικές Δραστηριότητες για Διατήρηση Ειρήνης και Ενημέρωση (κοινού, στρατεύματος). Διεξάγονται με πολιτικές, στρατιωτικές, οικονομικές, ιδεολογικές δραστηριότητες, που αποσκοπούν στην επίτευξη του επιθυμητού ψυχολογικού αποτελέσματος». Βλ. ΓΕΣ /ΔΕΚΠ, ΕΕ 125-1 «Ψυχολογικές Επιχειρήσεις», Αθήνα 1996, Τυπογρ. Ελληνικού Στρατού, σ. 1.

Βυζαντινοί φαίνεται ότι γνώριζαν τους τρόπους να χρησιμοποιήσουν, είτε παθητικά είτε ενεργητικά, τον ψυχολογικό παράγοντα, δηλαδή πως να επηρεάσουν τη συμπεριφορά του στόχου,¹²⁹ προκειμένου να πετύχουν τους σκοπούς τους, τόσο στο πεδίο των μαχών όσο και στο πεδίο της πολιτικής. Η ΒΑ με την εκτεταμένη συλλογή πληροφοριών, κατάφερε να «χαρτογραφήσει» τους εχθρούς της, συγκεντρώνοντας όλα εκείνα τα στοιχεία των αντίπαλων εθνοτικών ομάδων,¹³⁰ αξιοποιώντας προς όφελός της τα μειονεκτήματά τους και προσπαθώντας να ελαχιστοποιήσει τα πλεονεκτήματά τους. Όλος αυτός ο πλούτος των πληροφοριών βοήθουσε τον Βυζαντινό αυτοκράτορα κατά κύριο λόγο και στη συνέχεια τους ανώτατους αξιωματούχους, να κατανοήσουν τη νοοτροπία των ξένων εθνών αλλά και την ψυχοσύνθεση του λαών και των ηγετών τους.¹³¹ Τα ανωτέρω είχαν ως αποτέλεσμα η Βυζαντινή κρατική μηχανή να βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση, ώστε να σχεδιάζει ψυχολογικές επιχειρήσεις με κατεύθυνση είτε τους ηγέτες του εχθρού, είτε σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες (αντίπαλο στράτευμα, γειτονικούς πληθυσμούς που κατοικούσαν εκτός των συνόρων της αυτοκρατορίας κ.ά.) κυρίως με τη μέθοδο που ονομάζουμε σήμερα *προπαγάνδα*.¹³² Η επιτυχία των (ΨΕ) και κυρίως της προπαγάνδας της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, βασιζόταν στο ταλέντο, τη διαίσθηση, τις ικανότητες,¹³³ αλλά και τη βαθιά παιδεία των ανώτερων βυζαντινών αξιωματούχων που μπορούσαν να αξιοποιήσουν στο τακτικό πεδίο της μάχης αλλά και στη διπλωματία, έναν μεγάλο όγκο δεδομένων που προερχόταν από το υπέρτερο βυζαντινό σύστημα πληροφοριών. Όσον αφορά το θέατρο των πολεμικών επιχειρήσεων, οι βυζαντινοί διοικητές προσπαθούσαν με διάφορους τρόπους και τεχνάσματα να αναβάλλουν παρατεταγμένη μάχη με Γερμανικά φύλα (Γότθοι, Λομβαρδοί, Φράγκοι), καθώς γνώριζαν εκ των προτέρων, ότι η αναβολή αυτή έπληττε το γερμανικό ηθικό,

¹²⁹ Σπυρίδων Ν. Λίτσας, *ΙΛΙΑΔΑ και διεθνή πολιτική, μια θεωρητική προσέγγιση*, εκδ. Ποιότητα, σ. 237.

¹³⁰ Giddens, *Κοινωνιολογία*, σσ. 298-299.

¹³¹ [...] στα Τακτικά (ΙΗ-40 κ.ε.) παρατίθενται μακροσκελείς αναπτύξεις για την πολεμική ψυχοσύνθεση και τακτική εθνοτήτων που απειλούσαν τότε τα σύνορα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, όπως οι Τούρκοι, οι Σκύθες, οι Βούλγαροι, οι Φράγκοι, οι Λογγοβάρδοι, οι Σλάβοι, οι Σαρακηνοί κ.ά., καθώς και για εφικτές μεθόδους αντιμετώπισής τους. Βλ. Κουράκης, *Διαχρονικές αρχές βυζαντινής στρατηγικής και τακτικής...*, σ. 87.

¹³² Προπαγάνδα ορίζεται ως «η επιστημονική τεχνική της διαδόσεως οποιασδήποτε πληροφορίας ή ιδέας, οποιουδήποτε δόγματος ή ειδικής παροτρύνσεως, που τίθεται εσκεμμένα, άμεσα ή έμμεσα σε κυκλοφορία για να επηρεάσει ευμενώς τη σκέψη, τα αισθήματα, τη στάση και τη συμπεριφορά, οποιασδήποτε συγκεκριμένης ομάδας-στόχου, προς όφελος αυτού που θέτει αυτά σε κυκλοφορία» ενώ για να είναι αποτελεσματική πρέπει, τόσο αυτός που την θέτει σε κυκλοφορία, όσο και το περιεχόμενό της, να θεωρούνται αξιόπιστα από το ΑΣ. Η προπαγάνδα διακρίνεται σε λευκή, όταν αυτήν που εμφανίζεται ως πηγή της είναι η πραγματική, φαιά, όταν δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί η πηγή της και μαύρη, όταν η πραγματική πηγή της είναι διαφορετική από αυτήν που εμφανίζεται ως τέτοια. Βλ. ΓΕΣ/ΔΕΚΠ, «*Ψυχολογικές Επιχειρήσεις*», σσ. 3-4.

¹³³ [...] Ως τον 19^ο αιώνα η επιτυχία της Προπαγάνδας εξηρτάτο κυρίως από το ταλέντο, τη διαίσθησι και τις ικανότητες του προπαγανδιστού[...], Βλ. Γεωργίου Κ. Γεωργαλά, *Η Προπαγάνδα, Μεθοδική και Τεχνική των μαζών*, εκδ. Γεωργιάδης, Αθήνα, 1967, σ. 26.

διότι δεν επερχόταν η ευκαιρία ανάδειξης της ατομικής ανδρείας αλλά και γιατί οι Γερμανοί πολεμιστές «αν και τολμηροί και άφοβοι στο πνεύμα, είναι μαλθακοί στο σώμα και δεν αντέχουν... τη ζέση, το κρύο, τη βροχή, την έλλειψη προμηθειών, ιδίως οίνου...». ¹³⁴ Επίσης στο τακτικό επίπεδο συναντώνται στο *Στρατηγικόν* του Μαυρικού προτροπές για (ΨΕ) που αφορούν και τις φίλιες αλλά και τις εχθρικές δυνάμεις:

Σχετικά με την κραυγή που από συνήθεια ανακράζουμε πότε πότε όταν έρθει η ώρα της μάχης, δηλαδή το «νοβίσκουμ» την θεωρούμε ολωσδιόλου ασύμφορη και επικίνδυνη και ότι γίνεται αιτία να διαλυθεί η παράταξη άμα τη βγάζουμε εκείνη την ώρα. Διότι με την κραυγή αυτή οι πιο δειλοί στρατιώτες, ενώ έχουν εμπλακεί στον πλέον κρίσιμο αγώνα, συμβαίνει να χάνουν την ορμή τους, και οι πιο τολμηροί επειδή ερεθίζονται, μπορεί να αποθρασυνθούν και να βγουν από τις γραμμές τους. [...] Όταν όμως οι στρατιώτες έλθουν στα χέρια είναι χρήσιμο να αλαλάζουν και να ορύνονται και ειδικά αυτοί που έχουν παραταχθεί πίσω, για να σαστίσουν οι εχθροί και να εμψυχώσουν οι δικοί τους. ¹³⁵

Παρόμοια αναφέρεται στα *Τακτικά* του Λέοντος Στ' του Σοφού:

Όποιος και να είναι ο αντίπαλος απαιτείται οι μεν ψυχές των ημετέρων στρατιωτών να σφυρηλατούνται με όραμα τη δόξα που τους περιμένει, οι δε ψυχές των εχθρών να υποτάσσονται έντεχνα στο φόβο, στη ραθυμία και στη μαλθακότητα, ώστε να υπόκεινται εύκολα σε επίθεση και ανελέητο σφυροκόπημα. ¹³⁶

Γενικά στα βυζαντινά στρατιωτικά εγχειρίδια διαφαίνεται ότι έχει κατανοηθεί αρκετά η έννοια του φόβου στο πεδίο της μάχης και τι προβλήματα μπορεί να επιφέρει στο στράτευμα. Για το λόγο αυτό αναφέρονται αρκετές προτροπές στους στρατηγούς προκειμένου να ελαχιστοποιήσουν τα ψυχοσωματικά προβλήματα που επιφέρει το συναίσθημα του φόβου. Τέτοιες προτροπές- λύσεις, ήταν η αποστολή πριν από τη βασική σύγκρουση, ομάδας έμπειρων και ελαφρώς εξοπλισμένων ανδρών εναντίον του εχθρού, προκειμένου να υπάρξουν «σίγουρο επιτυχημένο αποτέλεσμα», το οποίο θα λειτουργούσε θετικά στην ψυχολογία του στρατεύματος, νικώντας το άγχος που προκλήθηκε από άγνωστη απειλή (*Εάν σκοτώσουν με επιτυχία ή καταλάβουν αρκετούς από τους εχθρικούς στρατιώτες, τότε ολόκληρος ο στρατός θα δει ότι θα τους ξεπεράσουμε*). Η χρήση τέτοιων μεθόδων (ΨΕ), όπως για παράδειγμα η βυζαντινή πολιορκητική στρατηγική που προκρίνει, έναντι

¹³⁴ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σσ. 86.

¹³⁵ Μαυρικού, *Το Στρατηγικόν...*, σσ. 77-78.

¹³⁶ Κουράκης, *Διαχρονικές αρχές βυζαντινής στρατηγικής και τακτικής...*, σ. 87.

της μετωπικής σύγκρουσης, τον επιδρομικό πόλεμο και τις ψυχολογικές μεθόδους κάμψης του εχθρού¹³⁷ δείχνει την ευαισθητοποίηση των Βυζαντινών στρατηγών που όχι μόνο ήταν ενήμεροι για το πρόβλημα, αλλά έμαθαν επίσης, πώς να χρησιμοποιήσουν τον μηχανισμό της εξάπλωσης του φόβου, ώστε να τον καταπολεμήσουν. Ο φόβος που προκαλείται από την αντιμετώπιση ενός άγνωστου αντιπάλου θα πρέπει να εξουδετερωθεί συνειδητά και σταδιακά, εξοικειώνοντας ολόκληρο τον στρατό με τον εχθρό. Κάθε φορά που μια τέτοια αποστολή επέστρεφε στο στρατόπεδο, το γεγονός της επιτυχίας της εξαπλώνονταν σαν πυρκαγιά μεταξύ του στρατεύματος, με αποτέλεσμα τη μείωση του φόβου και την ανύψωση του ηθικού του, αφού πλέον θα γινόταν γνωστός ο τρόπος μάχης του εχθρού, που πλέον δεν ήταν άτρωτος.¹³⁸

Ψυχολογικές επιχειρήσεις διεξάγονταν από τους Βυζαντινούς και σε Στρατιωτικό Στρατηγικό επίπεδο. Η χρήση του «*υγρού πυρός*», ενός στρατηγικού όπλου για την εποχή του,¹³⁹ ήταν εκείνη που καθόρισε την πολεμική τακτική των Βυζαντινών στις κατά θάλασσα συγκρούσεις και στις πολιορκίες των πόλεων. Ήταν το κυριότερο επιθετικό και αμυντικό όπλο της Αυτοκρατορίας.¹⁴⁰ Εκτός από τα άκρως επιτυχημένα στρατιωτικά αποτελέσματα που επέφερε η χρήση του, οι Βυζαντινοί εκμεταλλεύτηκαν στο έπακρο και τον καθοριστικό ρόλο που έπαιζε στον ψυχολογικό παράγοντα. Όπως περιγράφει η Άννα η Κομνηνή στη ναυμαχία των Βυζαντινών με τους Πιζάνους, «ο αυτοκράτορας διέταξε να καλυφθούν οι μηχανές που εκτόξευαν το υγρό πυρ, με χάλκινα και σιδερένια ομοιώματα κεφαλιών άγριων ζώων με ανοικτά τα στόματα, ώστε να φαίνονται πως το υγρόν πυρ έβγαине από τα στόματα των ζώων, με σκοπό να τρομάξει τους εχθρούς».¹⁴¹ Οι εχθροί του Βυζαντίου ένιωθαν δέος και πανικό ειδικά κατά τις πρώτες επαφές με το φονικό αυτό όπλο. Η «ιπτάμενη φωτιά» περιγραφόταν από τους ξένους που είχαν γνωρίσει την απόλυτη καταστροφή,

---

¹³⁷ Ευστρατία Συγκέλλου, *Εναλλακτικές μορφές πολιορκητικού πολέμου: η «κλεψία»*, ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ, Τόμος 30^{ος} Αφιέρωμα στη Θεσσαλονίκη για τα 100 χρόνια από την απελευθέρωσή της, Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη 2012-2013, σσ. 346-347.

¹³⁸ «FEAR – AN ASPECT OF BYZANTINE PSYCHOLOGICAL WARFARE», άρθρο του αναπλ. καθηγητή Βυζαντινής Ιστορίας του πανεπιστημίου Adam Mickiewicz του Poznan, Lukasz Rozyski, που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό **VOX PATRUM** 35 (2015) t. 63, που εκδίδει το Ινστιτούτο Εκκλησιαστικής Ιστορίας και Πατρολογίας του καθολικού Πανεπιστημίου του Λούμπλιν στην Πολωνία, σσ. 465-467.

¹³⁹ «Ως στρατηγικά όπλα περιγράφονται κατ' αρχήν εκείνα τα οποία μπορούν να κρίνουν αποφασιστικά ή να καθορίσουν την έκβαση ενός πολέμου» Βλ. Κουσκουβέλης, *Θεωρία διεθνών σχέσεων: Αποτροπή και πυρηνική στρατηγική στον ψυχρό πόλεμο*, σ. 47.

¹⁴⁰ Σαράντος Ι. Καργάκος, *Το Βυζαντινό Ναυτικό, Η επίδραση της θαλάσσιας ισχύος στην ακμή και την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 2007, σ.39.

¹⁴¹ Θεόδωρος Κ. Κορρές, *Υγρόν πυρ, Ένα όπλο της βυζαντινής ναυτικής τακτικής*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1995, σ.125.

με θαυμασμό και δέος,¹⁴² ενώ οι Βυζαντινοί προπαγάνδιζαν με κάθε τρόπο τις τρομακτικές του δυνατότητες και τη σύγχυση που προκαλούσε στις τάξεις του εχθρού.¹⁴³

Σε επίπεδο υψηλής στρατηγικής, το Βυζάντιο εφάρμοζε (ΨΕ) που στόχευαν είτε το εσωτερικό της αυτοκρατορίας για την απόκτηση εσωτερικής νομιμοποίησης προκειμένου να υποστηρίξει ιδεολογικά ένα πόλεμο, είτε το εξωτερικό ώστε να αποκτήσει διεθνή νομιμοποίηση ή να επηρεάσει ξένες δυνάμεις προκειμένου να συνταχθούν με τη θέληση της Κωνσταντινούπολης, απορρίπτοντας τις επεκτατικές προθέσεις τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα εφαρμογής (ΨΕ) με στόχο την εσωτερική πολιτική είναι εκείνα των προσπαθειών αντιμετώπισης των Αράβων και των Σλάβων επί αυτοκράτορα Λέοντος Γ΄ του Ίσαυρου (685-741 μ.Χ.), και της εδραίωσης της «Pax Byzantina» κατά την περίοδο της Μακεδονικής δυναστείας. Στην πρώτη περίπτωση, ο Λέων ο Γ΄ με την έκδοση της «Εκλογής», της πρώτης κωδικοποιημένης νομοθεσίας που διατυπώθηκε στα ελληνικά, αντί των λατινικών που χρησιμοποιούνταν ως τότε, της σύμπτυξης δηλαδή και της συγγραφής των νόμων «επί το απλούστερον» για να είναι καταληπτοί από τον απλό λαό,¹⁴⁴ προσπάθησε να τονώσει το αίσθημα κοινωνικής δικαιοσύνης της τάξης των μικροϊδιοκτητών, η οποία αποτελούσε τη βάση της άμυνας του κράτους. Έτσι, κατάφερε να τονώσει το αίσθημα εθνικής αλληλεγγύης και δημιούργησε εθνικό στρατό προκειμένου να απαντήσει στον ιερό πόλεμο των Αράβων (Djihad) με τον Βυζαντινό εθνικισμό («εθνική ενότητα+ χριστιανική αλληλεγγύη= σωτηρία του Βυζαντινού Έθνους»).¹⁴⁵ Αντίστοιχα στη δεύτερη περίπτωση, η «Επαναγωγή» που εκδόθηκε επί Βασιλείου του Α΄ (811-886 μ. Χ.), ανέφερε ότι ο Αυτοκράτορας ήταν ο μόνος εγγυητής του καλού και του οικουμενικού αγαθού. Με τον τρόπο αυτό «νομιμοποιούνταν» ο Αυτοκράτορας να ξεκινήσει *σωτηριολογικές επιχειρήσεις*, προκειμένου να ανακαταλάβει τα χαμένα εδάφη της ΒΑ, αποκαθιστώντας με τον τρόπο αυτό το μεγαλείο της.¹⁴⁶ Μία από τις πιο γνωστές εφαρμογές (ΨΕ) στην οποία κατέφυγε η βυζαντινή διπλωματία, ώστε να δείξει το «σύμπλεγμα ανωτερότητας» της αυτοκρατορίας,¹⁴⁷ ήταν η εφαρμογή του αυστηρού πρωτοκόλλου κατά την επίσκεψη ξένων πρεσβειών στον αυτοκράτορα:

---

¹⁴²Σύμφωνα με τις περιγραφές του αυτόπτη μάρτυρα John de Joinville, «*Τέτοιο ήταν το Ελληνικόν πυρ: ερχόταν ίσια επάνω σου, μεγάλο σαν ένα βαρέλι ξυδιού, με μια πύρινη ουρά από πίσω, μακριά όσο ένα κοντάρι. Έκανε τέτοιο θόρυβο, που έμοιαζε σαν κεραυνός του ουρανού. Φαινόταν σαν ένας δράκος που πετά στον αέρα. Εξέπεμπε ένα τόσο δυνατό φως, ώστε να μπορείς να δεις καθαρά μέσα στο στρατόπεδο σαν να ήταν μέρα, από τις πολλές φλόγες που φώτιζαν τα πάντα...*», Βλ. ό.π., σ. 69.

¹⁴³ Ο. π., σσ. 125-126.

¹⁴⁴ Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Γιατί το Βυζάντιο*, σ. 37.

¹⁴⁵ Γλύκατζη-Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας*, σσ. 32-41.

¹⁴⁶ Ο. π., σ. 50.

¹⁴⁷ Λουγγής, *Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου, De administrando imperio*, σ. 54.

Στην πρώτη εμφάνιση του ενόπιον του αυτοκράτορα ο πρέσβης έπρεπε να σκύψει και να προσκυνήσει· την ίδια στιγμή ο αυτοκράτορας έμενε εντελώς απαθής, τονίζοντας τον «εκ Θεού» χαρακτήρα της εξουσίας του. Αργότερα, σε κάποιο συμπόσιο, ο πρέσβης θα είχε την ευκαιρία να συνομιλήσει ίσως με τον αυτοκράτορα, ο οποίος ήταν επίσης ενδεχόμενο να του παραχωρήσει ιδιαίτερη ακρόαση. Αν, μάλιστα ο πρέσβης εκπροσωπούσε κάποιο «βαρβαρικό» έθνος, έθεταν σε λειτουργία τα κάθε είδους μηχανικά παιχνίδια που υπήρχαν στο παλάτι, προκειμένου να τον εντυπωσιάσουν ακόμα περισσότερο. Τα χρυσά λιοντάρια άρχιζαν να βρυχώνται και τα χρυσά πουλιά να κελαηδούν· επίσης, ενόσω ο πρέσβης είχε σκύψει και προσκυνούσε, ο θρόνος ανυψωνόταν και ο αυτοκράτορας εμφανιζόταν ξαφνικά ντυμένος με διαφορετικό, εντυπωσιακότερο ένδυμα. Αν αντιπροσώπευαν μια πιο «εξελιγμένη» χώρα, μπορεί να τους έδειχναν τους θησαυρούς ή τα άγια λείψανα που φιλοξενούνταν στο Μέγα Παλάτιον, ικανά να αφήσουν έκθαμβο οποιονδήποτε με τον πλούτο τους, ή και να τους δινόταν η δυνατότητα να ακολουθήσουν τον αυτοκράτορα στο κυνήγι του ή στα διάφορα «παίγνια» που οργανώνονταν στην αυλή.¹⁴⁸

4.2 Η φύση και η σύνθεση και των Βυζαντινών Μυστικών Υπηρεσιών και Υπηρεσιών πληροφοριών

Η ΒΑ όπως προαναφέρθηκε, δεν είχε υπουργείο εξωτερικών ή συγκεκριμένους οργανισμούς με εξειδικευμένο σταθερό προσωπικό, προκειμένου να προβαίνει στη συλλογή και την ανάλυση **πληροφοριών**.¹⁴⁹ Ολόκληρη η κρατική μηχανή, προκειμένου να εξυπηρετήσει τον κοινό σκοπό ο οποίος ήταν η ασφάλεια και η επιβίωση της αυτοκρατορίας, προέβαινε σε κάθε είδους συλλογή πληροφοριών. Παρόλα αυτά, κάποιοι κρατικοί φορείς, λόγω της ιδιότητάς τους, μπορούσαν ευχερέστερα να προβαίνουν σε αυτή και κάποιοι άλλοι ακολουθώντας εντολές ανωτέρων τους, ακόμα και του ίδιου του αυτοκράτορα, να ενεργούν κατασκοπευτικές δράσεις προκειμένου να μαθαίνουν όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία, για πρόσωπα ή καταστάσεις που είχαν να κάνουν με την βυζαντινή ασφάλεια. Η πλειονότητα αυτών των ατόμων που ενεργούσαν κάτω από τέτοιες συνθήκες, ήταν επιφορτισμένη και με άλλα καθήκοντα. Σαφώς όμως και υπήρχαν, εκτός από

¹⁴⁸ Runciman, *Βυζαντινός Πολιτισμός*, σσ. 218-219.

¹⁴⁹ «**Πληροφορία** ονομάζουμε οποιασδήποτε μορφής δεδομένα που δεν έχουν αναλυθεί και μπορεί να καταστούν γνωστά ανεξάρτητα από την πηγή τους. Όταν αυτά περάσουν από το στάδιο της επεξεργασίας, μπορεί να παράγουν **πληροφόρηση**. Από την άλλη πλευρά, η πληροφόρηση αναφέρεται σε μία συγκεκριμένη κατηγορία πληροφοριών: σε εκείνες που έχουν περάσει το στάδιο της ανάλυσης και της επεξεργασίας, προκειμένου να διανεμηθούν στους διαμορφωτές λήψης των αποφάσεων (κυρίως στην πολιτική και στρατιωτική ηγεσία μιας χώρας) για να καλύψουν τις ανάγκες τους, έτσι ώστε να λάβουν τις βέλτιστες αποφάσεις. Η πληροφόρηση αποτελεί ένα υποσύνολο της ευρύτερης έννοιας της πληροφορίας. Όλο το σύνολο της πληροφόρησης αποτελεί πληροφορία, όμως όλες οι πληροφορίες δεν αποτελούν πληροφόρηση». Βλ. Κωνσταντόπουλος, *Οικονομία και Κατασκοπεία*, σ. 38.

μεμονωμένα άτομα, και *οργανισμοί* που παράλληλα με την άσκηση συγκεκριμένων καθηκόντων στη Βυζαντινή κρατική οργάνωση, διεξήγαγαν δράσεις για την απόκτηση πληροφοριών. Θα αναλυθεί παρακάτω η δράση αυτών των ιδιότυπων «**Μυστικών Υπηρεσιών**», που είχαν πάντοτε ως στόχο τη διασφάλιση του **imperium**, μέσω της παραγωγής υπέρτερης πληροφόρησης, η οποία ήταν ικανή να οδηγήσει τους Βυζαντινούς διαμορφωτές λήψης αποφάσεων προς τη σωστή κατεύθυνση σε τακτικό, επιχειρησιακό και στρατηγικό επίπεδο.

Παρότι όμως η «*φύση*» και η «*δομή*» των **βυζαντινών μυστικών υπηρεσιών και υπηρεσιών πληροφοριών** δεν ανταποκρίνεται στους όρους των σύγχρονων μυστικών υπηρεσιών και υπηρεσιών πληροφοριών, η «*δράση*» τους δεν έχει να ζηλέψει τίποτα από τις σημερινές. Έτσι λοιπόν, οι βυζαντινές υπηρεσίες όπως και οι σύγχρονες, προκειμένου να φέρουν σε πέρας το έργο τους, διεκπεραίωναν τις ακόλουθες λειτουργίες: **τη συλλογή πληροφοριών, την ανάλυση πληροφοριών, τη μυστική δράση και την αντικατασκοπεία**.¹⁵⁰ Αν και από πολλούς θεωρείται το δεύτερο αρχαιότερο επάγγελμα του κόσμου, σύμφωνα με τον σύγχρονο ορισμό που δίνουν οι Luttwak και Koehl για την **κατασκοπεία** είναι: «*μία μυστική μέθοδος για τη συλλογή πληροφοριών από ανθρώπινες πηγές (HUMINT- Human Intelligence), όπου οι πηγές είναι αξιωματούχοι πληροφοριών ή άλλα άτομα άλλης εθνικότητας που λειτουργούν υπό κάλυψη σε μια ξένη χώρα είτε συνεργαζόμενα άτομα ξένης εθνικότητας*».¹⁵¹ Συνεχίζοντας τον ορισμό των βασικών λειτουργιών των μυστικών υπηρεσιών, αναφέρεται με τον όρο **αντικατασκοπεία**, «*η συλλογή, η ανάλυση και η ανάληψη δραστηριοτήτων με σκοπό την προστασία ενός κράτους (συμπεριλαμβανομένων των δραστηριοτήτων των δικών του υπηρεσιών πληροφοριών) έναντι των δραστηριοτήτων αντίπαλων υπηρεσιών πληροφοριών*».¹⁵² Τέλος, με τον όρο **μυστική δράση ή συγκεκριμενοποιημένη δράση** εννοούμε την προσπάθεια να επηρεαστεί η ροή των γεγονότων σε μια ξένη χώρα, κυρίως χωρίς να γίνει γνωστή η εμπλοκή του δράοντα.¹⁵³

---

¹⁵⁰ «*Κοινοβουλευτική Επίβλεψη Υπηρεσιών Πληροφοριών στις Σύγχρονες Δημοκρατίες και η Ευρωπαϊκή εμπειρία*», του επίκουρου καθηγητή Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πειραιώς Ιωάννη Κωνσταντόπουλου από τα Πρακτικά Συνεδρίου «60 Χρόνια Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, 30 Χρόνια η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Αμφιθέατρο Ιδρύματος Ευγενίδου, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών Πανεπιστημίου Πειραιώς υπό την αιγίδα της Βουλής των Ελλήνων και με τη βοήθεια του Ιδρύματος Ευγενίδου (2014).

¹⁵¹ Luttwak Edward- Koehl Stuart L., *The Dictionary of Modern War: A Guide to the Ideas, Institutions and Weapons of the Modern Military Power Vocabulary*, Gramercy Books, 1999, p. 44.

¹⁵² Shulsky Abram N. *Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence*, Brassey's, 1993, p. 111.

¹⁵³ Turner Stansfield, *Secrecy and Democracy: The CIA in transition*, Boston, Houghton Mifflin, 1985, p.75.

Η μυστική δράση των υπηρεσιών πληροφοριών της Ανατολικής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας βοήθησε στρατηγικά την κεντρική διοίκηση της Κωνσταντινούπολης, να ανταπεξέλθει στην κατά κόρον αδυναμία της να προβάλει τη μέγιστη δυνατή στρατιωτική ισχύ στα πολυάριθμα πεδία των μαχών. Λειτουργούσε ως αντίβαρο στο πεπερασμένο πλήθος της βυζαντινής στρατιωτικής δύναμης, που απαιτούνταν για την ενδεδειγμένη διαφύλαξη των συνόρων της αυτοκρατορίας. Με τον τρόπο αυτό η **ΒΑ** εξοικονομούσε ανθρώπινο δυναμικό, προκειμένου να σταλούν στρατιωτικές δυνάμεις σε τόπους όπου οι πολεμικές επιχειρήσεις αποτελούσαν την έσχατη επιλογή. Παράλληλα όμως, τα κρατικά ταμεία παρέμεναν γεμάτα, αφού αποφεύγονταν το κόστος μιας δαπανηρής εκστρατείας. Ακόμα, μέσω της διπλωματίας και των εξισορροπητικών ελιγμών, αυξανόταν και ισχυροποιούνταν οι συμμαχίες, μειωνόταν οι εχθρικοί κίνδυνοι και εμπεδωνόταν το αίσθημα ασφάλειας στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας και τέλος προβαλλόταν η εντυπωσιακή σε μέγεθος και διάρκεια, ήπια ισχύς του βυζαντινού πολιτισμού, σε γεωγραφικές περιοχές πολύ ευρύτερες από την περιφέρειά της. Τέλος, οι υπηρεσίες πληροφοριών με τη μυστική τους δράση, παρείχαν σημαντικότερη στήριξη στην αυτοκρατορική διοίκηση με την έγκυρη και ασφαλή πληροφόρηση για την κατάσταση στην ενδοχώρα μέσω ασφαλών διαύλων επικοινωνίας, προειδοποιούσαν έγκαιρα για ενδεχόμενη ύπαρξη διαφόρων αποσχιστικών τάσεων είτε στις εσχατιές της αυτοκρατορίας, είτε στον περίγυρο της αυτοκρατορικής αυλής και αναλάμβαναν δράσεις αντικατασκοπείας έναντι κατασκόπων του εχθρού εντός της επικράτειας.

4.2.1 Η κρατική ταχυδρομική υπηρεσία

154

Η Ρωμαϊκή κληρονομία συνεχίστηκε στο Βυζάντιο και στον τομέα της κρατικής οργάνωσης. Ένας τέτοιος θεσμός που προήλθε από τη Ρώμη και συγκεκριμένα από τον διάδοχο του Καίσαρα, Αύγουστο (βασ. 31 π.Χ.-14 μ.Χ.) ήταν η κρατική ταχυδρομική υπηρεσία.¹⁵⁵ Το κρατικό λοιπόν ταχυδρομείο (*cursus publicus*), είχε ως αποστολή του την επικοινωνία του της πρωτεύουσας ακόμα και με τις πιο μακρινές περιοχές της αυτοκρατορίας. Με τον τρόπο αυτό μεταφερόταν με ασφάλεια και ταχύτητα μηνύματα-πληροφορίες, κρατικοί αξιωματούχοι, μέλη των ξένων πρεσβειών αλλά και φορολογικά έσοδα από και προς την πρωτεύουσα.

Υπό ιδανικές συνθήκες μπορεί να πετύχει κανείς πολύ υψηλές ταχύτητες. Η βυζαντινή κρατική ταχυδρομική υπηρεσία, με τους σταθμούς εναλλαγής ξεκούραστων αλόγων, με ευνοϊκές καιρικές συνθήκες, σε αναπεπταμένο έδαφος και με καλού δρόμους, μπορούσε να μεταφέρει μηνύματα με ταχύτητες που μπορούσαν να φτάσουν τα 240 ρωμαϊκά μίλια, ή 226 σημερινά αγγλικά μίλια, ή 360 χιλιόμετρα μέσα σε ένα εικοσιτετράωρο. Δηλαδή σχεδόν δέκα φορές ταχύτερα από το ρυθμό προέλασης μιας εκστρατεύουσας στρατιάς ή ακόμα και σχηματισμών ιππικού, αφού κανένα στρατιωτικό σώμα δε μπορούσε να παραμείνει επί μακρόν αποτελεσματικό χωρίς τις προμήθειές του σε τρόφιμα, κατασκηνωτικό υλικό,

¹⁵⁴ Αναπαράσταση του Cursus Publicus της Ρώμης που χρησιμοποίησε φορτάμαξες καθώς και ιππείς για να παραδώσει πληροφορίες και κάποια πακέτα στις Λεγεώνες και τις τοπικές κυβερνήσεις <http://byzantinemilitary.blogspot.com/2018/07/military-and-government-couriers-in.html>

¹⁵⁵ Terry Crowley, *Ιστορία της Κατασκοπείας*, εκδ. Lector, 2007, σ. 55.

εργαλεία, και αναπληρώσεις σε βέλη και ιματισμό, τα οποία μεταφέρονταν στην καλύτερη περίπτωση με υποζύγια, αλλά το πιθανότερο με (ακόμα πιο βραδυκίνητα) κάρα ή βοϊδάμαζες.¹⁵⁶

Σημαντική ήταν η καινοτομία που εισήγαγε ο αυτοκράτορας Μέγας Κωνσταντίνος, επεκτείνοντας το δικαίωμα για μεταφορά με το κρατικό ταχυδρομείο, εκτός από τους αυτοκρατορικούς αξιωματούχους, και στους ορθόδοξους επισκόπους, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη μεταφορά των επισκόπων κατά την Πρώτη Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας (325 μ.Χ.). Η κίνηση αυτή του Μεγάλου Κωνσταντίνου συμβόλιζε ότι ο αυτοκράτορας ήταν υπεύθυνος για τα εκκλησιαστικά θέματα και η χρήση της κρατικής θέσης στο ταχυδρομείο από τους επισκόπους θεωρούνταν ότι γινόταν προς το συμφέρον του κράτους.¹⁵⁷ Για τη χρήση των υπηρεσιών του *cursus publicus* απαιτούνταν αρχικά η έκδοση πιστοποιητικού ή *διπλώματος (evectio)* από τον ίδιο τον αυτοκράτορα καθιστώντας την κρατική αυτή θέση εξαιρετικά προνομιούχα και τιμητική.¹⁵⁸ Υπεύθυνος αρχικά για τη σωστή λειτουργία του *cursus publicus* ή «*Οξέος Δρόμου*» ή «*Δημοσίου Δρόμου*»¹⁵⁹ ήταν ο *μάγιστρος των οφφικίων (magister officiorum)*, ο οποίος ήταν ο επικεφαλής ενός συγκροτήματος υπηρεσιών που ασκούσε την κεντρική διοίκηση του κράτους.¹⁶⁰ Από την εποχή του αυτοκράτορα Ιουλιανού (318-363 μ.Χ.) και έπειτα, η εποπτεία των επαρχιακών τμημάτων του αυτοκρατορικού ταχυδρομείου ανατέθηκε σε μια ειδική κατηγορία των κρατικών υπαλλήλων *agentes in rebus* (η λειτουργία και η σημασία του σώματος αυτού θα αναλυθεί παρακάτω) τους *curiosi*. Οι κρατικοί αυτοί αξιωματούχοι (αργότερα με τη μετάβαση των δραστηριοτήτων του ταχυδρομείου στο *Λογοθέτη του Δρόμου* ονομάστηκαν «*Επισκεπτήται*») ήταν υπεύθυνοι μόνο έναντι του μαγίστρου των οφφικίων, ως προϊσταμένου των μυστικών υπηρεσιών,¹⁶¹ γεγονός που καθιστούσε τη θέση του μαγίστρου πάρα πολύ σημαντική, αφού γινόταν κοινωνός όλων των εμπιστευτικών πληροφοριών που μεταφερόταν μέσω του κρατικού ταχυδρομείου, καθώς επίσης επόπτευε άμεσα, μέσω δράσεων αντικατασκοπείας, και όλες τις

---

¹⁵⁶ Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 62.

¹⁵⁷ Francis Dvornik, *Origins of Intelligence Services, the ancient near east, Persia, Greece, Rome, Byzantium, the Arab Muslim Empire, China Muscovy*, Rutgers University Press, 1974. pp. 122-123.

¹⁵⁸ Ο. π., p. 124.

¹⁵⁹ Το δημόσιο ταχυδρομείο λειτουργούσε με δύο υπηρεσίες επανδρωμένες με σκλάβους, τον *οξύ δρόμο (cursus velox)* που χρησιμοποιούσε υποζυγίους ίππους και τον πλατύ (*cursus claburaris*) που χρησιμοποιούσε βοϊδάμαζα οχήματα. Επικεφαλής αξιωματούχος ήταν ο *Curiosus Cursus Publicus Praesentalis*. Βλ. Μαυρική, *Το Στρατηγικόν...*, σ. 293.

¹⁶⁰ Arthur E. R. Boak, *The Master of the offices in the later Roman and Byzantine Empires*, The Macmillan Company, New York, 1919, p. 91.

¹⁶¹ Runciman, *Βυζαντινός Πολιτισμός*, σ. 118.

κινήσεις των ξένων πρεσβευτών που συνοδευόταν από τους *κούρσωρες*, ευθύς μόλις έμπαιναν σε βυζαντινό έδαφος. Οι *curiosi* είχαν την εξουσιοδότηση, εν ονόματι του αυτοκράτορα, να εκδίδουν τις άδειες χρησιμοποίησης των μέσων του κρατικού ταχυδρομείου από άλλους ανώτερους υπαλλήλους (*evectiones*).¹⁶² Κατά τη μεσοβυζαντινή εποχή, οι αρμοδιότητες τους *cursus publicus* πέρασαν στον *Λογοθέτη του Δρόμου*. Ο ανώτατος αυτός κρατικός λειτουργός είχε αυξημένες αρμοδιότητες στην κρατική διοίκηση, τόσο στον τομέα των εξωτερικών υποθέσεων, όσο και σε εκείνο των εσωτερικών.

Στον τομέα των Εξωτερικών υποθέσεων του κράτους:

- Εκτελούσε χρέη υπουργού Εξωτερικών και με την ιδιότητά του αυτή αποτελούσε τον κύριο σύμβουλο του αυτοκράτορα σε εξωτερικές υποθέσεις, χωρίς να συμμετέχει στη χάραξη της βυζαντινής εξωτερικής πολιτικής για την οποία αποφάσιζε αποκλειστικά ο ίδιος ο αυτοκράτορας.
- Ως προϊστάμενος του *Cursus Publicus* και διαμέσου αυτού, διηύθυνε όλες τις διπλωματικές υπηρεσίες και ήταν υπεύθυνος για την υποδοχή των ξένων πρεσβευτών στα βυζαντινά εδάφη, για την απρόσκοπτη και ασφαλή μετακίνησή τους εντός αυτών, καθώς και για την επιτήρηση των μελών των ξένων διπλωματικών αποστολών και γενικότερα των αλλοδαπών, που είτε διέμεναν μόνιμα στην Κωνσταντινούπολη είτε ήταν διερχόμενοι από αυτή.
- Ήταν παρών κατά τη διάρκεια ακρόασης των ξένων επισήμων από τον αυτοκράτορα υποβάλλοντας αυτός τις ερωτήσεις που έπρεπε, αφού σύμφωνα με το βυζαντινό πρωτόκολλο ο «θεοπρόβλητος αυτοκράτωρ» δεν ήταν πρόπον να απευθύνει το λόγο στους επισήμους, ενώ επίσης ήταν ο αρμόδιος για να προτείνει στον αυτοκράτορα το είδος των δώρων που θα προσφερόταν στους ξένους επισήμους ως ανταπόδοση της προσφοράς των τελευταίων στον βασιλέα.

Στον τομέα των Εσωτερικών υποθέσεων του κράτους:

- Εκτελούσε χρέη υπουργού Εσωτερικών.
- Επίσης είχε αρμοδιότητες υπουργού Συγκοινωνιών διευθύνοντας τον *Οξύ Δρόμο* και λαμβάνοντας μέριμνα για τη συντήρηση των δημόσιων δρόμων.

---

¹⁶² Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, σ. 615.

- Παρουσίαζε στον αυτοκράτορα όλους τους νεοδιοριζόμενους ανώτατους λειτουργούς του κράτους.
- Ήταν αρμόδιος για την εκμετάλλευση των «κουρατωρίων», δηλαδή των μεγάλων δημοσίων κτημάτων που αποτελούσαν μία από τις κύριες πηγές εσόδων του Λογοθεσίου του.

Γίνεται σαφές ότι το αξίωμα του Λογοθέτη του Δρόμου, λόγω της καθημερινής και άμεσης επαφής με το Βυζαντινό αυτοκράτορα, ήταν μείζονος σημασίας και ο κάτοχος αυτής της κρατικής θέσης γινόταν κοινωνός σημαντικότερων πληροφοριών, για την ασφάλεια της αυτοκρατορίας. Τέλος ιδιαίτερη σημασία έχει ότι ο Λογοθέτης του Δρόμου ήταν ιεραρχικά προϊστάμενος δύο οφικιαλίων (υπηρεσιών) με ιδιαίτερη αντικατασκοπευτική δράση, των «*Διατρεχόντων*» και των «*Μανδατόρων*» και εκείνου του «*Σκρινίου (Γραφείου) των Βαρβάρων*» (*Scrinium Barbarorum*). Οι «*Διατρέχοντες*» και οι «*Μανδάτορες*» (αγγελιοφόροι) διευκόλυναν και παρακολουθούσαν την κίνηση των ξένων (εμπόρων, επισκεπτών κ.λ.π.) και συνόδευαν τους πρέσβεις αλλά και τους εξόριστους κατά τις μετακινήσεις τους στη βυζαντινή επικράτεια. Το «*Σκρίνιον των Βαρβάρων*» ήταν μια ιδιαίτερη υπηρεσία του *Λογοθεσίου του Δρόμου* και ήταν αρμόδιο για τις ξένες διπλωματικές αποστολές και για τη διακριτική επιτήρηση των αλλοδαπών που διέμεναν ή επισκεπτόταν την πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας. Επικεφαλής της υπηρεσίας του «*Σκρινίου*» ήταν ο «*Βάρβαρος*» ή «*ο επί των βαρβάρων*», ένας ανώτερος υπάλληλος του κράτους στον οποίο υπαγόταν διάφοροι κρατικοί λειτουργοί όπως οι «*χαρτουλάριοι των βαρβάρων*», οι «*ερμηνευταί*» (διερμηνείς) κ.λ.π..¹⁶³

---

¹⁶³ Κίμων Εμμανουήλ Πλακογιαννάκης, *Τιμητικοί τίτλοι και ενεργά αξιώματα στο Βυζάντιο, Εθιμοτυπία, Διοίκηση, Στρατός*, εκδ. Ιανός, Θεσσαλονίκη, 2001, σσ. 215-218.

4.2.2 Μυστικές Υπηρεσίες και Αστυνομία

164

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, υπό την ευθύνη του μαγίστρου των οφφικίων βρισκόταν το σώμα (*schola*) των ***agentes in rebus***, δηλαδή των αυτοκρατορικών διαγγελέων αυξημένου κύρους και αρμοδιοτήτων.¹⁶⁵ Το συγκεκριμένο σώμα ήταν αυτό που καθιστούσε το αξίωμα του μαγίστρου των οφφικίων ιδιαίτερα σημαντικό, καθώς διαμέσου αυτού επιβλεπόταν όλη η κρατική διοίκηση τόσο του κέντρου, όσο και των επαρχιών της αυτοκρατορίας. Οι *agentes* ήταν αυστηρά ιεραρχημένο σώμα, τα μέλη τους προαγόταν διαρκώς και προοριζόταν να καταλάβουν ανώτερες θέσεις στην κρατική διοίκηση, όπως προϊστάμενοι των οφφικίων των βικαρίων και των αρχόντων των επαρχιών.¹⁶⁶ Πολλές φορές στέλνονταν από τον αυτοκράτορα, μέσω του μαγίστρου των οφφικίων, σε ειδικές αποστολές, προκειμένου να ανακαλύψουν ενδεχόμενη συνομοσία εναντίον του αυτοκράτορα και να οδηγήσουν τους υπόπτους αυτής ενώπιον της δικαιοσύνης ή να αποκαλύψουν κατασκόπους. Έτσι, με τον τρόπο αυτό λειτουργούσαν ως ένα είδος μυστικής αστυνομίας στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας, με έντονη αντικατασκοπευτική δράση, που παρείχε

---

¹⁶⁴ Αυτοκρατορικό έμβλημα των *προτεκτόρων* (*Protectores Domestici Equites in the Notitia Dignitatum*). Βλ. «*The Eyes and Ears...*», SYVÄNNE, p. 119.

¹⁶⁵ Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, σ. 614.

¹⁶⁶ Γιάννης Καραγιαννόπουλος, *Το Βυζαντινό Κράτος, τόμος Α΄, Κρατική οργάνωση Κοινωνική δομή*, εκδ. Ερμής, Αθήνα, 1988, σσ. 43-44.

άμεση πληροφόρηση στον ίδιο τον αυτοκράτορα.¹⁶⁷ Επίσης, αρκετές φορές οι *agentes* συμβούλευαν τον μάγιστρο των οφφικίων για θέματα ήσσονος σημασίας. Εξαιτίας όμως της μεγάλης επιρροής που ασκούσαν στη διοίκηση της αυτοκρατορίας και λόγω της εξουσίας που κατείχαν, οι συγκεκριμένοι κρατικοί υπάλληλοι εκμεταλλευθήκαν αρκετές φορές το *δημόσιο αξίωμα*, ζημίωσαν την αυτοκρατορία, υπό την έννοια του *δημοσίου συμφέροντος* και εκφύλισαν το θεσμό.¹⁶⁸ Εκτός των *agentes in rebus*, των οποίων ο αριθμός ξεπερνούσε τους χίλιους διακόσιους, ο αυτοκράτορας Λέων ο Α΄ (457-474 μ. Χ.) το 468 μ. Χ. για την ασφάλεια τη δική του αλλά και της Κωνσταντινούπολης, δημιούργησε το σώμα των *εξκουβιτόρων* υπό το δομέστικο των εξκουβίτων.¹⁶⁹ Από το σώμα των εξκουβιτόρων προερχόταν μια υποομάδα, εκείνη των σκριβόνων (*scribones*), η οποία έφερνε εις πέρας σημαντικές αποστολές που απαιτούσαν υψηλό βαθμό εμπιστοσύνης.¹⁷⁰ Στην αυτοκρατορική φρουρά ανήκαν επίσης και οι *προτέκτορες* (*protectores*), το οποίο ήταν σώμα δόκιμων αξιωματικών που υπηρετούσαν στο άμεσο περιβάλλον του αυτοκράτορα (*protectores domestici*).

Όσον αφορά τη λειτουργία Αστυνομικού σώματος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν υπήρχε μια κεντρική διοίκηση στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, αλλά σε περιφερειακό επίπεδο των *θεμάτων*. Αρχηγός της Αστυνομίας κάθε επαρχίας ήταν ο *Δούκας*, τα καθήκοντα του οποίου ήταν η διασφάλιση της δημόσιας τάξης και η προστασία των φορολογουμένων. Για την επίτευξη των καθηκόντων του ο Δούκας, εκτός από τους μόνιμους κρατικούς υπαλλήλους, είχε και στη διάθεσή του το στράτευμα της επαρχίας. Επίσης, κάθε πόλη είχε την αστυνομική της δύναμη, με τον διοικητή αυτής να ονομάζεται *Defensor (defender)* και τους αστυνομικούς υπαλλήλους *riparii*, με σημαντικότερη αποστολή τους την πάταξη του τοπικού εγκλήματος και τη συνδρομή στις δικαστικές αρχές, για την αποτελεσματικότερη απονομή δικαιοσύνης. Τέλος, υπήρχαν και άλλα αστυνομικά σώματα, με εξειδικευμένο αντικείμενο αρμοδιοτήτων, που ασχολούνταν από την επιτήρηση των αρδεύσεων και των αναχωμάτων, έως τον έλεγχο της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης και την απομάκρυνση από την επικράτεια των ανεπιθύμητων για την αυτοκρατορία ατόμων.¹⁷¹

---

¹⁶⁷ Dvornik, *Origins of Intelligence Services...*, pp. 131-132.

¹⁶⁸ Γρηγόρης Λάζος, *Διαφθορά και Αντιδιαφθορά*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2005, σσ. 31-40.

¹⁶⁹ Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, σσ. 628-629.

¹⁷⁰ Dvornik, *Origins of Intelligence Services...*, p. 132.

¹⁷¹ Ο. π., σσ. 137-139.

4.2.3 Κατασκοπεία των συνόρων

172

Η συμβολή των *agentes in rebus* στην ταχεία μεταφορά εντολών και πληροφοριών, από και προς το κέντρο της αυτοκρατορίας ήταν καθοριστική. Ωστόσο, για την επίλυση των ζωτικών προβλημάτων που αφορούσαν στην ασφάλεια της αυτοκρατορίας και ανέκυπταν εξαιτίας του μεγάλου εύρους των χερσαίων συνόρων, αλλά και των αστραπιαίων επιθέσεων, κυρίως των Περσών και αργότερα των Αράβων, εδραιώθηκε ο θεσμός των **ακριτών** (αυτοί που φρουρούν *τας άκρας*, δηλαδή τη μεθοριακή γραμμή), ως συνέχεια των Ρωμαίων υπερασπιστών των *limes*, των *limitanei*.¹⁷³ Ο θεσμός αυτός λειτουργούσε ως μία πρώτη γραμμή άμυνας σε περίπτωση εχθρικής επίθεσης, αλλά και ως ο πομπός που θα μετέδιδε με ταχύτητα την πληροφορία της επικείμενης επίθεσης. Έτσι λοιπόν, κατά την υπηρεσία τους φρουρούσαν συνεχώς τα σύνορα και ήταν κυρίως επιφορτισμένοι με την άμυνα της αυτοκρατορίας στα ευαίσθητα εδάφη, που κινδύνευαν από την επιβουλή των εχθρών της. Ακόμα, σε περίπτωση που ο αυτοκράτορας βρισκόταν στις παραμεθόριες περιοχές, οι οποίες κατά τον 10^ο είχαν ερημωθεί από τις συχνές επιδρομές των Σαρακηνών, οι *ακρίτες* αποτελούσαν μία δεύτερη σωματοφυλακή του αυτοκράτορα, πλαισιώνοντας με περίπου με 500 άνδρες την αυτοκρατορική φρουρά.¹⁷⁴ Επιπρόσθετα, στις αρμοδιότητες των ακριτών βρισκόταν και η αποτροπή διείσδυσης στο βυζαντινό έδαφος εχθρικών κατασκόπων και μυστικών πρακτόρων, αλλά και η συλλογή πληροφοριών για την κατάσταση του εχθρού.¹⁷⁵ Προκειμένου να αποκτήσουν τις πληροφορίες αυτές, προέβαιναν σε αιφνιδιαστικές

¹⁷² Αναπαράσταση Βυζαντινών Ακριτών. Βλ. egpaid.blogspot.com.

¹⁷³ Diehl, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 402.

¹⁷⁴ *Στρατιωτική Οργάνωση και Πολεμική Τέχνη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, ΓΕΣ, σ. 99.

¹⁷⁵ Nike Koutrakou, *Diplomacy and Espionage: their role in Byzantine Foreign Relations, 8th- 10th Centuries*, in *Byzantine Warfare* ed. by John Haldon, Routledge, 2016, p. 531.

επιδρομές μέσα στα εχθρικά εδάφη και έπαιρναν αιχμαλώτους ώστε να συλλέξουν όσο το δυνατόν καλύτερες πληροφορίες για τις προθέσεις του εχθρού.¹⁷⁶

Η ωφέλεια από την ύπαρξη φυλάκων των οδών είναι αναγκαία και ο στρατηγός οφείλει να δείχνει μεγάλη επιμέλεια προς αυτούς και να τοποθετεί τα φυλάκια των οδών στους κατάλληλους τόπους ώστε, όταν γίνεται κίνηση των εχθρών, και οι φύλακες να την αντιλαμβάνονται μέσω των φυλακίων των οδών και ο στρατηγός να μαθαίνει έγκαιρά την έξοδο των εχθρών, καθώς και ποια οδό αναμένεται να πάρουν.[...] Αυτοί να αποστέλλονται συνεχώς και να κατέρχονται στις χώρες των αντιπάλων, να τις αιφνιδιάζουν και να τις βλάπτουν και, αν κάπου μπορούν, να αιχμαλωτίζουν μερικού από τους αντιπάλους και να τους μεταφέρουν προς τον επικεφαλής στρατηγό, ώστε αυτός να μαθαίνει από εκείνους τις κινήσεις και τις αποφάσεις των εχθρών.¹⁷⁷

Επίσης αναφέρονται στο *Στρατηγικόν του Κεκαυμένου* οδηγίες προς τον Ακρίτη Στρατηγό:

Αν είσαι ακρίτης κι έχεις γείτονα έναν τοπάρχη (με τον όρο τοπάρχης υποδηλώνεται ο ξένος αρχηγός μιας περιοχής που συνορεύει με τα βυζαντινά εδάφη), αν εκείνος φέρεται ειρηνικά απέναντί σου, ειρήνευε κι εσύ μαζί του· όμως να μην του έχεις εμπιστοσύνη. Να μην τον βλάπτεις, ακόμα κι αν μπορείς, και την επαρχία σου να τη φυλάττεις καλά.[...] Να φυλάττεις όμως την επαρχία σου και να κάνεις φίλους, αν μπορείς από τη δική του χώρα, ώστε μέσω αυτών να μαθαίνεις τις προθέσεις του και κατ' ιδίαν να στέλνεις σ' αυτούς δώρα. Να στέλνεις επίσης και στον τοπάρχη δώρα στα φανερά, αλλά με ύπουλη διάθεση. Κι αφού τον αποκοιμίσεις με τα δώρα και την υποκριτική αγάπη, θα είναι αμέριμος. Και τότε αφού μαζέψεις το στρατό σου στα κρυφά και γρήγορα, πέσε πάνω του και στο στρατό του αιφνιδιαστικά και δεν θα αποτύχεις· θα τον καταστρέψεις και θα τον αφανίσεις.[...] Εσύ όμως να έχεις κατασκόπους και τοποδέτες ικανούς και προτού εισέλθεις, να κατασκοπεύσουν τους δρόμους· και αφού μπεις και λεηλατήσεις, να βγεις από άλλο δρόμο και δεν έχεις να φοβηθείς τίποτα ...¹⁷⁸

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ο εκπληκτικός τρόπος μετάδοσης των πληροφοριών που λάμβαναν οι ακρίτες από τις εσχατιές της αυτοκρατορίας μέχρι το παλάτι της πρωτεύουσας. Οι Βυζαντινοί εξέλιξαν το σύστημα επικοινωνίας των *φρυκτωριών*,¹⁷⁹ στις *καμινοβίγλες* οι οποίες ήταν περισσότερο βελτιωμένες κατασκευές σε σχέση με τις φρυκτωρίες. Κατά τα έτη βασιλείας

¹⁷⁶ Dvornik, *Origins of Intelligence Services...*, p. 140.

¹⁷⁷ Αυτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκάς, *Περί Παραδρομής Πολέμου*, σσ. 17-18.

¹⁷⁸ Κεκαυμένος, *Στρατηγικόν*, σσ. 98-100.

¹⁷⁹ Οι φρυκτωρίες είναι συστηματική μέθοδος μετάδοσης προσυμφωνημένων μηνυμάτων με χρήση φωτιάς σύντομα σε μεγάλη απόσταση, που πρώτη φορά ευρωπαϊκά και ίσως παγκοσμίως χρησιμοποιήθηκε στη Μινωική Κρήτη. Η χρήση φωτεινών σημάτων κυρίως χρησιμοποιήθηκε στον πόλεμο για να μεταφέρουν διαταγές των ανωτέρων. Βλ. <https://el.wikipedia.org/>

του αυτοκράτορα Θεοφίλου (829-842 μ.Χ.) ο Λέων ο Μαθηματικός βελτίωσε το σύστημα αποστολής πληροφοριών των φρυκτωριών με το *Ωρονόμιο*, σύστημα συγχρονισμένο με μηχανικά ωρολόγια υποδιαιρεμένα σε αντίστοιχες ώρες και συνδυασμένα με αριθμογραφικό κώδικα των πιο σημαντικών μηνυμάτων, όπως κήρυξη πολέμου, επιδρομή, νίκη ή ήττα, υποχώρηση του εχθρού, πυρκαγιά, σεισμό ή πλημμύρα κ.α..¹⁸⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα του πλεονεκτήματος της ταχύτητας μετάδοσης των πληροφοριών στον αυτοκράτορα με το ανωτέρω σύστημα, είναι η πληροφορία που έλαβε ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β΄ ο Βουλγαροκτόνος (976-1025 μ.Χ.) ενώ βρισκόταν στη Βουλγαρία σε εκστρατεία ενάντια του τσάρου Σαμουήλ. Συγκεκριμένα, μαθαίνοντας με πολύ μεγάλη ταχύτητα ότι οι Αιγύπτιοι Άραβες πέρασαν τα βυζαντινά σύνορα, με σκοπό την κατάληψη του Χαλεπίου στη Συρία, εγκατέλειψε την εκστρατεία στη Βουλγαρία, διέσχισε τη Μ. Ασία με τη βοήθεια του *cursus publicus* σε δεκαέξι ημέρες εν μέσω χειμώνα, και ηγήθηκε ο ίδιος της προσπάθειας ανακατάληψης των βυζαντινών εδαφών στο Χαλέπι, σπέρνοντας τον τρόμο στους Αιγύπτιους με την εμφάνισή του. Η προαναφερόμενη ιστορία που έχει διασωθεί από αρκετούς Άραβες ιστορικούς, φανερώνει τόσο την ταχύτητα μετάδοσης των πληροφοριών στη **ΒΑ**, όσο και τη στρατιωτική ετοιμότητα των ασιατικών επαρχιών.¹⁸¹

Εκτός από το σώμα των ακριτών, για την απόκτηση πληροφοριών μέσω δράσεων κατασκοπείας, οι Βυζαντινοί έστελναν πέρα από τα εδάφη της επικράτειάς τους ανιχνευτές και κατασκόπους υπό την κάλυψη του εμπόρου. Μέσω ενός αυστηρού πρωτοκόλλου ενεργειών, οι συλλεχθείσες πληροφορίες μεταφερόταν στον *τουρμάρχη* (ανώτατος στρατιωτικός αξιωματούχος), προκειμένου να βρίσκεται σε ετοιμότητα για μια επικείμενη εχθρική επίθεση.¹⁸² Ακόμα, πολύ σημαντική ήταν η συνεισφορά των ξένων υπηκόων στην απόκτηση πληροφοριών, οι οποίοι βρισκόταν εντός του εχθρικού κράτους.¹⁸³ Μια τέτοια κατηγορία, στρατολογημένων από τους Βυζαντινούς, πληροφοριοδοτών ήταν και οι «*κρυπτοί φίλοι*» ή *μυστικοί φίλοι*.¹⁸⁴ Οι Βυζαντινοί αξιωματούχοι εντόπιζαν εντός της ξένης επικράτειας δυσαρεστημένους πολίτες, κυρίως αξιωματούχους, και

---

¹⁸⁰ Το σύστημα αυτό κάλυπτε απόσταση 670χλμ. και στα δύο άκρα της αλυσίδας των εννέα σταθμών, του φρουρίου του Λούλου (βορειοανατολικά από τα σημερινά Άδανα) και του Φάρου στην Κωνσταντινούπολη όπου είχαν εγκατασταθεί τα ωρολόγια, τα οποία ήταν συγχρονισμένα και εφοδιασμένα με σήματα τα οποία έδιναν διαφορετικά μηνύματα για την κάθε ώρα του ρολογιού. Σύμφωνα με υπολογισμούς, ένα μήνυμα έφτανε στον Αυτοκράτορα και το επιτελείο του στην Κωνσταντινούπολη και με τον τρόπο αυτό μπορούσε να πληροφορηθεί για το τι συνέβαινε στα σύνορα της αυτοκρατορίας από μία έως το πολύ έντεκα ώρες. Βλ. *Οι βυζαντινοί καμινοβιγλάτορες*, άρθρο του Στέλιου Πολυκράτη, που δημοσιεύτηκε στο αφιέρωμα «*Τηλεπικοινωνίες, Από τις φρυκτωρίες στους δορυφόρους*» της εφημερίδας «Καθημερινή», 16-5-1999.

¹⁸¹ Dvornik, *Origins of Intelligence Services...*, p. 143.

¹⁸² Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 523.

¹⁸³ Jonathan Shepard, *Information, Disinformation and Delay in Byzantine Diplomacy*, p. 270.

¹⁸⁴ Dvornik, *Origins of Intelligence Services...*, p. 146.

εκμεταλλεόμενοι τη δυσαρέσκειά τους για τη διοίκηση του κράτους τους, τους στρατολογούσαν και τους αποσπούσαν πληροφορίες έναντι κυρίως οικονομικών ανταλλαγμάτων. Το αντικείμενο των πληροφοριών αυτών αφορούσε είτε την εσωτερική πολιτική κατάσταση της αντίπαλης χώρας, είτε τις προθέσεις της να επιτεθεί στο Βυζάντιο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δράση των *κρυπτών φίλων* κατά τη διάρκεια της βασιλείας του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Ε΄ του Κοπρώνυμου (718-775 μ.Χ.), στο διαρκή αγώνα για την αντιμετώπιση του βουλγαρικού κινδύνου.¹⁸⁵ Οι *μυστικοί φίλοι* ήταν μέλη ενός δικτύου πληροφόρησης που οργάνωσε στη Βουλγαρία ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Ε΄, στο πλαίσιο της γενικής πολιτικής υποστήριξής του, προς το φιλοβυζαντινό κόμμα της Βουλγαρίας εκείνη την εποχή.¹⁸⁶ Για να είναι αποτελεσματική αυτή η μεταφορά πληροφοριών από την ξένη επικράτεια προς τη βυζαντινή ενδοχώρα και να αποφευχθούν τα εχθρικά δίκτυα αντικατασκοπείας, υπήρχε ένας συμφωνημένος κώδικας επικοινωνίας μεταξύ των κατασκόπων και της βυζαντινής διοίκησης. Παρότι η κρυπτογραφία ήταν ήδη εκείνα τα χρόνια γνωστή, δεν έχουν διασωθεί αρκετά στοιχεία για το βυζαντινό κεκαλυμμένο τρόπο επικοινωνίας.¹⁸⁷

4.2.4 Στρατιωτική κατασκοπεία

*Ένας στρατός χωρίς μυστικούς πράκτορες μοιάζει με άνθρωπο χωρίς μάτια και αυτιά.*¹⁸⁸

Η εφαρμογή του αποφθέγματος του Τσία Λιν στο μνημειώδες έργο «*Η τέχνη του πολέμου*», δε θα μπορούσε να απουσιάζει από τους πλέον φανατικούς υποστηρικτές της στρατηγικής της *έμμεσης προσέγγισης*, τους Βυζαντινούς. Όλα τα στρατιωτικά βυζαντινά εγχειρίδια υπερτονίζουν τη σημασία της χρήσης κατασκόπων σε μια στρατιωτική επιχείρηση και είναι γεμάτα από συμβουλές προς τους στρατηγούς για το σωστότερο τρόπο χρησιμοποίησής τους.

*[...] Κι αν βρίσκεσαι σε εχθρική περιοχή, να έχεις πολλούς και πιστούς και δραστήριους κατασκόπους, αυτούς που ονομάζουμε **χονσάριους**. Μ' αυτούς λοιπόν πρέπει να μαθαίνεις και τη δύναμη του εχθρού και την πανουργία του· γιατί χωρίς κατασκόπους είναι αδύνατο να κάνεις δουλειά. Αν όμως ενεργήσει κανείς χωρίς αυτούς, αυτό πρέπει να το κάνει σπάνια και αιφνιδιαστικά. Και οι κατάσκοποί σου να μην γνωρίζει ο ένας τον άλλον, γιατί μπορεί*

---

¹⁸⁵ nis.gr/istoriko

¹⁸⁶ Koutrakou, *Diplomacy and Espionage...*, p. 541.

¹⁸⁷ Dvornik, *Origins of Intelligence Services...*, p. 149.

¹⁸⁸ Sun Tzu, *Η τέχνη του πολέμου*, σ. 108.

*να συλληφθεί κανένας από αυτούς και να φανερώσει και τους υπόλοιπους. Να έχεις όμως και άλλους χονσάριους, τους λεγόμενους συνοδικούς. Οι συνοδικοί είναι αυτοί που στέλνονται από σένα οκτώ μαζί ή εννιά ή δέκα ή και περισσότεροι, για να αποσπάσουν πληροφορίες. [...]*¹⁸⁹

Η υπεράσπιση των αχανών βυζαντινών εδαφών, η αντιμετώπιση πολυάριθμων και πολυποίκιλων, ως προς τον τρόπο δράσης τους, εχθρικών στρατευμάτων, αλλά κυρίως η στρατηγική επιλογή της ένοπλης σύγκρουσης ως έσχατη λύση, καθιστούσε τις κατασκοπευτικές δράσεις αδήριτη ανάγκη. Η όσο το δυνατόν καλύτερη γνώση του εχθρού βοηθούσε στην καλύτερη προετοιμασία του στρατεύματος, στην πιο ορθολογική κατανομή της στρατιωτικής δύναμης στη βυζαντινή επικράτεια και γενικότερα συνέβαλλε δραστικά στη δημιουργία ενός αποτελεσματικότερου πλέγματος ασφαλείας για την αυτοκρατορία. Έτσι λοιπόν, η έγκαιρη, ορθή και σαφής πληροφόρηση του αυτοκράτορα για το είδος, τη δυναμικότητα, την κρισιμότητα και την επικινδυνότητα κάθε εχθρού, λειτουργούσε καταλυτικά στην απόφαση για τον ενδεδειγμένο τρόπο αντιμετώπισης του κατά περίπτωση, είτε με την περίπτωση της *αλωπεκής* (στρατηγηματική πολιτική της αναίμακτης επικράτησης), είτε με τη *λεοντή* (πολεμοχαρής πολιτική του εκφοβισμού και του παραδειγματισμού), με προτίμηση πάντα στην αλωπεκή και σε ετοιμότητα για τη χρήση της λεοντής.¹⁹⁰

*Σοφός είναι ο στρατηγός που έχει ενημέρωση στην ακρίβεια ως προς τον εχθρό, πριν από τη μάχη, και λαμβάνει τα μέτρα του στα σημεία που πλεονεκτεί ο εχθρός, εκεί που δεν υστερεί τον επιβουλεύεται. Παραδείγματος χάριν, πλεονεκτούν οι εχθροί σε ιππικό: πρέπει να καταστρέψει τη βοσκή· υπερτερούν κατά το πλήθος των ανδρών: πρέπει να παρεμποδίσει τον ανεφοδιασμό τους· αποτελούνται από πολλά έθνη: με δώρα και παροχές και υποσχέσεις να τους διαφθείρει. [...] Με κινήγι μοιάζουν οι πολεμικές επιχειρήσεις. Όπως δεν πιάνει κανείς τα θηράματα με τη δύναμη αλλά με την παρακολούθηση, τα δίχτυα, τις παγίδες, τις σκοπιές, τις κυκλώσεις και άλλα παρόμοια τεχνάσματα, αναλόγως πρέπει να ενεργεί και κατά τις πολεμικές επιχειρήσεις, είτε εναντίον περισσότερων είτε εναντίον λιγότερων εχθρών. [...].*¹⁹¹

Στα βυζαντινά εγχειρίδια εκστρατείας αναφέρεται πλήθος προτροπών προς τους εκάστοτε στρατηγούς, για το πως θα προχωρήσουν σε αποτελεσματικές δράσεις κατασκοπείας προκειμένου να θωρακιστεί με ασφάλεια το στράτευμα, αλλά και να καταφέρουν στον εχθρό νικηφόρα

¹⁸⁹ Κεκαυμένος, *Στρατηγικόν*, σ. 52.

¹⁹⁰ Κουράκης, *Διαχρονικές αρχές βυζαντινής στρατηγικής και τακτικής...*, σ. 61.

¹⁹¹ Μαυρικού, *Το Στρατηγικόν*, σσ. 125-126.

χτυπήματα, με όσο το δυνατόν λιγότερες απώλειες. Συγκεκριμένα, οι ιθύνοντες του βυζαντινού στρατού όφειλαν να χρησιμοποιούν τις συγκεκριμένες μεθόδους συλλογής πληροφοριών¹⁹²:

- Περιπολίες ελαφρού ιππικού και πεζών, οι οποίοι πραγματοποιούσαν αιφνιδιαστικές επιθέσεις επιθετικής παρενόχλησης, προκειμένου να δοκιμάσουν το ηθικό και την ικανότητα του εχθρού και να μεταφέρουν στους ηγέτες του στρατεύματος, μέσα από αναγνωριστική οπτική, το επίπεδο ικανότητας και ανταπόκρισης των αντιπάλων. Επίσης, προτιπόταν οι βυζαντινοί κατάσκοποι να συλλαμβάνουν αιχμαλώτους και να τους μεταφέρουν στο οικείο στρατόπεδο, με σκοπό τη διά της βίας αποκάλυψη των πολεμικών σχεδίων του εχθρού. Ωστόσο, η στρατηγική των βυζαντινών στην άσκηση κατασκοπείας μέσω αιχμαλωσίας, γινόταν και αντίστροφα, με σκοπό την εξαπάτηση και την παραπληροφόρηση του εχθρού. Έτσι, με τη χρήση «επίπλαστων» αιχμαλώτων, στρατιωτών δηλαδή ή στρατιωτικών αξιωματούχων σε εντεταλμένη υπηρεσία, «προκαλούσαν» τη σύλληψή τους από τον εχθρό με σκοπό να τον παραπλανήσουν, μεταφέροντάς του κατά την ανάκριση στοχευμένες πληροφορίες.¹⁹³
- Μη αντιληπτή εξερεύνηση του εδάφους και των εχθρικών δυνάμεων βαθύτερα μέσα στο εχθρικό έδαφος, από μικρές και επίλεκτες ομάδες πεζών ή εφίππων, που ανιχνεύουν χωρίς να εμπλακούν σε πολεμική αντιπαράθεση, εκμεταλλεζόμενες την απόκρυψη που τους προσφέρει το έδαφος. Τέτοιες έφιππες μονάδες συλλογής πληροφοριών, ελαφρά οπλισμένων ιπέων, ήταν οι *Χωσάριοι* (ή *χονσάριοι*), οι οποίοι εισχωρούσαν λαθραία στην εχθρική χώρα, όπου κρυπτόμενοι για λίγες ημέρες συνέλλεγαν πληροφορίες.¹⁹⁴

Επιβάλλεται ότι ο στρατηγός θα έχει ενδιαφέρον άσβεστο για την κατάσταση των εχθρών και θα τους παρακολουθεί με σκούλκες ανιχνευτικές, που παρατηρούν επακριβώς και αδιάκοπα από απόσταση αρκετή· και από τους κατασκόπους, από τους σκουλκότερες¹⁹⁵

¹⁹² Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σσ. 108-109.

¹⁹³ Σοφία Πατούρα, *Οι αιχμάλωτοι ως παράγοντες επικοινωνίας και πληροφόρησης (4ος- 10ος αι.)*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα, 1994, σσ. 125-131.

¹⁹⁴ Πλακογιαννάκης, *Τιμητικοί τίτλοι και ενεργά αξιώματα στο Βυζάντιο...*, σ. 301.

¹⁹⁵ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι στο *Στρατηγικόν* του Μαυρικού οι κατάσκοποι είναι κατά κύριο λόγο οι άνδρες της περιπόλου, αυτοί που κάνουν δηλαδή ανίχνευση. Αναφέρονται συνήθως ως *σκουλκότερες* και στις περισσότερες περιπτώσεις οι δύο όροι, *σκουλκότερας* και *κατάσκοπος*, είναι ταυτόσημοι. Αναφέρονται επίσης ως *εξπλοράτορες*. Γενικά οι κατάσκοποι έπρεπε να περνούν απαρατήρητοι ακόμα και να παραμένουν εντελώς αθέατοι, το οποίο το πετύχαιναν με την ευελιξία και την οξυδέρκεια. Στο χωρίο που σχολιάζεται ανωτέρω, πρόκειται για σαρτιώτες που εκτελούν αποστολή κατασκοπείας όπως εννοείται αυτή σήμερα. Βλ. Μαυρικού, *Το Στρατηγικόν*, σσ. 317-318.

δηλαδή, να μαθαίνει και τις κινήσεις του εχθρού και το πλήθος του και την παράταξη της μάχης και να είναι προετοιμασμένος, που να μην αιφνιδιαστεί.¹⁹⁶

- Συλλογή πληροφοριών μάχης πολύ βαθιά στην εχθρική επικράτεια, στα στρατόπεδα και στα φρούρια του εχθρού, ακόμα και μέσα στην έδρα της κυβερνήσεώς του, με τη βοήθεια πρακτόρων υπό το μανδύα του εμπόρου ή του απλού πολίτη, αλλά και με στρατολογημένους αξιωματούχους του εχθρού, καλύπτοντας όλα τα σύγχρονα χαρακτηριστικά της έννοιας της κατασκοπείας.¹⁹⁷

Κατασκοπικές δράσεις λάμβαναν χώρα, εκτός από την ξηρά και στη θάλασσα. Μέσα από κείμενα βυζαντινών και Αράβων συγγραφέων, όπως του Qudāma bn. JaTar, διαφαίνεται η έντονη διαμάχη μεταξύ Βυζαντινών και Αράβων, για τη διαφύλαξη των λιμένων τους από κατασκοπευτικές δράσεις και οι προσπάθειες εκατέρωθεν να εμποδίσουν τη διείσδυση ξένων πλοίων και πρακτόρων. Σε αντίθεση όμως με τις προτροπές που δινόταν στα βυζαντινά εγχειρίδια προς τους στρατηγούς και αφορούσαν το στράτευμα της ξηράς, τα ναυτικά τους εγχειρίδια ήταν πιο σύντομα στις περιγραφές και κάθε πληροφορία παρουσιάζεται διακριτικά, εξαιτίας του φόβου ότι θα μπορούσαν να πέσουν ευκολότερα στα χέρια των εχθρών και να χρησιμοποιηθούν εναντίον των ίδιων των Βυζαντινών.¹⁹⁸ Η βυζαντινή κυριαρχία στη Μεσόγειο επλήγη ουσιαστικά από τους Άραβες¹⁹⁹, οι οποίοι, αφού εδραιώθηκαν στην ξηρά, αντιλαμβανόμενοι την τεράστια γεωπολιτική δυναμική ενός ισχυρού ναυτικού, διαδραμάτισαν ηγετικό ρόλο ως ισχυρή θαλάσσια δύναμη στη λεκάνη της Μεσογείου.²⁰⁰ Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα που αναφέρεται στο *Στρατηγικόν* του Κεκαυμένου, όπου οι κάτοικοι της *Δημητριάδος* (παραθαλάσσια πόλη του Παγασητικού, κοντά στο σημερινό Βόλο), αγνοώντας την παραπλανητική πρακτική των Αράβων, και μη

---

¹⁹⁶ Ο.π., σ. 127.

¹⁹⁷ Βλ. σ. 46 της παρούσας.

¹⁹⁸ Vassilios CHRISTIDES, *Military Intelligence in Arabo-Byzantine Naval Warfare*, «Το εμπόλεμο Βυζάντιο 9ος – 12ος αι.», Διεθνές Συμπόσιο του Ινστιτούτου Βυζαντινών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, που πραγματοποιήθηκε στο Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, Αθήνα, 1997, σσ. 269-274.

¹⁹⁹ [...] Η κυριαρχία των Αράβων στη θάλασσα μετά τη ναυπήγηση στόλου κατέστησε πολύ δυσκολότερη τη ναυσιπλοΐα. Η απώλεια των βυζαντινών επαρχιών της Αιγύπτου, της βόρειας Αφρικής, της Συρίας και της Παλαιστίνης οδήγησε στη συρρίκνωση του εμπορίου. Πλούσιες περιοχές, οι οποίες τροφοδοτούσαν το θαλάσσιο εμπόριο της αυτοκρατορίας, χάνονται οριστικά για τους Βυζαντινούς. [...] Βλ. Μαρία Γερολυμάτου, *Εμπορική δραστηριότητα κατά τους σκοτεινούς αιώνες, ΟΙ ΣΚΟΤΕΙΝΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ* (7ος - 9ος αι.), 9ο Διεθνές Συμπόσιο, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα, 2001, σ. 355.

²⁰⁰ Κωνσταντίνος Π. Χρήστου, *Το πολεμικό ναυτικό κατά τους Βυζαντινούς χρόνους*, κείμενο από «Το Τρισχιλιετές Μέγα της Θαλάσσης Κράτος», ημερίδα που συνδιοργάνωσαν το Γενικό Επιτελείο Ναυτικού και η Έδρα Στρατηγικών Σπουδών ΓΕΕΘΑ «Θουκυδίδης» στη Θεσσαλονίκη στις 14/10/2017, σ. 8.

προβαίνοντας σε αντικατασκοπευτικές ενέργειες, με τη βοήθεια ενός βυζαντινού προδότη σφαγιάστηκε η πόλη.²⁰¹

[...] Και αν θελήσουν να κάνουν παζάρι για να γίνουν αγοραπωλησίες, ας το κάνουν· όμως να μη το στήσουν κοντά στο κάστρο. Αξίζει σχετικά μ' αυτό να θυμηθούμε την πόλη Δημητριάδα, τι έπαθε πρόσφατα. Ήλθαν λοιπόν πέντε πλοία Αγαρηνών πειρατών μια ώρα μετά το ξημέρωμα· όμως οι κάτοικοι είχαν μάθει προηγουμένως την έφοδό τους και ήταν προετοιμασμένοι. [...] Πρόσεχε λοιπόν τις προθέσεις των αντιπάλων και μην τους πιστεύεις.²⁰²

Για τις αντικατασκοπευτικές τους δράσεις στη θάλασσα, οι Βυζαντινοί χρησιμοποιούσαν την γαλέα (η ονομασία του πλοίου προέρχεται από το γνωστό ψάρι γαλέος), ένα είδος δρόμωνα, του πολεμικού πλοίου της **ΒΑ**, το οποίο χρησιμοποιούνταν ως ασφαλές και ταχύ πλοίο για την ταχυδρομική υπηρεσία του αυτοκράτορα. Το πλοίο αυτό ήταν επιφορτισμένο για την έγκαιρη μεταφορά των *μανδάτων* (σημάτων) ενός κυβερνήτη στον προορισμό τους, κατά τη διάρκεια επιχειρήσεων, κυρίως στις *βίγλες*, τις ναυτικές φρουρές στις οποίες είχαν ανατεθεί διεκπεραίωση ζητημάτων αντικατασκοπείας.²⁰³ Όσον αφορά τις ενδεδειγμένες αντικατασκοπευτικές δράσεις στην ξηρά, αυτές περιγράφονται εκτενώς στα στρατιωτικά εγχειρίδια, πως θα εκτελεστούν και τι ενέργειες οφείλονται έπειτα να ακολουθηθούν:

Επιβάλλεται αν τυχόν πιαστούν αιχμάλωτοι εχθροί κατά την περιπολία της σκούλκας ή αυτομολήσουν, αν μεν είναι ρωμαλέοι στο σώμα και ένοπλοι δεν θα τους δείξεις στον στρατό και στα κρυφά θα τους στείλεις αλλού· αν όμως είναι κακοφτιαγμένοι, τους μεν λιποτάκτες να σπεύσεις να τους δείξεις σε όλη τη στρατιά, τους δε συλληφθέντες να τους περιφέρεις γυμνούς και να τους αναγκάσεις στρατηγέ να παρακαλούν τους στρατιώτες να μην τους σκοτώσουν, για να νομίζουν οι άνδρες ότι όλοι οι εχθροί είναι έτσι ελεεινοί.²⁰⁴

Επίσης σε άλλο σημείο:

Επειδή το πλήθος των ανδρών διαφέρει πολύ στο πεζικό και το καβαλλαρικό, ανάλογα με τον σχηματισμό της μάχης και με τη διάταξη των ταγμάτων, [...] Επιβάλλεται ότι οι

²⁰¹ CHRISTIDES, *Military ...Naval Warfare*, σ. 275.

²⁰² Κεκαυμένος, *Στρατηγικόν*, σσ. 122-126.

²⁰³ *Στρατιωτική Οργάνωση και Πολεμική Τέχνη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, ΓΕΣ, σ. 178.

²⁰⁴ Μαυρικήου, *Το Στρατηγικόν...*, σ. 127

περιπολίες της σκούκας θα παραμένουν μυστικές, όχι μόνο από τους ενάντιους αλλά και από το μεγαλύτερο μέρος του στρατού, ώστε εκείνοι που από το στράτευμα θελήσουν τυχόν να αυτομολήσουν να πέσουν απροσδόκητα πάνω τους. [...] Όσοι εντοπίσουν με αυτό τον τρόπο, να τους θέσουν υπό κράτηση όλους, είτε φαίνονται για Ρωμαίοι είτε για αλλογενείς, και να ανακριθούν· από την ανάκριση θα βγει η αλήθεια. [...]²⁰⁵

4.2.5 Διπλωματία

206

Στον τομέα της **διπλωματίας**,²⁰⁷ οι Βυζαντινοί ήταν ανυπέρβλητοι και η διπλωματική τους λειτουργία αποτέλεσε παράδειγμα προς μίμηση για αρκετές, μεταγενέστερες δυνάμεις που πρωταγωνίστησαν στο διεθνές στερέωμα. Προκειμένου η **ΒΑ** να ανταπεξέλθει στις σύνθετες διεθνείς αντιπαραθέσεις, δημιούργησε ένα έμπειρο διπλωματικό σώμα²⁰⁸ με ιδιαίτερες ικανότητες,

²⁰⁵ Ό. π., σσ. 189-190.

²⁰⁶ Αναπαράσταση πρεσβείας με προσφορά «δώρων», <https://cognoscoteam.gr/>

²⁰⁷ «Η διπλωματία είναι μέσο ή τρόπος για ειρηνικές επαφές ή ανταλλαγές μεταξύ των παραγόντων του διεθνούς συστήματος. Έχει ως στόχο την επιδίωξη ικανοποίησης διαφόρων συμφερόντων με τις ελάχιστες δυνατές τριβές. Το πεδίο της διπλωματίας είναι ευρύτατο. Εκτός της πολιτικής καλύπτει τομείς και θέματα όπως της οικονομίας, του εμπορίου, του πολιτισμού, της ανάπτυξης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της τεχνολογίας». Βλ. Κουσκουβέλης, *Λήψη Αποφάσεων Κρίση Διαπραγμάτευση*, σ. 123.

²⁰⁸ Η λέξη *διπλωματία* προέρχεται από τη λέξη *δίπλωμα*, η οποία ήταν η γραπτή άδεια που παρείχε στον κάτοχο της το δικαίωμα να χρησιμοποιεί το *cursus publicus*, δηλαδή το αυτοκρατορικό ταχυδρομείο, βλ. από την εισαγωγή του *Βυζαντινή Διπλωματική, Α Τα Αυτοκρατορικά Έγγραφα*, Καραγιαννόπουλος Ε. Ιωάννης, εκδ. Βάνιας, 2016.

χωρίς όμως αυτό να μοιάζει σε τίποτα, με τη διπλωματία όπως την αντιλαμβανόμαστε σήμερα.²⁰⁹ Μέσα σε ένα εξαιρετικά ασταθές διεθνές περιβάλλον, το Βυζάντιο όφειλε να επιβιώσει, περιβαλλόμενο από εχθρικές δυνάμεις με διαφορετική γλώσσα,²¹⁰ ήθη και έθιμα, νομαδικούς λαούς που τις περισσότερες φορές βρισκόνταν σε διαρκή μετακίνηση και χωρίς πρωτεύουσα (σε αντίθεση με την πλεονεκτική θέση του Βυζαντινού αυτοκράτορα με τη «σταθερή βάση» της Κωνσταντινούπολης,²¹¹ όπου θα μπορούσε να εγκατασταθεί έστω προσωρινά ο εκπρόσωπος του αυτοκράτορα.²¹² Το διπλωματικό σύστημα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ήταν πολυσύνθετο, αποτελούμενο από βαθιά μορφωμένους και καλλιεργημένους ανθρώπους που ταξίδευαν συνεχώς, διανύοντας τεράστιες αποστάσεις²¹³, και που συνέλλεγαν διαρκώς ανεκτίμητες πληροφορίες για το συμφέρον του *imperium*.²¹⁴

Οι πρεσβευτές που στέλνουμε πρέπει να είναι πρόσωπα εγνωσμένης ευσέβειας ως προς τα θρησκευτικά, που να μην έχουν ποτέ καταγγεληθεί ή δημόσια καταδικασθεί για έγκλημα. Θα πρέπει να διαθέτουν από φυσικού τους οξύνιοι και να εμφορούνται από πνεύμα προσφοράς για τα κοινά, τόσο ώστε να είναι διατεθειμένοι να διακινδυνεύσουν τη ζωή τους [...] και θα πρέπει να εκτελούν την αποστολή τους με προθυμία και όχι κάτω από εξαναγκασμό.²¹⁵

Ο τεράστιος πλούτος των πληροφοριών για τους διάφορους λαούς που απαντώνται στα βυζαντινά στρατιωτικά εγχειρίδια, ήταν προσπάθεια που προήλθε όχι μόνο από τη στρατιωτική εμπειρία, αλλά και από διπλωματικά μέσα.²¹⁶ Λόγω και της φύσης της προέλευσης τους, δηλαδή από πηγές, πολλές φορές, αρκετά μακριά από τα σύνορα της αυτοκρατορίας, οι διπλωματικές πληροφορίες αποτελούσαν για το *imperium* μία πρώτη, εξαιρετικά σημαντική, και σε αρκετές περιπτώσεις μοναδική γραμμή άμυνας, απέναντι σε καινοφανείς για την Κωνσταντινούπολη προκλήσεις.

---

²⁰⁹ [...] Όταν λέγωμεν λοιπόν Βυζαντινήν διπλωματίαν εννοούμε προ παντός τους τρόπους δια των οποίων το Βυζάντιον, χωρίς να καταφεύγει εις τα όπλα, κατόρθωνε να εξουδετερώνει τας εξωτερικάς απειλάς. [...] Βλ. Καραγιαννόπουλος, Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, Τόμος Α', σ. 64.

²¹⁰ Cyril Mango, Η αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης, μτφ. Δημήτρης Τσουγκαράκης, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, 1988, σσ. 25-43.

²¹¹ *Byzantine Diplomacy, A. D. 800-1204: means and ends*, Jonathan Shepard, Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990, edited by Jonathan Shepard and Simon Franklin, p. 48.

²¹² Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σσ. 157-158.

²¹³ Για τη ύπαρξη διπλωματικών επαφών μεταξύ της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και κυβερνητών της Αγγλίας βλ. *The English and Byzantium: A study of their role in the Byzantine army in the later eleventh century*, by Jonathan Shepard, TRADITIO, Studies in ancient and medieval history, thought, and religion, Fordham University Press, New York, 1973, p. 53.

²¹⁴ Ζ. Ουνταλτσόβα, *Βυζαντινή Διπλωματία*, σ. 13.

²¹⁵ Luttwak, *Η Υψηλή ...*, σσ. 164-165.

²¹⁶ Dvornik, *Origins of Intelligence Services...*, p. 165.

Ωστόσο, ο συνδυασμός των διπλωματικών και στρατιωτικών πληροφοριών, αποτέλεσε σανίδα σωτηρίας για την αυτοκρατορία, αλλά και η απαρχή για τη μετάβαση του Βυζαντίου από τις κρίσιμες περιόδους του 7^{ου} και 8^{ου} αιώνα, στο απόγειο της δόξας του 10^{ου} αιώνα.²¹⁷ Η διπλωματική πληροφόρηση όφειλε πάντα να εξυπηρετεί τον κύριο σκοπό της Βυζαντινής εξωτερικής πολιτικής, ο οποίος ήταν η υπεράσπιση των συνόρων της αυτοκρατορίας και η εξάπλωση της οικονομικής και πολιτικής της επιρροής, κυρίως στο βάθος των περιφερειών του Καυκάσου, της Παρευξείνιας και της Παραδουνάβιας περιοχής, μέσω της παρότρυνσης για πόλεμο του ενός λαού έναντι του άλλου,²¹⁸ όπως επίσης και με την επιλεκτική σύναψη συμφωνιών με όρους συμμαχίας ή υποτέλειας.²¹⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα προσπάθειας διαίρεσης των αντιπάλων, στρέφοντας τον ένα εναντίον του άλλου συντηρώντας ζήλιες και έχθρες, είναι η επιστολή του αυτοκράτορα Ιουστινιανού προς ένα ηγεμόνα των Ούννων:

*«Έστειλα τα δώρα μου στον ισχυρότερο από τους αρχηγούς σας: τα προόριζα για σένα, κρίνοντας ότι είσαι ο ισχυρότερος. Κάποιος άλλος όμως άρπαξε με τη βία τα δώρα, δηλώνοντας ότι είναι ο πρώτος ανάμεσά σας. Δείξε μου ότι είσαι ανώτερος από όλους, ξαναπάρε αυτό που σου πήραν, πάρε εκδίκηση. Αλλιώς θα φανεί καθαρά ότι εκείνος είναι ο μεγάλος αρχηγός, και θα του δώσουμε την εύνοιά μας και εσύ θα χάσεις τα προνόμια που σου είχαμε δώσει».*²²⁰

Προκειμένου όμως να εξυπηρετηθεί αυτή η πολιτική επιδίωξη και να εξαναγκαστούν οι γειτονικοί λαοί να υπηρετήσουν τα ιδιοτελή συμφέροντα του Βυζαντίου, οι διπλωμάτες του προέβαιναν επί μακρόν σε βαθιές κατασκοπευτικές δράσεις. Έτσι λοιπόν συγκέντρωναν με μεγάλη σχολαστικότητα πληροφορίες για τους «εν δυνάμει συμμάχους», μελετούσαν σε βάθος την ιστορία τους, τα ήθη και τα έθιμά τους, τις συνήθειές τους, την οικονομική τους ανάπτυξη, τη διοικητική και στρατιωτική τους οργάνωση και τις εξωτερικές σχέσεις με άλλους γειτνιαζόντες λαούς.²²¹ Με τον τρόπο αυτό οι Βυζαντινοί είχαν στήσει ένα δίκτυο διπλωματικών πληροφοριών, που ενημερωνόταν από κάθε δυνατή πηγή, όπως για το ποιος ασκούσε τη μεγαλύτερη επιρροή στο γειτονικό κράτος, ποιος ήταν ύποπτος δωροδοκίας, τι χρειαζόταν για να εντυπωσιαστεί κ.λ.π.. Μέσω του *λογοθεσίου του δρόμου* οι πληροφορίες αυτές έφταναν στον αυτοκράτορα, και εκείνος

---

²¹⁷ Ο. π., σ. 166.

²¹⁸ Νίκος Οικονομίδης, *Το όπλο του χρήματος*, από «*Το εμπόλεμο Βυζάντιο (9ος – 12ος αι.)*», σ. 261.

²¹⁹ Ζ. Ουνταλτσόβα, *Βυζαντινή Διπλωματία*, σσ. 51-53.

²²⁰ Diehl, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 163.

²²¹ Ο. π., σ. 58.

εξοπλισμένος με αυτή τη γνώση, μπορούσε να κατανοήσει με το μέγιστο δυνατό τρόπο τις δυνατότητες των συμμάχων του και τις αδυναμίες των εχθρών του. Η διπλωματία επίσης βοήθησε και στην ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων του Βυζαντίου με τις γειτονικές του χώρες. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι, ελλείπει ενός σταθερού διπλωματικού οργανισμού με εξειδικευμένες πρεσβευτικές αρμοδιότητες, διπλωματικές- εμπορικές επαφές για λογαριασμό του Βυζαντίου έκαναν και έμποροι, υπό την καθοδήγηση βυζαντινών αξιωματούχων. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί η μία από τις μεγαλύτερες επιτυχίες «οικονομικής κατασκοπίας» στην ιστορία, μέσω της οποίας το Βυζάντιο απεξαρτήθηκε από εισαγωγές μεταξίου.²²²

Τον 6^ο αιώνα μ.Χ. ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός, προκειμένου να αποφύγει τους δασμούς σε χρυσό που επέβαλε η Περσία στις εισαγωγές μεταξίου του Βυζαντίου από την Κίνα και επομένως να μην ενισχύσει οικονομικά τον αντίπαλό του, συμφώνησε με τους Αιθίοπες να αγοράζουν εκείνοι το μετάξι και να το μεταφέρουν στο Βυζάντιο ακολουθώντας μία διαδρομή γύρω από την Περσία. Όταν το σχέδιό του απέτυχε, επειδή οι πέρσες έμποροι, εκμεταλλευόμενοι την εγγύτητά τους στα διαμετακομιστικά κέντρα της Ινδίας, αγόραζαν πρώτοι το μετάξι από τους Ινδούς εμπόρους, ο Ιουστινιανός έλυσε το πρόβλημα με έναν πιο αποτελεσματικό τρόπο.²²³

Το 552 μ.Χ. δύο Έλληνες ή Πέρσες μοναχοί (κατά τον Προκόπιο «Ινδοί» μοναχοί) έφεραν μέσα σε σωληνωτά ραβδιά τα αυγά του μεταξοσκώληκα και σπόρο λευκής μουριάς (τα μουρόφυλλα είναι η τροφή των μεταξοσκωλήκων) κι έτσι άρχισε η εξάπλωση της σηροτροφίας σε όλη την Αυτοκρατορία και ειδικότερα στην Πελοπόννησο, όπου αρχικά η Ηλεία, και μετά όλη η χερσόνησος, λόγω της αφθονίας του φυτού μουριά, ονομάστηκε Μοριάς.²²⁴

Διαφαίνεται από την παραπάνω κατασκοπευτική δράση, ότι και η εξάπλωση του Χριστιανισμού, χρησιμοποιούνταν στο Βυζάντιο ως μέσο απόκτησης διπλωματικών πληροφοριών.

Το έργο του προσηλυτισμού, της χριστιανικής προπαγάνδας συμβάδιζε με την κατάκτηση και όπως ήταν συνεργάτης του στρατιώτη, ο ιεραπόστολος ήταν και συνεργάτης του διπλωμάτη. Δίπλα στον έμπορο που, με τα μακρινά ταξίδια του, φώτιζε το πεδίο δράσης της

---

²²² Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σ. 103.

²²³ Κωνσταντόπουλος, *Οικονομία και Κατασκοπεία*, σ. 281.

²²⁴ Σαράντος Ι. Καργάκος, *Κίνα, όπως την ήξερα και όπως την είδα*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2010, σ. 29.

*αυτοκρατορικής καγκελαρίας και της έδινε τις απαραίτητες πληροφορίες, ο ιερέας, άνοιγε το δρόμο στους πολιτικούς.*²²⁵

Οι ιεραπόστολοι ήταν μέρος της προσπάθειας της Βυζαντινής διπλωματίας, για διείσδυση σε γειτονικές αλλά και μακρινές από την αυτοκρατορία περιοχές.²²⁶ Πολλές φορές οι εκκλησιαστικοί επίτροποι, ιεραπόστολοι και απλοί μοναχοί, αποδείχτηκαν καλύτεροι διπλωμάτες, καθώς πραγματοποίησαν με μεγαλύτερη επιτυχία τις επιδιώξεις της βυζαντινής εξωτερικής πολιτικής και οι λαοί, όπως για παράδειγμα οι Βούλγαροι²²⁷, που φαινόταν απρόσιτοι στη βυζαντινή επιρροή, μετά τη βάπτισή τους και την είσοδό τους στη Χριστιανική πίστη, υπέκυπταν σε αυτή.²²⁸ Η διάδοση του Χριστιανισμού μέσω βυζαντινών πρεσβειών, λειτούργησε ως «όχημα» για την απόκτηση κρίσιμων πληροφοριών, που βοήθησαν σημαντικά την αυτοκρατορία, στην κατανόηση του διεθνούς περιβάλλοντος της εποχής και στην ανάληψη δράσεων, προκειμένου να επιτευχθούν εξισορροπητικοί ελιγμοί. Χαρακτηριστική περίπτωση αντίστοιχης πρεσβείας, είναι αυτή που απέστειλε ο αυτοκράτορας Μιχαήλ Γ΄ ο «Μέθυσος» (840-867 μ.Χ.) στους νομαδικούς Χαζάρους, στην οποία συμμετείχαν οι μετέπειτα διαφωτιστές των Σλάβων, Κύριλλος και Μεθόδιος, σε μια προσπάθεια να αποφευχθεί ο Ιουδαϊσμός στο Χαγανάτο των Χαζάρων.²²⁹ Ο λόγιος Κωνσταντίνος και μετέπειτα μοναχός Κύριλλος, γιος του *δρουγγάριου* Λέοντα, του θέματος της Θεσσαλονίκης, εκτός από επινοητής του Κυριλλικού αλφάβητου, ήταν και βαθύς γνώστης των θεμάτων της βυζαντινής εξωτερικής πολιτικής, καθώς συμμετείχε σε αρκετές διπλωματικές αποστολές.²³⁰ Οι Βυζαντινοί πρέσβεις χρησιμοποιούσαν όλα τα γνωστά στις μέρες μας τεχνάσματα της διπλωματικής κατασκοπείας και συχνά οι πληροφορίες που κατόρθωναν να συγκεντρώσουν, ήταν κατάλληλα επεξεργασμένες από τους πληροφοριοδότες τους.²³¹ Για το λόγο αυτό, οι διπλωμάτες που ταξίδευαν στο εξωτερικό ήταν εφοδιασμένοι με κάθε είδους δώρα, τα οποία προοριζόταν κατά

---

²²⁵ Diehl, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 165.

²²⁶ Ευάγγελος Χρυσός, *Η Βυζαντινή Διπλωματία ως μέσο επικοινωνίας*, Η Επικοινωνία στο Βυζάντιο, Πρακτικά του Β΄ Διεθνούς Συμποσίου, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 1993, σ. 399.

²²⁷ [...] με την υιοθέτηση της χριστιανικής θρησκείας οι Βούλγαροι μεταβλήθηκαν από εχθροί, σε φίλους και συμμάχους του Βυζαντίου [...], Βλ. Στυλιανός Λαμπάκης, Σπύρος Ν. Τρωιάνος, Ελένη Γ. Σαράντη, Τηλέμαχος Κ. Λουγγής, Βασιλική Ν. Βλυσίδου, Αλέξιος Γ.Κ. Σαββίδης, *Βυζαντινό κράτος και κοινωνία. Σύγχρονες κατευθύνσεις της έρευνας*, εκδ. Ηρόδοτος, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2003, σ. 125.

²²⁸ Καραγιαννόπουλος, *Το Βυζαντινό Κράτος, τόμος Α΄, Κρατική οργάνωση Κοινωνική δομή*, σ. 85.

²²⁹ Dvornik, *Origins of Intelligence Services...*, p. 172.

²³⁰ Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική*, σσ. 207-208.

²³¹ Χρυσός, *Η Βυζαντινή Διπλωματία ως μέσο επικοινωνίας...*, σ. 406.

κύριο λόγο για τον ηγεμόνα του κράτους²³², αλλά και για σημαντικούς στην ιεραρχία αξιωματούχους, που προηγουμένως και έπειτα από ενδελεχή αξιολόγηση, οι βυζαντινές μυστικές υπηρεσίες θα είχαν «επιλέξει» ως αποδέκτες, με απώτερο σκοπό την υποστήριξη τους στα βυζαντινά συμφέροντα. Έτσι λοιπόν, το 980 μ.Χ., ο στρατηγός Νικηφόρος Ουρανός, στάλθηκε στη Βαγδάτη ως αντιπρόσωπος του αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄ του Βουλγαροκτόνου, με ρητές εντολές να είναι ιδιαίτερα φιλόφρων με τον Αντούντ εντ-Νταουλέ ο οποίος ήταν ο σημαντικότερος σύμβουλος του χαλίφη.²³³

Συμπερασματικά, η Βυζαντινή αυτοκρατορική διπλωματία είχε αρκετούς πολύτιμους συνεργάτες, προκειμένου να πληροφορείται για το τι συμβαίνει στο διεθνές περιβάλλον όπως: τους εμπόρους που συναλλασσόταν θαρραλέα πέρα από το Δούναβη, τους ιεραποστόλους που ακόμα πιο θαρραλέα πήγαιναν στις χώρες αυτές τον χριστιανισμό και που, πριν ακόμα τις προσηλυτίσουν, κατάφερναν επιδέξια να επηρεάσουν το περιβάλλον των ηγεμόνων των χωρών αυτών, ιδίως τις γυναίκες τους που ήταν δεκτικότερες στις αξίες της Χριστιανικής πίστης και τέλος τους διπλωμάτες, των οποίων οι εκθέσεις, μετά από κάθε τους αποστολή, ήταν γεμάτες κρίσιμες πληροφορίες. Ο συγκεκρισμός όλων αυτών των γνώσεων, και με τη συνεργασία του «γραφείου των βαρβάρων», τροφοδοτούσε τον *λογοθέτη του δρόμου* σε πρώτη φάση και τον αυτοκράτορα έπειτα, με ένα αποκρυσταλλωμένο πόρισμα για το διεθνές γίνεσθαι και τις όποιες διαθέσιμες επιλογές του βασιλέα της Κωνσταντινούπολης για δράση.²³⁴

4.2.5.1. Η ήπια ισχύς της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

Αν και πολλές φορές προκειμένου να διαφυλαχθούν τα συμφέροντα της αυτοκρατορίας, η παρασκηνιακή λειτουργία της Βυζαντινής διπλωματίας και γενικότερα των μυστικών υπηρεσιών του Βυζαντίου χαρακτηριζόταν από έναν κυνικό ρεαλισμό, η επίδραση του Βυζαντινού μεγαλείου στους περιβάλλοντες λαούς της αυτοκρατορίας ήταν καταλυτική. Σύμφωνα με τον R. Gilpin, *το ενδιαφέρον για ασφάλεια σημαίνει ότι η ισχύς – στρατιωτική, οικονομική και/ή ψυχολογική- θα είναι*

---

²³² Γεράσιμος Α. Μέριανος, *Ο ρόλος του δώρου στη Βυζαντινή Διπλωματία*, «Όψεις του δημόσιου βίου στο Βυζάντιο», εισήγηση σε σεμινάριο Βυζαντινής Ιστορίας, της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, στις 22-03-2006, σ. 207.

²³³ Runciman, *Βυζαντινός Πολιτισμός*, σ. 219.

²³⁴ Diehl, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 440.

ζωτικής σημασίας στις διεθνείς υποθέσεις.²³⁵ Πράγματι, η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, προκειμένου να επιβιώσει στο εξαιρετικά ασταθές διεθνές περιβάλλον για περισσότερα από 1000 χρόνια, πρόβαλε την ισχύ της και στους τρεις προαναφερθέντες τομείς. Ειδικότερα όμως η **ΒΑ**, βασισμένη στη στρατηγική της επιλογή να «προλαμβάνει» με τις διπλωματικές της ενέργειες, παρά να «θεραπεύει» με την προβολή στρατιωτικής ισχύος, επέλεξε να απογειώσει την ικανότητά της να ελκύει και να πείθει. Η *ήπια ισχύς*²³⁶ λοιπόν του Βυζαντίου πήγαζε από την εξάισια κουλτούρα του, το ισχυρό και σταθερό σύστημα διακυβέρνησης του και από τη δυναμική της εξωτερικής του πολιτικής. Κοινός παρονομαστής και των *τριών πηγών*²³⁷ της ήπιας ισχύος της ΒΑ ήταν η Χριστιανική πίστη. Όσον αφορά στον πολιτισμό, το Βυζάντιο διατήρησε την στενή επαφή με την ελληνική αρχαιότητα και με τη σφραγίδα του Χριστιανισμού, διέπρεψε στις τέχνες και τις επιστήμες, καθιέρωσε τον τρόπο ζωής στην Κωνσταντινούπολη ως τον ιδανικό, σε σχέση με εκείνο των βάρβαρων φύλων και θάμπωνε με την πολυτέλειά των ανακτόρων του και με το αυστηρό διπλωματικό πρωτόκολλο, κάθε επισκέπτη ηγεμόνα. Από την άλλη μεριά, το σταθερό και βασισμένο στη ρωμαϊκή παράδοση σύστημα διακυβέρνησης του Βυζαντίου, φάνταζε ακατανόητο στα νομαδικά φύλα, που κάθε τόσο σχεδίαζαν το πως θα καταλάβουν τα απόρθητα τείχη της Κωνσταντινούπολης. Τέλος, η εξωτερική πολιτική που ασκούνταν από τον εκάστοτε Βυζαντινό αυτοκράτορα, σύμφωνα με την υψηλή στρατηγική που πήγαζε από το οικουμενικό πεπρωμένο των Βυζαντινών και την αποκλειστικό προνόμιο της νομιμότητας της συνέχειας της Ρώμης και του Χριστιανισμού από το Βυζάντιο. Όλα τα παραπάνω, με τις επιδέξιες κινήσεις της Βυζαντινής διπλωματίας, όπως για παράδειγμα οι δυναστικοί γάμοι²³⁸, ακόμα και με «πορφυρογέννητα» τέκνα²³⁹, ανάγονταν σε υψηλότατο βαθμό και «έπειθαν» τους αντιπάλους του Βυζαντίου να συγχρονίζονται τις περισσότερες φορές «οικειοθελώς» με τα συμφέροντά του, αλλά και να διαγκωνίζονται μεταξύ τους για το ποιος θα μετέρχεται σε μεγαλύτερο και στενότερο βαθμό, της Βυζαντινής αυτοκρατορικής εύνοιας. Η **ΒΑ** ως μια υπερδύναμη σε ένα πολυπολικό διεθνές

---

²³⁵ Robert Gilpin, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία, Η διεθνής οικονομική τάξη*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2005, σ. 33.

²³⁶ [...] *Τι είναι η ήπια ισχύς; Είναι η ικανότητα να πάρεις αυτό που θέλεις μέσω της έλξης και όχι μέσω του εξαναγκασμού ή της εξαγοράς. Δημιουργείται από τη θελκτικότητα της κουλτούρας, των πολιτικών ιδανικών και την πολιτική μιας χώρας. Όταν η πολιτική μας νομιμοποιείται στα μάτια των άλλων, τότε η ήπια ισχύς μας ενισχύεται.* [...] Βλ. Joseph S. Nye, Jr., *Ηπια ισχύς, το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2005, σσ. 18-19.

²³⁷ [...] *Η ήπια ισχύς μιας χώρας βασίζεται κυρίως σε τρεις πηγές: την κουλτούρα της, τις πολιτικές αξίες της και την εξωτερική της πολιτική.* [...], Ό. π., σ. 43.

²³⁸ Luttwak, *Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 219.

²³⁹ Γιασμίνα Μωυσειδίου, *Ο όρος «Πορφυρογέννητος» ως έκφραση πολιτικής νομιμότητας*, Ανάπτυχο από την «Δωδώνη» τόμος ΚΒ' τεύχος 1 (1993), Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 1995, σσ. 317-318.

σύστημα, φάνταζε ως ένας ακλόνητος πυλώνας σταθερότητας, που κάθε λαός θα αποζητούσε τη στήριξή του. Η γοητεία που ασκούσε η μεγαλοπρέπεια της βυζαντινής αυλής, ειδικά στους ξένους πρέσβεις που επισκεπτόταν για πρώτη φορά την Κωνσταντινούπολη ήταν παροιμιώδης.

[...] Κυρίως όμως, απέναντι στους ξένους, το Βυζάντιο ασκούσε μια πολιτική μεγαλοπρέπειας και γοήτρου, που είχε σκοπό να τους δείξει την υλική δύναμη και την ηθική ανωτερότητα της μοναρχίας. Όταν οι ξένοι πρέσβεις ερχόταν στην Κωνσταντινούπολη, χρησιμοποιούσαν για να τους εντυπωσιάσουν και να τους θαμπώσουν όλα τα μέσα της βυζαντινής πολυτέλειας. Οργάνωναν στα χρυσοστόλιστα διαμερίσματα του παλατιού μια λαμπρή σκηνοθεσία με πολυτελείς στολές, πολύτιμα σκεύη, υπέροχες ταπετσαρίες, όλα όσα μαρτυρούσαν ταυτόχρονα τον πλούτο και τη δύναμη· στην αυτοκρατορική αίθουσα ακροάσεων υπήρχε μια ολόκληρη ετικέτα όπου κάθε λέξη και κάθε χειρονομία ήταν ρυθμισμένη έτσι ώστε να τονίζει το χάος που χώριζε την αυτοκρατορική μεγαλειότητα από τους ταπεινούς λάτρεις της [...] ²⁴⁰

[...] οι ξένοι αντιπρόσωποι άγονταν ήδη ευμενώς διακεείμενοι στην πιο σημαντική στιγμή, της τελετουργικής ακρόασης από τον αυτοκράτορα. Και εδώ η επίδειξη υψηλής πολιτιστικής εξωτερικής πολιτικής υπήρξε επιτηδευμένη. Έτσι, κατά της διάρκειας της πρώτης επίσημης ακρόασης, ο αυτοκράτορας παρέμεινε σιωπηλός, ακίνητος, επιβλητικός, ένα είδος Θεού, και οι διπλωμάτες απλώς του παρέδιδαν τα διαπιστευτήρια και τα δώρα τους. Μέσα σ' αυτήν την περιρρέουσα ατμόσφαιρα, ο πρέσβης είχε υποχρέωση να σκύψει μέχρι το πάτωμα και να τον προσκυνήσει. Εκείνη ακριβώς την ώρα, με έναν τρόπο μεγαλειώδες, ο θρόνος του αυτοκράτορα ανυψωνόταν μέχρι την οροφή για να τονίσει την απόσταση που τον χώριζε από τους κοινούς θνητούς, ενώ στο μεταξύ ο αυτοκράτορας είχε φορέσει μια πιο πλούσια ενδυμασία και αποθεώνονταν. Συγχρόνως, τίθεντο σε λειτουργία τα μηχανικά παιχνίδια του παλατιού: “μπροστά στο θρόνο του βασιλέα ορθωνόταν ένα ορειχάλκινο επιχρυσωμένο δέντρο, πάνω στο οποίο κελαηδούσαν και φτερούγιζαν μηχανικά και χρυσά πουλιά. Στα δύο άκρα του θρόνου βρίσκονταν χρυσοί λέοντες, οι οποίοι κινούσαν τις ουρές τους και έβγαζαν βρυχηθμούς [...] ²⁴¹

Η Αυτοκρατορία λοιπόν, χάρη στην ήπια ισχύ της και στους ευέλικτους διπλωματικούς χειρισμούς, ακόμα και στις πιο δύσκολες στιγμές της ιστορίας του Βυζαντίου, με τους εχθρούς της προ των πυλών της Κωνσταντινούπολης, πετύχαινε να εξουδετερώνει απλά τις εχθρικές επιβουλές.

---

²⁴⁰ Diehl, *Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, σ. 163.

²⁴¹ Νικόλαος Βασιλειάδης-Σοφία Μπουτσιούκη, *Πολιτιστική Διπλωματία. Ελληνικές και Διεθνείς διαστάσεις*, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, 2015, σ. 11.

5. Ορισμένες τελικές σκέψεις – Συμπεράσματα

Στην υπερχλιετή ιστορία του το Βυζάντιο αντιμετώπισε τεράστιες προκλήσεις, τις οποίες όμως τις περισσότερες φορές αντιμετώπισε με επιτυχία, γεγονός που δικαιολογείται και από τη πολύχρονη του παρουσία, ως μία από τις ηγέτιδες δυνάμεις στον τότε γνωστό κόσμο. Εκ του αποτελέσματος, διαφαίνεται πως η επιβίωση της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας δεν αποτέλεσε απλά ένα ευτυχές φαινόμενο συγκυριών, αλλά μία διαρκής προσπάθεια λεπτών χειρισμών στα επίπεδα των στρατιωτικών επιχειρήσεων, της πολιτικής, της διπλωματίας και των οικονομικών συναλλαγών, είτε σε καιρό ειρήνης είτε σε εμπόλεμη κατάσταση. Αν και σε μία πρώτη ανάγνωση, συγκεντρώνονται όλες οι παράμετροι που εμπεριέχονται στην έννοια της υψηλής στρατηγικής, εντούτοις, το Βυζάντιο δε διέθετε κανένα οργανισμό χάραξης της, ούτε κάποια δεξαμενή σκέψης ή συμβουλευτικό όργανο που να προμηθεύει τον αυτοκράτορα με εξειδικευμένες γνώσεις διεθνών σχέσεων, με τους σημερινούς τουλάχιστον όρους. Αντί όμως όλων αυτών, η Βυζαντινή κυβερνώσα ελίτ είχε ορισμένες σταθερές, τις οποίες υποστήριζε σθεναρά, διαμέσου μιας διαδικασίας αδιάλειπτης και ευφυούς επανεξέτασης των μέσων και των σκοπών της. Η χριστιανική πίστη, ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός και η Ρωμαϊκή περηφάνεια, που διέπνεαν την αυτοκρατορική άρχουσα τάξη, λειτουργούσαν επικουρικά, ως σημείο αναφοράς, για την αντιμετώπιση των καινοφανών κρίσεων, που ταλάνιζαν με γεωμετρικούς ρυθμούς τη σταθερότητα του *imperium*. Έτσι λοιπόν, το Βυζάντιο είχε κατανοήσει πλήρως, ότι έβαινε εντελώς ανώφελη η συνεχής στρατιωτική και οικονομική αιμορραγία του, για τη διασφάλιση των αχανών του συνόρων, καθώς η περιοδικότητα του πολέμου γινόταν ολοένα συχνότερη και η αντιμετώπιση νεόκοπων εχθρών συστηματικά δυσκολότερη. Η απάντηση της **ΒΑ** στις νέες προκλήσεις ήταν η ορθολογικότερη ανάλυση κόστους-οφέλους, προκειμένου να διαχειριστεί με σοφία τους εθνικούς της πόρους, και η αντικατάσταση της χρήσης βίας και της προβολής στρατιωτικής ισχύος, όπου αυτή δεν αποτελούσε την έσχατη λύση, με την «πειθώ». Η καινοτομία αυτή, σε επίπεδο υπερδύναμης, είχε ως φυσικό επακόλουθο η αυτοκρατορία να επικεντρωθεί στην ανάπτυξη, με τους σύγχρονους όρους, της ήπιας ισχύος της, ώστε να εξισορροπήσει τη φυσική της αδυναμία να πρωταγωνιστεί στα πεδία των μαχών. Η έμμεση προσέγγιση στα θέατρα των πολεμικών επιχειρήσεων με τακτική ευφυία και εφευρετικότητα, η διπλωματική αντιμετώπιση των εχθρών με τη μέθοδο της υποκίνησης του ενός έναντι του άλλου, η πολιτιστική διείσδυση με «όχημα» τη Χριστιανική πίστη, οι «επιθέσεις» φιλίας με τις συνάψεις δυναστικών γάμων για τη σύσφιξη συμμαχιών και οι ασκήσεις γοητείας έναντι βαρβαρικών φύλων με σκοπό τη δήλωση υποτέλειας

στην αυτοκρατορική αυλή, είναι μερικές εκφάνσεις της Βυζαντινής Υψηλής Στρατηγικής. Μιας κορυφαίας και μοναδικά σχεδιασμένης για τη διαφύλαξη του Βυζαντινού *imperium*, Υψηλής Στρατηγικής, με ενέργειες ακραιφνούς ρεαλισμού στο παρασκήνιο και με ιδεαλιστικές διαθέσεις στο προσκήνιο.

Η διασφάλιση όμως του *imperium*, προϋπέθετε έγκαιρη και σωστή πληροφόρηση, προκειμένου οι διαμορφωτές της αυτοκρατορικής πολιτικής, να λάβουν τις βέλτιστες αποφάσεις για το υπέρτατο συμφέρον του Βυζαντίου, δηλαδή την επιβίωσή του. Το Βυζάντιο, χωρίς να διαθέτει τους οργανισμούς των μυστικών υπηρεσιών και υπηρεσιών ασφαλείας, όπως τους συναντούμε με τη σημερινή τους μορφή, με τη σταθερή δομή και τις διακριτές αρμοδιότητες, είχε αναπτύξει ένα υπέρτερο σύστημα πληροφόρησης που συνέβαλε τα μέγιστα στη χάραξη και την υποστήριξη της Βυζαντινής Υψηλής Στρατηγικής. Ο αυτοκράτορας και το επιτελείο του, διέθεταν έγκαιρα και συνεχώς ένα μεγάλο πλήθος κρίσιμων πληροφοριών, που τους βοηθούσε να λαμβάνουν όσο το δυνατόν σωστότερες αποφάσεις σε τακτικό, επιχειρησιακό και στρατηγικό επίπεδο. Από διπλωμάτες μέχρι εμπόρους, από κατασκόπους μέχρι ιεραποστόλους, και από αυτοκρατορικούς πράκτορες μέχρι αιχμαλώτους πολέμου, όλοι τους επιχειρούσαν μυστικές δράσεις κατασκοπείας και αντικατασκοπείας, ώστε η Βυζαντινή διοίκηση να βρίσκεται συνεχώς σε πληροφοριακή υπεροχή. Οι Βυζαντινές «μυστικές υπηρεσίες» παρείχαν πληροφορίες για θέματα διεθνούς πολιτικής και ασφάλειας, προειδοποιώντας τον αυτοκράτορα για πραγματικές και δυνητικές απειλές και κινδύνους, αλλά και για προϋποθέσεις σύναψης νέων συμμαχιών. Επίσης, συνέβαλαν στην εσωτερική και διεθνή νομιμοποίηση των αυτοκρατορικών επιδιώξεων, με όπλα τις μυστικές επιχειρήσεις, τις δωροδοκίες, την προπαγάνδα και γενικότερα τις ψυχολογικές επιχειρήσεις. Οι υπηρεσίες ασφαλείας και οι μυστικές υπηρεσίες του Βυζαντίου αποτέλεσαν ένα υπερόπλο στα χέρια του αυτοκράτορα, με την αποτελεσματικότητά τους να παραμένει παροιμιώδης μέχρι και σήμερα. Άλλωστε, αρκετές υπηρεσίες πληροφοριών σύγχρονων κρατών ακολουθούν το παράδειγμα των Βυζαντινών, προσπαθώντας μέσα από δράσεις ακραίου ρεαλισμού να πετύχουν παρασκηνακά, όσα φαντάζουν ανέφικτα ή ουτοπικά στα φώτα του προσκηνίου.

Στη σύγχρονη πραγματικότητα, η Ελλάδα οφείλει να παραδειγματιστεί από το Βυζάντιο, τηρουμένων των αναλογιών, τόσο στη χάραξη εμπνευσμένης Υψηλής Στρατηγικής, όσο και στην υποστήριξη αυτής με αξιόπιστες υπηρεσίες πληροφοριών. Ως αναπόσπαστο κομμάτι της Βυζαντινής Ιστορίας και μοναδική της συνέχεια, βασισμένο στα συστατικούς πυλώνες του Βυζαντίου- την Ορθόδοξη Χριστιανική πίστη, τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και τη Ρωμαϊκή παράδοση- το Ελληνικό κράτος μπορεί να ανταπεξέλθει στις προκλήσεις που αντιμετωπίζει,

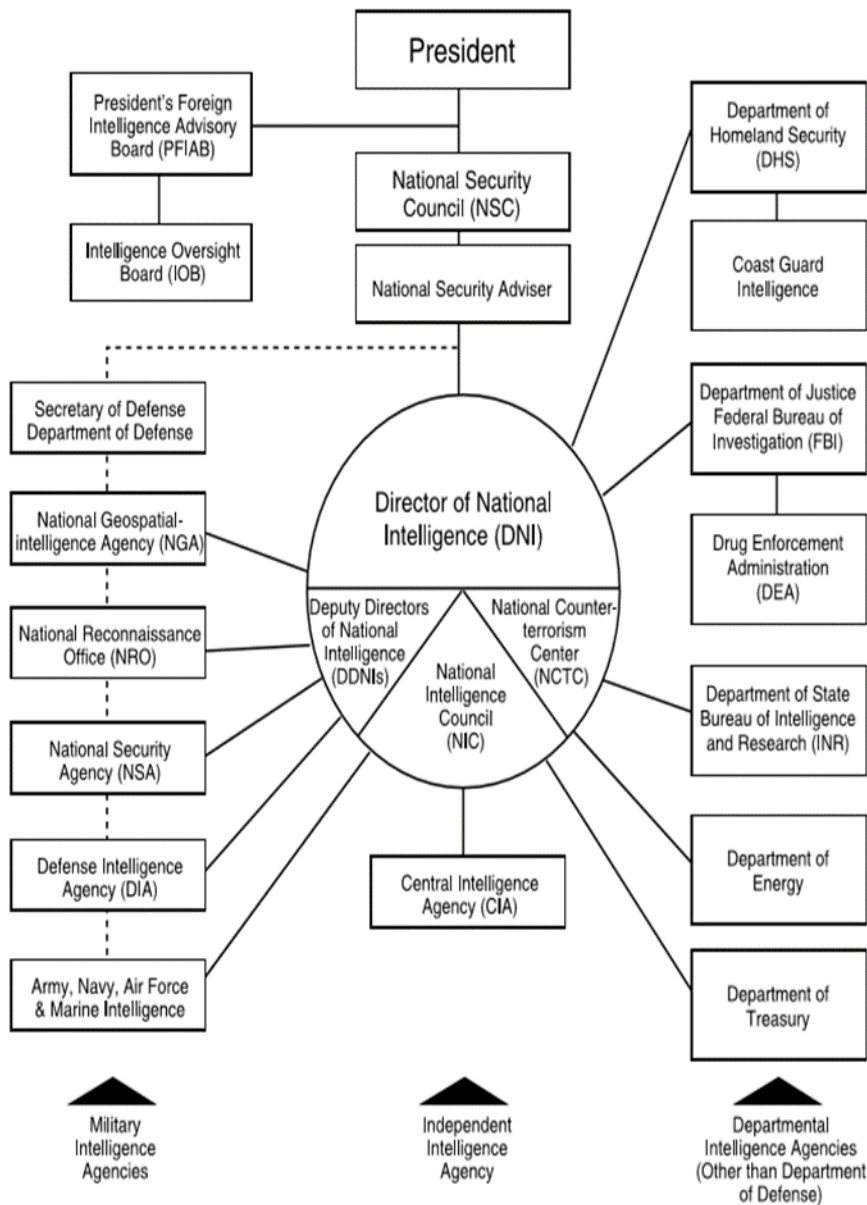
ακολουθώντας τις επιταγές της πιο επιτυχημένης υψηλής στρατηγικής παγκοσμίως. Η χάραξη μακροπρόθεσμης και τολμηρής στρατηγικής, αποκλειστικά από εξειδικευμένους με το αντικείμενο ανθρώπους, με γνώμονα μόνο το εθνικό συμφέρον απαλλαγμένη από πολιτικές αγκυλώσεις, είναι το αντίδοτο στη συνεχιζόμενη Ελληνική κρίση.

Αρωγός σε μια τέτοια προσπάθεια επαναχάραξης αποτελεσματικής υψηλής στρατηγικής θα πρέπει να είναι και Ελληνικές υπηρεσίες πληροφοριών, η λειτουργία των οποίων θα πρέπει να επανεξετασθεί και να ακολουθήσει το παράδειγμα των σύγχρονων υπηρεσιών πληροφοριών των μεγάλων κρατών, πρότυπο των οποίων αποτέλεσαν οι Βυζαντινές μυστικές υπηρεσίες.

Τμήμα IV

6. Παράρτημα

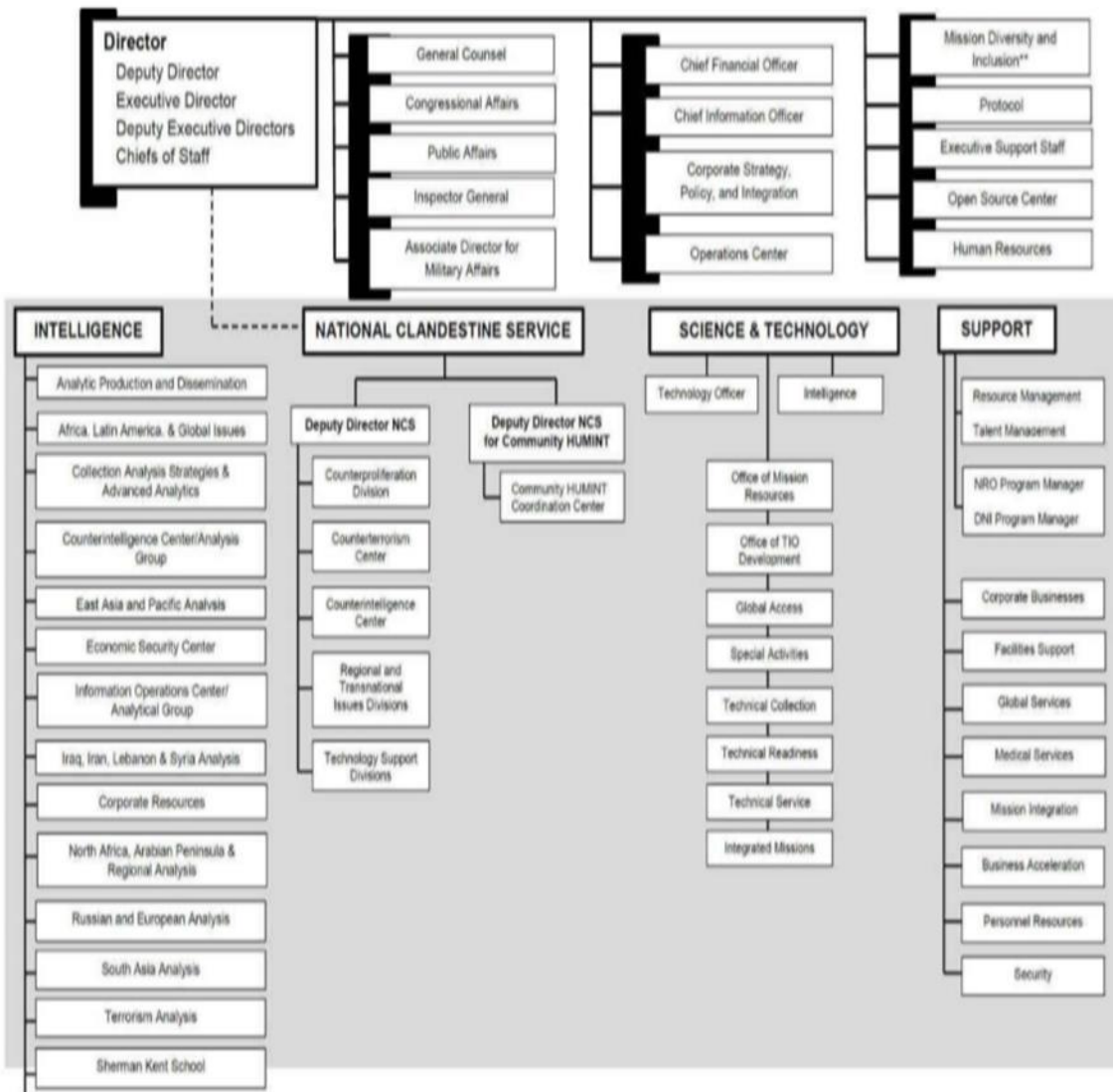
Πίνακας1.

* From 1947 to 2004, a Director of Central Intelligence (DCI) led the Intelligence Community, rather than a Director of National Intelligence. The Department of Homeland Security and the Coast Guard did not become part of the IC until 2003, and the Drug Enforcement Administration, in 2006.

Πίνακας 2.

Organization of the Central Intelligence Agency.

Source: CIA.

7. ΕΠΕΞΗΓΗΣΗ ΟΡΩΝ

Δομέστικος: υψηλό αξίωμα, πολιτικό, αλλά συχνότερα στρατιωτικό

Εξκουβίτορες: μονάδα της ανακτορικής σωματοφυλακής, αργότερα τάγμα

Ζάβα: αλυσιδωτός ή φολιδωτός, ολόσωμος, θώρακας του βαριά οπλισμένου ιππέα (ζαβάτος = ο θωρακοφόρος)

Κούρσωρες: δρομείς, ταχυδρόμοι (curro=τρέχω)

Λογοθέτης: αξιωματούχος, αρχικά μόνο με οικονομικά καθήκοντα, αργότερα επικεφαλής κλάδου της αυτοκρατορικής διοίκησης

Λογοθέτης του δρόμου: αρχικά υπεύθυνος του δημόσιου ταχυδρομείου και των συγκοινωνιών αργότερα με επιπρόσθετα καθήκοντα επί των εξωτερικών σχέσεων

Μανδάτωρας: παραγγελιοδόχος/ (αγγελιοφόρος)

Πετσενέγκοι ή Πατζινάκες: πολεμικός νομαδικός λαός τουρκικής καταγωγής, που παλιότερα είχε συμμαχήσει με τους Βουλγάρους και τους Ρως. Περί το 1047 πέρασαν το Δούναβη και εισέβαλαν στα Βαλκάνια. Το Βυζάντιο εξαναγκάστηκε να τους επιτρέψει την εγκατάσταση στα εδάφη του, χρησιμοποιώντας τους ταυτόχρονα ως φρουρούς των συνόρων. Σύντομα όμως άρχισαν επιδρομές και λεηλασίες προξενώντας τεράστιες καταστροφές (1049-1050, 1053, 1057 μ.Χ.). Στη συνέχεια το 1090, στη μεγαλύτερη μέχρι τότε επιδρομή τους, πολιορκήσαν την Κωνσταντινούπολη, αλλά ηττήθηκαν κατά κράτος το 1091 από τον Αλέξιο Α΄ Κομνηνό. Η τελευταία τους επιδρομή και η οριστική τους ήττα από τον Ιωάννη Β΄ Κομνηνό συνέβη το 1122 μ. Χ..

Προκουρσάτορες: ελαφροί ιππείς ανιχνευτές ή ακροβολιστές

Σκάλιον: κουκούλα που καλύπτει τους ώμους (τα σκάλια των ζαβών = οι κουκούλες των θωράκων)

Σκούλα/ σκουλάτωρ: η περίπολος/ ο προπορευόμενος ανιχνευτής, ο κατάσκοπος

Τουρμάρχης: ο υψηλότερος βαθμός στρατιωτικής ιεραρχίας μετά το στρατηγό, ονομαστικά υπεύθυνος για τη διοίκηση της *τούρμας* ή ενός μέρους δυνάμεως 2000 ή περισσότερων ανδρών

Φιλιππικός (Βαρδάνης)	711-713
Αναστάσιος Β' (Αρτέμιος)	713-715
Θεοδόσιος Γ' ο Αδραμυττηνός	715-717

Δυναστεία των Ισαύρων

Λέων Γ' ο Ίσαυρος	717-741
Κωνσταντίνος Ε' ο Κοπρώνυμος	741-775
Λέων Δ' ο Χάζαρος	775-780
Κωνσταντίνος ΣΤ' ο Τυφλός	780-797
Ειρήνη η Αθηναία	797-802
Νικηφόρος Α' ο Γενικός	802-811
Σταυράκιος	811
Μιχαήλ Α' ο Ραγκαβές	811-813
Λέων Ε' ο Αρμένιος	813-820

Δυναστεία του Αμορίου

Μιχαήλ Β' ο Τραυλός (Ψελλός)	820-829
Θεόφιλος	829-842
Θεοδώρα	842-855
Μιχαήλ Γ' ο Μέθυσος	842-867

Μακεδονική Δυναστεία

Βασίλειος Α' ο Μακεδών	867-886
Λέων ΣΤ' ο Σοφός	886-912
Αλέξανδρος	912-913
Κωνσταντίνος Ζ'	
ο Πορφυρογέννητος	913-959
Ρωμανός Α' Λεκαπηνός	920-944
Ρωμανός Β'	959-963
Νικηφόρος Β' Φωκάς	963-969
Ιωάννης Α' Τσιμισκής	969-976
Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος	976-1025
Κωνσταντίνος Η'	1025-1028
Ζωή	1028-1050
Ρωμανός Γ' ο Αργυρός	1028-1034
Μιχαήλ Δ' ο Παφλαγών	1034-1041
Μιχαήλ Ε' ο Καλαφάτης	1041-1042
Κωνσταντίνος Θ' ο Μονομάχος	1042-1055
Θεοδώρα	1042 & 1055-1056
Μιχαήλ ΣΤ' Βρίγγας	1056-1057
Ισαάκιος Α' Κομνηνός	1057-1059

Δυναστεία των Δουκών

Κωνσταντίνος Γ' Δούκας	1059-1067
Ρωμανός Δ' Διογένης	1068-1071
Μιχαήλ Ζ' Δούκας	1067-1068 & 1071-1078
Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης	1078-1081

Δυναστεία των Κομνηνών

Αλέξιος Α' Κομνηνός	1081-1118
----------------------------	------------------

9. Βιβλιογραφία – Πηγές

Έλληνες συγγραφείς

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική, Ποιότητα, Αθήνα, 2011.

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Η Στρατηγική σκέψη από την αρχαιότητα έως σήμερα, Ποιότητα, Αθήνα 2008.

Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, Λήψη Αποφάσεων Κρίση Διαπραγμάτευση, Παπαζήση, Αθήνα 1997.

Σπυρίδων Ν. Λίτσας, Πόλεμος και Ορθολογισμός, εκδ. Ποιότητα, 2010.

Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις, εκδ. Ποιότητα, 2004.

Στρατιωτική Οργάνωση και Πολεμική Τέχνη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, Αθήνα 2012, Δ/ση Ιστορίας Στρατού/Γενικό Επιτελείο Στρατού.

Ελένη Γλύκατζη- Αρβελέρ, Γιατί το Βυζάντιο, εκδ. Μεταίχμιο, 2012.

Νέστωρ Ε. Κουράκης, Διαχρονικές αρχές βυζαντινής στρατηγικής και τακτικής- Με έμφαση στο έργο Τακτικά του Λέοντος Στ΄ του Σοφού, Πολιτεία, 2012.

Νικηφόρου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Ιστορία Σύντομος από της Μαυρικίου Βασιλείας, Lipsiae.

Ιωάννης Κωνσταντόπουλος, Οικονομία και Κατασκοπεία, εκδ. Ποιότητα, 2010.

Μαυρικίου Τακτικά Στρατηγικά, Το Στρατηγικόν του Μαυρικίου, μτφ. Σ. Γυφτοπούλου, εκδ. Κ.& Μ. Αντ. Σταμούλη, 2016.

Τηλέμαχος Κ. Λουγγής, Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου, De administrando imperio, εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα, 2018.

Ελένη Γλύκατζη- Αρβελέρ, Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, εκδ. Ψυχογιός, 1992.

Σαράντος Ι. Καργάκος, Η Αυτοκρατορία της Κωνσταντινουπόλεως, τόμος Α΄, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2015.

Σαράντος Ι. Καργάκος, Η Αυτοκρατορία της Κωνσταντινουπόλεως, τόμος Β΄, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2017.

Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, Θεωρία διεθνών σχέσεων: Αποτροπή και πυρηνική στρατηγική στον ψυχρό πόλεμο, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα 2000.

Ταξιάρχης ΚΟΛΛΙΑΣ, Η άμυνα στο Βυζάντιο, εγκυκλοπ. Παπύρου, τόμ. 54, Αθήνα 2007.

Ιωάννης Ε. Καραγιαννόπουλος, Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, Τόμος Α΄, εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1978.

Κουλουμπής Θ. – Κώνστας Δ., Διεθνείς Σχέσεις: Μια συνολική προσέγγιση, εκδ. Παπαζήσης, τομ. Β΄, 1985.

Κωνσταντίνος Κολιόπουλος, Στρατηγικός Αιφνιδιασμός, υπηρεσίες πληροφοριών και αιφνιδιαστικές επιθέσεις, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.

Αυτοκράτωρ Νικηφόρος Φωκάς, Περί Παραδρομής Πολέμου, Επιστημονική Επιμέλεια Ηλίας Κουσκουβέλης, μετάφραση Αθανάσιος Τσουκνάκης, εκδ. Πανεπιστημίου Μακεδονία, 2016.

Κεκαυμένος, *Στρατηγικόν*, εκδ. Κανάκη, Αθήνα, 1996.

ΓΕΣ /ΔΕΚΠ, ΕΕ 125-1 «Ψυχολογικές Επιχειρήσεις», Αθήνα, 1996, Τυπογρ. Ελληνικού Στρατού.

Σπυρίδων Ν. Λίτσας, ΙΛΙΑΔΑ και διεθνή πολιτική, μια θεωρητική προσέγγιση, εκδ. Ποιότητα, 2014.

Γεωργίου Κ. Γεωργαλά, Η Προπαγάνδα, Μεθοδική και Τεχνική των μαζών, εκδ. Γεωργιάδης, Αθήναι, 1967.

Σαράντος Ι. Καργάκος, Το Βυζαντινό Ναυτικό, Η επίδραση της θαλάσσιας ισχύος στην ακμή και την πτώση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα, 2007.

Θεόδωρος Κ. Κορρές, Υγρόν πυρ, Ένα όπλο της βυζαντινής ναυτικής τακτικής, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1995.

Γιάννης Καραγιαννόπουλος, Το Βυζαντινό Κράτος, τόμος Α΄, Κρατική οργάνωση Κοινωνική δομή, εκδ. Ερμής, Αθήνα, 1988.

Κίμων Εμμανουήλ Πλακογιαννάκης, Τιμητικοί τίτλοι και ενεργά αξιώματα στο Βυζάντιο, Εθιμοτυπία, Διοίκηση, Στρατός, εκδ. Ιανός, Θεσσαλονίκη, 2001.

Γρηγόρης Λάζος, Διαφθορά και Αντιδιαφθορά, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2005.

Σοφία Πατούρα, Οι αιχμάλωτοι ως παράγοντες επικοινωνίας και πληροφόρησης (4^{ος}- 10^{ος} αι.), Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα, 1994.

Καραγιαννόπουλος Ε. Ιωάννης, Βυζαντινή Διπλωματική, Α Τα Αυτοκρατορικά Έγγραφα, εκδ. Βάνιας, 2016.

Σαράντος Ι. Καργάκος, Κίνα, όπως την ήξερα και όπως την είδα, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2010.

Στυλιανός Λαμπάκης, Σπύρος Ν. Τρωιάνος, Ελένη Γ. Σαράντη, Τηλέμαχος Κ. Λουγγής, Βασιλική Ν. Βλυσίδου, Αλέξιος Γ.Κ. Σαββίδης, Βυζαντινό κράτος και κοινωνία. Σύγχρονες κατευθύνσεις της έρευνας., εκδ. Ηρόδοτος, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 2003.

Γεράσιμος Α. Μέριανος, Ο ρόλος του δώρου στη Βυζαντινή Διπλωματία, «Όψεις του δημόσιου βίου στο Βυζάντιο», εισήγηση σε σεμινάριο Βυζαντινής Ιστορίας, της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών και Πολιτισμικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, στις 22-03-2006.

Νικόλαος Βασιλειάδης- Σοφία Μπουτσιούκη, Πολιτιστική Διπλωματία. Ελληνικές και Διεθνείς διαστάσεις, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, 2015.

Ξένοι συγγραφείς

Joint Staff, J-7, Joint Publication 1-02, Department of Defense Dictionary and Associated Terms, Washington, DC: US Joint Staff, November 30, 2004.

Edward N. Luttwak, *The Grand Strategy of the Byzantine Empire*, The Belknap Press of Harvard University Press, 2009.

Baron A.H. Jomini, *The Art of War*, Greenhill, London 1992.

Mearsheimer John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, 2001.

Philip H. J. Davies & Kristian C. Gustafson, *INTELLIGENCE ELSEWHERE Spies and Espionage outside the Anglosphere*, Georgetown University Press, 2013.

Handbook of Intelligence Studies, edited by Loch K. Johnson, published in the Taylor & Francis e-Library, 2006.

Jeffrey T. Richelson, *The U.S. Intelligence Community*, Westview Press, 2016.

Aron Raymond, *Peace and War: A Theory of International Relations*, New York: Doubleday & Company, Inc., 1966.

Scot Macdonald, *Propaganda and Information Warfare in the Twenty - First Century*, published in the Taylor & Francis e-Library, 2006.

Maurice's Strategikon: *Handbook of Byzantine Military Strategy*. Αγγλική μετάφρ. George T. Dennis. University of Pennsylvania Press, 1984.

John Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*, published in the Taylor & Francis e-Library, 2003.

Luttwak Edward- Koehl Stuart L., *The Dictionary of Modern War: A Guide to the Ideas, Institutions and Weapons of the Modern Military Power Vocabulary*, Gramercy Books, 1999.

Shulsky Abram N. Silent Warfare: Understanding the World of Intelligence, Brassey's, 1993.

Turner Stansfield, Secrecy and Democracy: The CIA in transition, Boston, Houghton Mifflin, 1985.

Francis Dvornik, Origins of Intelligence Services the ancient near east, Persia, Greece, Rome, Byzantium, the Arab Muslim Empire, China Muscovy, Rutgers University Press, 1974.

Arthur E. R. Boak, The Master of the offices in the later Roman and Byzantine Empires, The Macmillan Company, New York, 1919.

Nike Koutrakou, Diplomacy and Espionage: their role in Byzantine Foreign Relations, 8th- 10th Centuries, in Byzantine Warfare ed. by John Haldon, Routledge, 2016.

Ξένοι συγγραφείς (σε μετάφραση)

Clausewitz, Περί του πολέμου, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1999.

Z. Ουνταλτσόβα, Γ. Λιτάβριν, Ι. Μεντβέντιεφ, Βυζαντινή Διπλωματία, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995.

Edward N. Luttwak, Η Υψηλή Στρατηγική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκδ. Τουρίκη, 2009.

Kenneth N. Waltz, Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής, Ποιότητα, 2011.

Steven Runciman, Βυζαντινός Πολιτισμός, Μεταίχμιο, 2016.

Georg Ostrogorsky, Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, Ιστορικές Εκδόσεις Στεφ. Βασιλόπουλος, Αθήνα 1978.

Charles Diehl, Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, εκδ. Ηλιάδη.

Kenneth N. Waltz, Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος, εκδ. Ποιότητα, 2011.

Anthony Giddens, Κοινωνιολογία, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002.

Αλεξάντρ Ορλόφ, Εγχειρίδιο Κατασκοπείας και Ανταρτοπόλεμος, εκδ. Eurobooks, 2015.

Sun Tzu, Η τέχνη του πολέμου, εκδ. Περίπλους, 2003.

John Haldon, Οι πόλεμοι του Βυζαντίου, εκδ. Τουρίκη, 2004.

Gustave Le Bon, Ψυχολογία των Μαζών, Εκδόσεις Ζήτρος, (Ειδική έκδοση για την εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ), 2010.

Terry Crowdy, Ιστορία της Κατασκοπείας, εκδ. Lector, 2007.

Cyril Mango, Η αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης, μτφ. Δημήτρης Τσουγκαράκης, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας, Αθήνα, 1988.

Robert Gilpin, Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία, Η διεθνής οικονομική τάξη, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα, 2005.

Joseph S. Nye, Jr., Ήπια ισχύς, το μέσο επιτυχίας στην παγκόσμια πολιτική, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2005.

Άρθρα (ελληνόγλωσσα)

«*Η στρατηγική του Βυζαντίου μάθημα για τις ΗΠΑ*», συνέντευξη του Έντουαρτ Λούτβακ στον Δημήτρη Δεληολάνη, από το Αρχείο Πολιτισμού της Καθημερινής που δημοσιεύθηκε στην ιστοσελίδα Kathimerini.gr - Η ηλεκτρονική έκδοση της Καθημερινής στο διαδίκτυο, στις 28-03-2010.

«*Ο Ρόλος της Παραπλάνησης στην Ειρήνη και στον Πόλεμο*», άρθρο του Ιωάννη Α. Κωνσταντόπουλου στην Αεροπορική Επιθεώρηση, 2015.

Οι βυζαντινοί καμινοβιγλάτορες, άρθρο του Στέλιου Πολυκράτη, που δημοσιεύτηκε στο αφιέρωμα «Τηλεπικοινωνίες, Από τις φρυκτωρίες στους δορυφόρους» της εφημερίδας «Καθημερινή», 16-5-1999.

Άρθρα (ξενόγλωσσα)

«The Eyes and Ears: The Sasanian and Roman Spies ca. AD 222-450», Ilkka SYVÄNNE (University of Haifa, Israel).

Πρακτικά Συνεδρίων – Συμπόσια – Αφιέρωματα – Περιοδικά

«Μαυρικίου Στρατηγικόν: σχετικά με τον συντάκτη και το “Target Group”», άρθρο της Σοφίας Γυφτοπούλου από το «Συμπόσιο για τα βυζαντινά τακτικά στρατηγικής και την Στρατηγική» που οργάνωσε ο καθ. Τ. Γ. Κόλιας στις 21/22-11-2006 στην Αθήνα.

BYZANTINISCHE FORSCHUNGEN, Internationale Zeitschrift für Byzantinistik, Jonathan Shepard/ Cambridge, Information, Disinformation and Delay in Byzantine Diplomacy, Verlag Adolf M. Hakkert-Amsterdam, 1985.

«FEAR – AN ASPECT OF BYZANTINE PSYCHOLOGICAL WARFARE», άρθρο του αναπλ. καθηγητή Βυζαντινής Ιστορίας του πανεπιστημίου Adam Mickiewicz του Poznan, Lukasz Rozycki, που δημοσιεύθηκε στο περιοδικό VOX PATRUM 35 (2015) t. 63, που εκδίδει το Ινστιτούτο Εκκλησιαστικής Ιστορίας και Πατρολογίας του καθολικού Πανεπιστημίου του Λούμπλιν στην Πολωνία.

«Κοινοβουλευτική Επίβλεψη Υπηρεσιών Πληροφοριών στις Σύγχρονες Δημοκρατίες και η Ευρωπαϊκή εμπειρία», του επίκουρου καθηγητή Διεθνών Σχέσεων του Πανεπιστημίου Πειραιώς Ιωάννη Κωνσταντόπουλου από τα Πρακτικά Συνεδρίου «60 Χρόνια Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση, 30 Χρόνια η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Αμφιθέατρο Ιδρύματος Ευγενίδου, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών Πανεπιστημίου Πειραιώς υπό την αιγίδα της Βουλής των Ελλήνων και με τη βοήθεια του Ιδρύματος Ευγενίδου (2014).

Saber & Scroll, Volume II, Issue II, Spring 2013, Saber and Scroll Historical Society, American Public University System.

«Το εμπόλεμο Βυζάντιο 9^{ος} – 12^{ος} αι.», Διεθνές Συμπόσιο του Ινστιτούτου Βυζαντινών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, που πραγματοποιήθηκε στο Ίδρυμα Γουλανδρή- Χορν, Αθήνα, 1997.

«Το Τρισχιλιετές Μέγα της Θαλάσσης Κράτος», ημερίδα που συνδιοργάνωσαν το Γενικό Επιτελείο Ναυτικού και η Έδρα Στρατηγικών Σπουδών ΓΕΕΘΑ «Θουκυδίδης» στη Θεσσαλονίκη στις 14/10/2017.

Byzantine Diplomacy, Papers from the Twenty- fourth Spring Symposium of Byzantine Studies, Cambridge, March 1990, edited by Jonathan Shepard and Simon Franklin, “Byzantine diplomacy, A.D. 800-1204: means and ends”, by Jonathan Shepard.

The English and Byzantium: A study of their role in the Byzantine army in the later eleventh century, by Jonathan Shepard, TRADITIO, Studies in ancient and medieval history, thought, and religion, Fordham University Press, New York, 1973.

Εναλλακτικές μορφές πολιορκητικού πολέμου: η «κλεψία», της Ευστρατίας Συγκέλλου, BYZANTIAKA, Τόμος 30ος Αφιέρωμα στη Θεσσαλονίκη για τα 100 χρόνια από την απελευθέρωσή της, Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη 2012-2013.

ΟΙ ΣΚΟΤΕΙΝΟΙ ΑΙΩΝΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (7ος - 9ος αι.), 9^ο Διεθνές Συμπόσιο, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα, 2001.

Η Επικοινωνία στο Βυζάντιο, Πρακτικά του Β΄ Διεθνούς Συμποσίου, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα, 1993.

Γιασμίνα Μουσειδου, Ο όρος «Πορφυρογέννητος» ως έκφραση πολιτικής νομιμότητας, Ανάτυπο από την «Δωδώνη» τόμος ΚΒ΄ τεύχος 1 (1993), Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, 1995.

Ηλεκτρονικές πηγές

gr.pinterest.com

ozoirosmathitistispemptis.blogspot.com

lygeros.org.

el.wikipedia.org

byzantium.gr

Kathimerini.gr - Η ηλεκτρονική έκδοση της Καθημερινής στο διαδίκτυο.

Idis.gr

history-point.gr

byzantinemilitary.blogspot.com

egpaid.blogspot.com

asiaminor.ehw.gr

nis.gr

cognoscoteam.gr

impantokratoros.gr